

A-19522 IV

M. Zinger

112 PÄEVA KOERTEL
JA PÕHJAPÕTRADEL

A-19522, v

M. ZINGER

112 PÄEVA KOERTEL JA PÕHJAPÕTRADEL

EESTI RIIKLIK KIRJASTUS
TALLINN 1952

Originaali tiitel:

Макс Зингер

112 дней на собаках и оленях

Государственное Издательство Географической Литературы
Москва 1950

Tõlkinud I. Truus

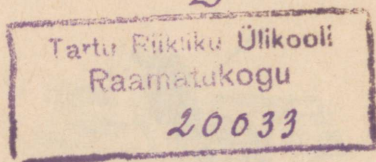
LUGEJALE.

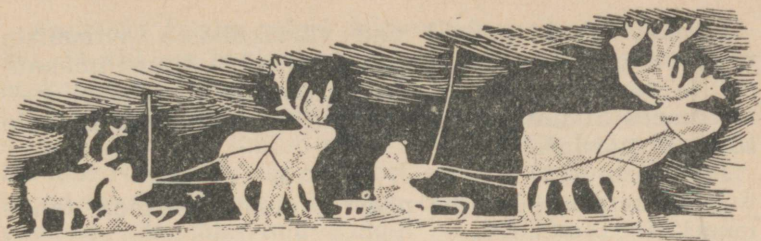
Populaarteadusliku kirjanduse toimetuse palub hinnangud ja arvamus-
sed teose kohta saata aadressil:

Tallinn,
Pärnu mnt. 10,

Eesti Riikliku Kirjastuse
populaarteadusliku kirjanduse toimetuse.

2

NÄGIN UUE ELU KOIDIKUT

Pärast Suure Isamaasõja lõppu lendas selle raamatu autor Põhja-laevastikust, oma teenistuskohalt, koju Moskvasse. Õuhäired olid juba ammu ununenud. Polaarõhk oli võrratult puhas. Lennuki all sinasid ühetaolised ümmargused järvekesed — fašistide pommide lehtrid, mis olid täitunud lumeveega. Roostevärvi laikudena paistsid meie teel sood. Metsaveerel lõõmas suur tulelõke. Vaadeldes seda lõket, meenus mulle kaugel Kolõma taiga, mille olin läbinud koertega sõites käreda pakasega...

... Kolõma öö tabas meid noore kajuriga¹, jakuut Andrjuša Sleptoviga kaugel asulaist. Koerad peatusid. Kõige väsinumad neist heitsid otsekohe lumele. Ja kuidas kajur neid küll sõnadega, küll ostoliga² sundis, nad ei liikunud siiski paigast.

„Koerad on väsinud! Tee on väga, väga halb!“ ütles poiss. „Tuleb vist ööbida siinsamas!“

Kiirustamata võttis Andrjuša koti külmunud nelmaga³. Haistes toitvat õhtusööki, elustusid koerad silmapilkselt. Kuid endiselt kiirustamata ning asjalikult raius Andrjuša iga nelma pooleks ja hakkas tükke heitma, kõigepealt neile koertele, kes olid hoolsamini nartat⁴ vedanud. Kustutanud nälja, heitsid kõik kerratõmbunult üksteise kõrvale.

¹ K a j u r — koerterakendi, narta ajaja. — Tõlk.

² O s t o l — pikk kepp, mille abil kajur juhib rakendit ja pidurdab nartat laskumisel.

³ N e l m a — kala lõhilaste sugukonnast. — Tõlk.

⁴ N a r t a — polaarmaade elanike süstsaan või kelk, mille ette rakendatakse koerad või põhjapõdrad. — Tõlk.

Suured tähed peitsid end värviküllaste virmaliste vehklevate tulekeelte taha. Võlutuna vaatlesin imekaunist taevast. Ning mulle meenus: täna on 21. detsember — seltsimees Stalini sünnipäev! Ütlesin seda oma noorele sõbrale Andrjušale.

Poiss erutus.

„Milline päev! Milline päev! Kuidas me seda tähistame?”

Ta jooksis taigasse ja pöördus varsti tagasi sületäie kuivanud okstega. Siis tõi ta veel teise ja kolmanda sületäie. Hakkas leegitsema lõke. Tuli roomas sisesedes ja pragisedes mööda kuivi oksid. Leegid loitsid kõrgele taeva poole.

„Milline tuli! Milline tuli!” vaimustus Andrjuša, lisandades lõkkele oksid. „Suur-suur, Suurima Inimese auks!”

Andrjuša sidus lahti narta küljes rippuva teekannu ja keetis kange tee, kange nagu õlle. Pärast vaevarikast sõitu mööda lume jäätunud konarusid hakkas meil lõkke ja joodud tee mõjul soe ning me muutusime rõõmsaks.

Lõke oli nii suur ja lõõmav, et me unustasime mõneks ajaks virmaliste nõidusliku ilu. Sooja tundes tõusid koevad üles, raputasid oma karvaseid kasukaid ja heitsid lamama lõkkele lähemale.

„Kas te olete näinud seltsimees Stalinit?” küsis poiss järsku.

„Jah, olen näinud,” vastasin ma, ning Andrjuša nägu lõi rõõmust särama.

„Kui õnnelik,” ütles Andrjuša, puudutades mind kuhljanka¹ varrukast. „Olete näinud seltsimees Stalinit!... Meil, jakuutide juures, räägitakse, et seltsimees Stalin on nii tugev vägilane, et ta võib raiuda läbi taiga suure tee kuni ookeanini! On see tõsi, et ta ühendab jõgesid jõgedega ja meresid meredega? On see tõsi, et bolševikud oskavad lennata nagu linnud? On see tõsi, et nad oskavad sõita isegi maa all?”

Ma vastasin, et see on tõsi, ja hakkasin poisile jututama seltsimees Stalinist, nõukogude võimust ja sellest, kuidas nõukogude võim teeb kõik, et töötav inimene saaks oma kodumaal paremini elada.

¹ K u h l j a n k a — karusnahkne pealistrõivas, millel karv on seespool. — Tõlk.

Andrjuša kuulab mind, kohendades suure kaikaga lõket, ja kui ma hakkasin rääkima lennukitest, muutus ta erakordselt elavaks.

„Lennukid! Lennukid! Ma näen neid isegi unes... Igal sügisel lendavad linnud meilt lõunasse. Oi, kui palju neid lendab! Nagu pilv taeva ühest servast teiseni. Nad varjavad isegi päikese... Kui ma olin kuueaastane, palusin vanaisa: „Seo mind luige külge!” — „Milleks seda?” imestus vanaisa. „Ma tahan näha meie maad, kogu Nõukogudemaad, Külmast merest kuni Sooja mereni.” Vanaisa vangutas pead: „Oota, Andrjuša, seltsimees Stalin saadab meie juurde taigasse teistsuguseid luiki. Möödasõitvad inimesed rääkisid, et varsti lendavad siin lennukid, suured punased tähed tiibadel. Ja siis sõidame meie sinuga nendel masinatel kiiresti tuhandete verstade taha, sinna kuhu soovid.”

„On see kõik tõsi?” küsis minult Andrjuša.

„Tõsi!” vastasin ma.

„Siis sõidan ma esimesel masinal tingimata Moskvasse seltsimees Stalini juurde, lendamist õppima,” ütles poiss sãrasilmil. „Vaatan õlal nagu lind oma armsale Kolõmale, sünnikohale. Seni pole veel ükski jakuut lennukil lennanud...”

Kõik see meenus mulle palju aastaid hiljem, teel rindelt Moskvasse.

Minu kätte sattus illustreeritud ajakirja vana number. Mu tähelepanu kõitis eriti üks foto — noore, lahinguordenitega autasustatud lenduri portree. Esiletungivate põsenukkidega tõmmu nägu tundus tuttavana. Kus olin ma seda elurõõmsat naeratavat inimest näinud? Ja mida kauem ma portreed vaatlesin, seda selgemini kerkis mu ette kaugel Kolõma taiga. Meenus unistaja jakuudi poisikese Andrjuša Sleptsovi poolt Suurima Inimese sünnipäeva auks süüdatud suur lõke...

Portree alt lugesin: „Andrei Ivanovitš Sleptsov, lennuki komandör, autasustatud ordenitega ja medalitega osavõtu eest Suurest Isamaasõjast.”

Tähendab, Andrjuša oli vahetanud koerarakendi lennuki vastu, kaitses Kodumaad fašistide eest.

„Millest olete nii huvitatud?” uudishimutses minu naaber — insener.

Ulatasin talle ajakirja ja jutustasin talveõöst Kolõma ääres ning suurest lõkkest jõe kaldal.

„Pole midagi imestada!” vastas naaber, tagastades aja- kirja. „See ongi meie nõukogude tēgelikkus. Karjasest on saanud kuulus nõukogude kindral, vabrikutōolisest minister, kolhoosnikust maailmakuulsa nimega teadlane, Stalini preemia laureaat! See ongi nõukogude elu.”

...Mōodus kuu. Ma valmistusin lendama lõunasse. Uhel Moskva kesklennuväljal lennuki valmisseadmise ajal lähenes mulle keegi selja tagant ja pani kae kergelt mu õlale. Pōördusin ning nägin noormeest nahkses lenduriülakonnas.

„Kas tōesti Andrjuša?”

„Just nii, teie kunagine kaasreisija. Nagu näete, olen ümber istunud nartast lennukisse. Komsomoli suunitlusele... Kas mäletate lõket Kolōma ääres?” küsis ta unistavalt. „Suurima Inimese auks! Temale — meie isale ja sõbrale — minu palav pojalik tänu!”

Algas erutav vestlus Kaug-Pōhjast. Andrei Sleptsov jutustas, kuidas temast oli saanud lendur. Mulle aga meenus minu reis 1932. aastal Tšauni lahelt läände läbi Ida-Tundra, läbi Ostrovnoje, viie tuhande kilomeetri ulatuses möōda tšuktšide rännualasid ja jakuutide asulaid, üle Kolōma, Indigirka ja Jana Jakuutia pealinna ja sealt edasi Moskvasse.

Andrei Ivanovitš tegi mulle etteheiteid, et ma pole oma reisist üksikasjalisemalt kirjutanud. Sellest, missugune oli Pōhi ja missuguseks ta on muutunud...

„Meie maast teatakse ju väga vähe,” ütles ta.

Kui olin saabunud koju, otsisin ma oma laualaeka kauge- mast nurgast katkiste, tolmunud vihikute puntra ja hakkasin taastama oma mälus ammuse ning raske retke kõiki sündmusi.

Muidugi, nende aastate jooksul on Nõukogude Kolōma kaugele edasi sammunud. Tema kaardile on tekkinud uued teed. Kuid Sleptsovil on õigus: vähe, väga vähe teame meie sellest kaugest pōhjamaast.

Raamat „112 päeva koertel ja pōhjapōtradel” on jutustus sellest, mida ma nägin teel polaarōös, sotsialistliku elu esimestest idudest meie Kaug-Pōhjas, esimestest kommunistlikest noortest Pōhja neemedel, lihtsatest nõukogude inimestest — tundra ja taiga elanikest. Raamatus mainitud isikute nimed on minu poolt mõnes kohas muudetud, mis võimaldas neile anda suuremat isikupärasust.

Vahemaad Tšauni lahest kuni Jakutskini, mille läbisin 112 päevaga, on nüüd võimalik läbida lennukil ühe ööpäevaga. Kuid teekond nartal, erinevalt õhuteekonnast, võimaldas mul lähemalt näha meie põhjapoolsete ääremaade elu. Oma retke vältel ületasin Rossomašja, Bolšaja Baranilha, Malõi Anjui, Kolõma, Indigirka, Jana ja Leena jõe, Põhja-Anjui, Tšerski ja Verhojanski mäeaheliku, kümned mäekurud, mida inimesed külastavad harva. Kuid peamiseks olid inimesed, kellega mu kaugel teekond mind tutvustas ja sõprusega liitis.

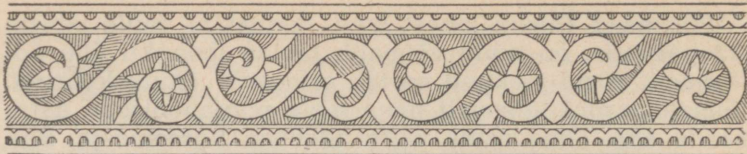
Kas võib unustada kajurit-tšuktši Atõkki, oma maa tundjat, kartmatut jälgedeaajat, oma ala meistrit; vaprat Kolõma partisani Bagalaid; või esimest Kolõma lootsi Keša Tšetverikovi, Kolõma kasakate-maadeavastajate järeltulijat! Kas võib unustada jakuudi kooli-internaati sügavas taigas või aktiviste karusnaha-transpordi artellist „Terjurolahh“, mis tähendab „Tärkab elu“!...

Ma nägin uue elu koidikut Kaug-Põhjas.

Minu raamat räägib Nõukogude Põhja eilsest päevast. Kuid juba selles eilses päevas tärkasid uue elu tormiliselt arenevad idud. Nüüd kannavad nad oma oivalisi vilju.

Moskva, august 1950.

Autor

PIKI TŠUKOTKA RANNIKUT

1932. aasta suvel alustasid esimese kirde-ekspeditsiooni laevad Vladivostokist oma pikka teekonda. Transport-laevad vedasid masinaid, toiduaineid ja inimesi uutesse polaarmaadel tekkivaisse tööstusrajoonidesse. Reisijate hulgas oli teaduslikke töötajaid ja radiste, insenere ja meteorolooge, meditsiinilist personaali ja õpetajaid ning mitmesuguste erialade töölisi.

Laevade kolonn sõitis piki Tšukotka rannikut.

Meie esimene tutvumine Tšukotkaga toimus Provide-nije lahes.

Märganud vaatepiiril meie laevu, lasksid tšuktšid oma baidarkad¹ otsekohe vette ja varsti vilksatasid nende kirjud värvirikkad kamleikad² kõikidel laevadel. Külalised piilusid ühiskajutisse, jalutasid peatekil, koridorides, tunglesid kambüüsi³ juures. Kõikjal võis näha tšuktšitarride rahulolevaid, naeratlevaid, tätoveeringu peente joontega kaetud nägusid esiletungivate põsenukkidega.

Meie ekspeditsiooni kaubalaeval nägid tšuktšid esmakordselt lehma. Otsekohe nimetati ta „ebapõdraks“. Ameeriklasi nimetasid tšuktšid „ebainimesteks“, endid aga luoravetlaanideks⁴, s. o. tõelisteks inimesteks.

¹ Baidarka — hülgenahaga kaetud süst tšuktšidel. — Toim.

² Kamleika — pealiskate, mis kaitseb karusnahkset riietust niiskuse eest. — Tõlk.

³ Kambüüs — laevakööök. — Tõlk.

⁴ Luoravetlaanid — tšuktšid (Aasia rahvas Tšukotka neemel). — Tõlk.

Providenije kooli ümmarguses puumajakeses tutvusime õpetajaga, kommunistliku noore Alekseiga. Talvel pääses ta oma majja ainult lumme kaevatud sügava käigu kaudu; selle lumekaeviku kaudu käisid koolitundides ka tema õpilased — tšuktšid. Tuuled kuhjavad siin kokku nii palju lund, et väikesed jarangad¹ jäävad täiesti lumehangede alla.

Tšukotka põliselanikud jutustasid meile sellest Nõukogudemaa kaugest nurgakesest palju huvitavat.

Aasta enne meie siiatulekut oli sõitnud jahile suur salk tšuktše ja eskimoid. Oli selge ilm. Kuid Arktika on petlik. Vaevumärgatavate tunnuste järgi oli keegi aimanud tormi ja pöördunud õigeaegselt randa. Seitseteist kõige julgemat ning otsustusvõimelisemat meest aga tõmbasid baidarkad rannaäärsele jääle, et seal oodata tormi lakkamist. Kuid torm kiskus jääpanga rannalt lahti ja viis merele.

Kiiresti kadus rannik udusse. Alguses oli veel kuulda koerte haukumist. Siis vaibus seegi udusse. Kui tuul udukatte hajutas, ilmusid kaugel nähtavale tuttavad sopskad. Tugevnes pakane, jääpangale paiskus vett. Mõned mehed lõikasid kuhljankade küljest käised ja mässisid need jalgade ümber. See ei aidanud. Kolm eskimot hakkasid jääpangal loitsima. Nad lubasid pääsemise puhul kurjadele vaimudele väärtuslikke kinke anda.

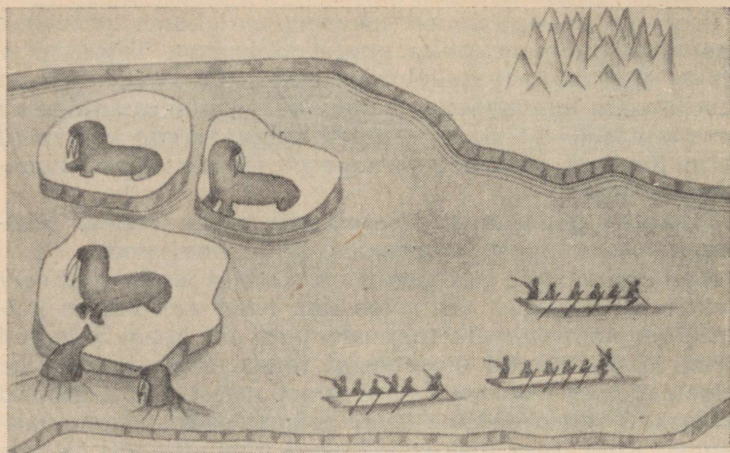
Üks viskas merele anniks oma uue vintšesteri, teine andis vande purustada tagasijõudmisel oma uus baidarka.

Õnneks oli koos inimestega roninud jääle suur merihobu, kelle eskimod tapsid. Merihobu liha oli neile ainsaks toiduks.

Kolm korda triivis jääpank ranna lähedale. Kuid alles viieteistkümnendal päeval pääsesid inimesed Kivaki asunduse lähedal maale.

Olid pääsenud kõik peale ühe — Matlju. Tagasitulnud seletasid Matlju surma õnnetusjuhtumina: rannale tulekul olevat ta kukkunud jää alla ja uppunud. Kõik näinud, kuidas ta kerkinud veepinnale, hakanud ronima õhukesele jääle, kuid jää murdunud inimese raskuse all ja Matlju kadunud jäädavalt vee alla. Tähendab, nii soovisid merevaimud ...

¹ J a r a n g a — nahkadega kaetud, roigastest telk-elamu. — Tõlk.

Merihobujaht baidarkadel. (Sireniki kooli 4. klassi õpilase eskimo Ari joonise järgi.)

Ja alles aasta pärast jutustas üks eskimotest saladusena kohalikule naisõpetajale, et Matlju olevat enda ohverdanud oma seltsimeeste päästmiseks. Keegi pole teda selles takistanud. Matlju ei olnud abielus, tal polnud lapsi. Ta oli vabatahtlikult otsustanud hukkuda teiste pärast. Jääpangal viibinud šamaanid¹ olid lubanud talle ilusa hauataguse elu „teises maailmas“, kus headele inimestele on valmistatud palju loomarasva, uued vaalapüügipaadid, täpsus-vintšesterid, ruumikad jarangad kaheteistkümne põdra nahast valmistatud suure ning sooja sisetelgiga...

Kui eskimod asundusse tagasi jõudsid, täitsid nad oma lubadused, mis nad olid andnud kurjadele vaimudele viimaste suure raevu ajal. Üks viskas kaugele tundrassa oma jahipüssi, teine purustas oma uue baidarka...

Õpetaja ruumikas vineerist jaranga oli puhtaks koristatud, seintel rippusid kaart ja Poliitbüroo liikmete portreed. Omatehtud riulitel olid raamatud.

Koos meiega tulid õpetajale külla kaks tšuktši. Nad jutustasid „artell-kljaulist“, nagu nimetati siin Zverprom'i

¹ Š a m a a n — nõid, loitsija. — Tõlk.

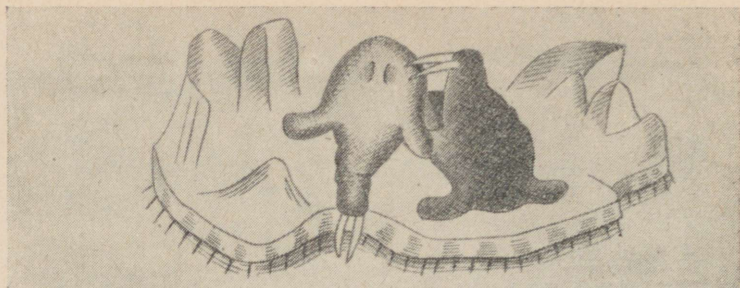

Karude jaht merihobule. (Sireniki kooli 4. klassi õpilase eskimo Kossõga joonise järgi.)

töötajat, kes oli sõitnud kohale küttide artelle organiseerima. „Artell-kljaul” tähendab „inimene, kes teeb artelle”. Kulakud ei soovi artelle. Nad vihkavad artell-kljauli. Kuid kehvikud-kütid austavad teda ning täidavad tema nõuandeid.

Merihobude püük on rannikutšuktšide elu ja majapidamise aluseks. Merihobu liha kasutatakse toiduks, rasva kütuseks ja valgustuseks, nahka jalatsite ja rõivaste õmblemiseks, jarangade ehitamiseks ja kergete ning kiirete baidarkade valmistamiseks. Merihobu kihvadest tehakse mitte üksnes imekauneid mänguasju, vaid ka paljusid majapidamis-tarbeesemeid. Merihobu nahkade, rasva ja kihvade vastu saavad rannikuelanikud tundras rändlevatelt põhjapõdrakasvatajatelt põdranahku.

Tulirelvad on tšuktšide juures juba ammu kasutusel. Mereloomade kütid on suurepärased laskurid. Nad tulevad hästi toime ka tänapäeva vaalapüügi-mootorpaatidega. Kuid selliseid paate on alles vähe. On tarvis teha palju visa tööd, et hoida kokku raha vaalapüügipaadi ostmiseks. Ainult kulakutel oli selleks küllalt raha. Kuid tulevad artellid, tuleb ka Tšukotkale palju vaalapüügipaate.

Merihobude kahevõitlus. (Ulleni luunikerdaja joonise järgi.)

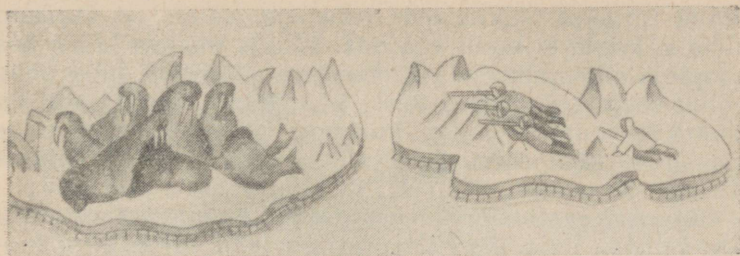
Meile jutustati, et Tšukotkal teatakse kolme merihobude laagripaika: Intšouni (Intsovi) neemel, Arakamtšeni saarel ja Retkini neemel:

Intšouni laagripaika valdas veel hiljuti šamaan Tõneteigin. Ta keelas tihti merihobude küttimise selles laagripaigas ning võttis küttidelt ära loomade pead ja kihvad.

Intšouni laagripaigale koguneb tavaliselt palju loomi. Laagripaik ei ole suur ning loomad on seal nii kitsas, et nad lamavad kahes ja isegi kolmes reas üksteise peal, rõhudes tihti oma raskusega nõrgemaid surnuks. Iga kord, kui merihobud lahkuvad laagripaigalt ja lähevad merre, jääb rannale kuni viisteist surnuks pigistatud looma.

Merihobud tulevad randa oma laagripaika tavaliselt augustis, esimeste pimedate ööde saabumisel. Sel ajal kostab Intšouni laagripaigast metsik möirgamine, nii et tšuktšid neeme taga ei saa uinuda. Ranniku kiviklibul peavad merihobud oma pulmapidu, puhkavad ja magavad. Kahevõitlustes emaslooma pärast löövad isasloomad kihvadega üksteisele kohutavaid haavu kaela, mille tõttu vanade merihobude kaeltel on alati palju arme. Mida vanem merihobu, seda rohkem on arme — ägedate kahevõitluste jälgi. Sääraseid merihobusid nimetatakse „šiškariteks“.

Et merihobukarja laskudega mitte eemale peletada, tapetakse neid odalöögiga loiva alla, kaela või selga. Tapetakse rangelt kindlaksmääratud arv loomi, niipalju kui on tarvis rannikuäärse elanikkonna ülalpidamiseks. Vastasel juhul, nagu räägivad vanad tšuktšid, võivad meri-

Jaht triivivatel jääpankadel. (Tšukotka luunikerdajate jooniste järgi.)

hobud haavuda, saata elanike jarangadesse häda või minna oma laagripaigast alatiseks ära.

Arakamtšetšeni laagripaiga „peremees“ Akr-šamaan käis enne seda, kui Tšukotkal kehtestati nõukogude kord, naisteriietuses — kerkeris¹, seletades, et tema kaitsevaim on mees. Selle vaimu poolehoiu kindlustamiseks kandiski ta naisteriietust.

Rannikul teati, et Akr-šamaan oli tapnud oma noore naise, kes leiti Arakamtšetšenilt odaga läbipistetuna. Kuid pole tšuktšide iseloomu kohane pärida naabrilt tema perekonnaelu üle. Tšuktšid vaikisid kaua sellest koledast juhtumist...

Umbruskonnas kartsid kõik julma Akr-šamaani. Tema heatahtlikkuse saavutamiseks tõid tšuktšid talle pärast iga jahti merihobuliha, kinkisid tubakat.

Kord sügisel kiskus tugev torm rannalt lahti jääpanga. Akr levitas kuulduse, et kaitsevaim on tšuktšidele vihane. Kütid peavad Akr-šamaani rohkem austama, tooma talle rohkem kinke, et mitte merele triivitute saatuse osaliseks saada.

Eskimo Matlju — Tšaplini neemel asuva esimese ning parima kolhoosi esimees — oli Akr-šamaani ägedaim vastane. Šamaan otsustas Matlju „ära nõiduda“. Akr lõi kas tundras ühel laibal sõrme, kuivatas selle, tampis pulbriks ning segas toidu hulka. Matlju ei keeldunud Akri poolt pakutud toitu võtmast, kuid ära ka ei surnud.

Juba ammu enne seda oli tšuktšide usk šamaanidesse hakanud tugevasti kõikumama. Üks joobnud šamaan oli pa-

¹ Kerker — kasukpüks, kombineeritud ülikond. — Tõlk.

lunud tuttavat tšuktši teda tulistada, väites, et šamaani keha ei karda ei kuuli ega oda. Tšuktš tulistas ja surmas hoopleja silmapilkselt. Akr-šamaani süüdistati juba enne kohut saagi röövimises teiste püünistest. Vargus aga on tšuktšide juures rängim kuritegu. Akr-šamaan kaotas igasuguse lugupidamise. Tema lapsed, keda ta kohtles äärmise julmusega, hülgasid ta ning astusid kolhoosi.

Oktoobrirevolutsiooni aastapäeva puhul amnesteeriti Akr-šamaan ning jäeti Laurentiuse lahe äärde. Siin loobus ta oma naisteriietusest ning hakkas kandma harilikku meesteriietust. Vahetevahel püüdis ta veel ennustada, kuid tema ennustused kutsusid kaasmaalaste hulgas esile ainult naeru.

Šamaanid levitasid tšuktšide hulgas usku hauatagusesse elusse. Loomulikku surma surnud inimene läks nende sõnade järgi maa sisse, kus on alati pime ja pörine. See, kes uppus merel, elas pärast seda vee all, kus on alati niiske. Uppunute tõttu ongi Tšukotkal vihmad. Kes suri aga oma ligimese käe läbi või hukkus haavade tõttu, see läks avarasse puhtasse jarangasse, kus elas lõbusalt ja külluses. See oli parim surm.

Pikkamööda taandus minevikku see rumal ning naiivne ebausk.

Nõukogude inimesed, tulles Tšukotkale, tõid kaasa uue kultuuri, raamatud, kino, ajalehed ja raadio.

Kolhoosielu sisendas inimestele usku oma võimetusse, kollektiivi jõusse. Nüüd pole neil enam tarvis taotleda šamaanide heatahtlikkust. Uue eluga hääbus usk šamaanide ennustustesse, nende loitsimisse.

...Provideniije lahe ääres nägime esmakordselt tšuktšide tantse. Tantsida oskavad Tšukotkal kõik, kuid kuulsad on ainult vähesed tantsijad. Tantsitakse tamburiini saatel. Tšuktši muusikant võib oma tamburiinimänguga tantsima panna isegi tusase meeoluga inimese.

Jarangas on kitsas. Tantsija püüab võtta endale ainult nii suure pinna, kui vajavad ta jalatallad, ja mitte versokkigi rohkem. Kui elavad ja hoogsad on aga see-eest tema käte liigutused! Tantsu kogu dünaamilisuse juures kasutab tantsija üksnes istuvate pealtvaatajate kohal olevat vaba ruumi.

Me nägime tähelepanuväärset tantsijat Uvauni.

Alguses on Uvauni käte liigutused aeglased ning sujuvad. Rahulikult ja rütmiliselt algab tants. Ta jutustab

Jaht triivival jääpangal. Vasakul baidarka. (Tšukotka luunikerdajate jooniste järgi.)

meile sellest, kuidas kõrgendikul — kaljul — istub üksinda vanamees ning vaatab kaugusse. Ta vaatab, peopesa tõstetud silmade kohale, otsib merel merihobusid. Ja lõpuks silmab vanamees oma vaatluskohalt loomi. Tantsija hõikab kurguhäälega: „Aivogõt!” Ja kohe heliseb kajavalt ning erutatult tamburiin, hüüded muutuvad katkendlikeks ja kiirustavaiks. Ei tohi kaotada minutitki. Lahte tuleb merihobu. Ta toob tšuktsidele oma maitsva rasvase liha, tugeva naha baidarkaks, rasva lampide jaoks.

Inimesed jooksevad vaalapüügipaadi juurde. Nad veavad selle kiiresti kiviselt rannalt alla. Nüüd on paat merel. Kütid sõuavad...

Kõike seda näitab tantsija üksnes käerandmete, keha ja pea liigutustega, astumata paigalt ühtki sammu.

Tamburiini löögid meenutavad lainete kohinat. Nad vaibuvad ootamatult, et järsku uuesti rahutute helidena paisuda.

Merel on udu. Tšuktš vaatleb teraselt, otsib jääpankade vahelt teed merihobu juurde. Vaatepiiril on laiad selge taeva laigud. Rõõmsad on tamburiini löögid. Lõbusalt, nendega taktis, kõlavad ühised rütmilised käteplaksutused. Tantsija seisab ühel kohal. Ta jalad löövad kergelt takti hoogsalt elavnevale tantsule. Hõbedased higitilgad sätendavad tõmmul, esiletungivate põsenukkidega näol. Tamburiin heliseb ekstaatiliselt. Merihobu ujub, kuid paat jõuab talle järele. Looma kihvadega pea on näha juba lähedal. Tantsija käed joonistavad neid pikki teravaid kihvu. Merihobu kaitseb end, ta tõuseb veest, hei-

Kaubavahetus rannaäärsete ja põhjapõdrakasvatajate (ränd-) tšuktside (tšautšude) vahel. (Tšukotka luunikerdajate jooniste järgi.)

dab taha oma võimsa pea, lööb kihvadega paremale ja vasakule, püüab läbi lüüa paadi põhja.

Kuid välkkiire on harpuuni löök, kohutav oma jõult ja tabavuselt. Tantsija heidab valgetes kinnastes käed ettepoole ja vaatab kaugusse, sinna, kuhu lendab pealtvaatajatele nähtamatu viskoda. Uvauni hüüe on võidukas ning vaimustatud. Ja ühes temaga hüüatab tantsust elektriseerituna kogu jaranga. Viskoda lendas merihobuni. Loom on haavatud ja harpuunitud.

Tants on lõppenud, tamburiin vaikinud. Kiirustamata tõmbab tantsija kindad käest ning pühib laubalt rohke higi.

Merihobu, viigri¹, varese, karu, kajaka, jänese ja murdlainete tants — kõiki neid näitas meile andekas Uvaun.

Nõukogude kool õpetas noori tšuktše pesema end seebi, käsna ja veega. Uvaun pühendas sellele uuele elunähtusele erilise tantsu — pesemistantsu.

Tšuktšid näevad nõukogude laevade lastimist ja võtavad sellest tihti ise osa. Siit tekkis uus tants. Uvaun annab tantsus haruldaselt täpselt edasi ahjukütjate töövõtteid. Piltliku tõepärasusega möödub pealtvaatajate eest mere-meeste töö.

Kuid tegelikult on lastimine juba lõpetatud. Me jätame hüvasti külalislahke pererahvaga.

¹ Viiger — liik hülgeid. — Toim.

Providenije lahes kostavad laevade huilged. Hoidudes üksteise kiiluvette, suunduvad laevad kolonnina põhja poole — Tšuktši merre.

Kuid see kohtumine tšuktsidega ja eskimotega ei jäänud viimaseks.

Beringi väinas sööstis meie lipulaeva, jäälõhkuja „Lütke“ parda juurde kerge baidarka. Kaks noort eskimot — kommunistlikud noored Kalja ja Kassõga — ronivad laevale. Me tutvume. Ja istudes ühiskajutis, kiirustamata juues kanget kuuma teed, jutustavad nad enestest, oma elust ning tulevikukavatsustest, mis on nii iseloomulikud noorele Nõukogude Tšukotkale.

Eelmisel sügisel lahkusid Kalja ja Kassõga oma suitsustest jarangadest ja sõitsid õppima. Kommunistlikke noori viis kultuuribaasi väike kuunar. Arakamtšeni saare juures pidas torm neid kaua kinni. Alles oktoobri keskel jõudsid õpilased Laurentiuse kultuuribaasi.

Sel ajal liikusid mereloomad veel meres. Linnud kogunesid parvedesse ja lendasid lõunasse. Tihti esinesid udud ja purga. Kultuuribaasis oli soe ning hubane. Kommunistlikud noored elasid ja õppisid ruumikais valgeis tubades.

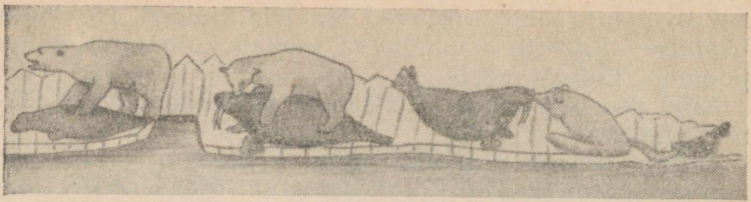
Enne õppuse algust käis Kalja küttidega merihobujahil. Karge tuul viis nende vaalapüügipaadi kaugele. Külmsügisöö tabas inimesi merel. Ümberringi, nii kaugele kui silm ulatus, valendasid jääpangad, mis tuuled ja voolused olid toonud põhja poolt.

Lainete virvendus vaibus. Brigadiir valis vastupidavama jääpanga ning laskis vaalapüügipaadi sellele tõmata. Vanamees-kütt heitis vette õhuke si merihobuliha tükke, et merevaim armulikuks teha, vähendada nende raevu, päästa vaalapüügipaati koos inimestega...

Nii algas seiklus, mis tutvustas Kaljat võõra maailmaga.

Palju ööpäevi triivis jääpank tihedas udus, kuid lõpuks hajus udu ja eskimod nägid lähedal tundmatut maad. See oli Ameerikale kuuluv Laurentiuse saar.

Põhja kirjutamata seaduste kohaselt olid nõukogude inimesed meie rannikuile triivitud ameerika eskimoid külalislahkelt vastu võtnud. Omakorda lootsid ka nõukogude eskimod leida sõbralikku vastuvõttu Ameerika hõimlaste juures.

Karude kallaletung merihobudele nende lamamispaigas. (Ulleni luunikerdaja joonise järgi.)

Jääpank vaalapüügipaadiga triivis päris ranniku lähedale. Brigaad — neid oli koos Kaljaga kaheksa eskimot — laskis siis paadi vette ja nad aerutasid saarele.

Kohalikud eskimod viisid kütid oma jarangadesse. Nõukogude eskimote ilmumine erutas ameerika misjonäri. Ta hakkas käima mööda jarangasid ja kohendades sarvraamidega prille, mis libisesid pika punase nina otsale, sosistas ärevalt pererahvaga. Ameeriklast tegi rahutuks mõte, nagu võiks nõukogude propaganda tungida temale usaldatud rajooni.

Sellest hoolimata jutustasid ameerika eskimod külalistele, kui halvasti elatakse Ameerika poolel. Kogu elu juhivad siin kaupmees ja misjonär. Suvel tuleb Laurentiuse saare juurde aurik. See viib kaasa merihobukihvadest valmistatud esemed, polaarrebaste ja sinirebaste nahad ja vaalakiuse. Vahetuskaubaks jäetakse aga ainult piiritust. Kõik relvad ja vaalapüügipaadid kuuluvad kaupmehele. Ja kui palju talle ka tood — ikka elad poolnäljaseks, ikka jääd tema võlglaseks. Nüüd on kaupmees hakanud kokku ostma ka nahku, rasva ja kõike, mis eluks vajalik. Haigused võtavad kütide hulgas võimust. Suremus on tunduvalt suurenenud. Kuidas edasi elada, seda keegi ei tea.

Nii nägi Kalja elu, mida ta seni tundis ainult vanade inimeste jutustuste järgi. Ta kõneles ameerika hõimlastele meeleldi, milline uus elu on õitsele puhkemas neile nähtamatul maal riigipiiri taga. Ja lisis, et nemad, nõukogude eskimod, ootavad lähemas tulevikus veel paremat elu...

Seitse aastat hiljem kohtasin Kaljat ja Kassõgat Leninigradis. Nad õppisid juba Põhja Rahvaste Instituudis. Neil olid seljas mustad mereväesinelid ja nende vormimütse

ilustasid Põhja-meretee helesinised lipukesed. See oli Põhja Rahvaste Instituudi üliõpilaste vorm, mis sobis hästi põhjamaalastele, kes olid kõik maast-madalast mereinimesed, tõelised kartmatud meremehed...

Beringi väinas, sissepääsu kohal külma ning salakavasse Tšuktši merre, rääkisime uuest elust, mis oleneb suurel määral tšuktšidest ja eskimotest enestest, rääkisime jääst, tuultest ja voolustest, mis valitsevad siin, mandri kaugeimal äärel.

Tuul ajab ranna äärde jääd, jää aga on rannikuelaniku toitjate — merihobude ja hüljeste — karju. Kui tuul on maa poolt, ajab ta koos jääga ära ka mereloomad. See on õnnetus. Ainult meretuuled aitavad Tšukotka inimestel mereloomi küttida.

Nii oli see olnud sajandeid... Nüüd on tšuktšidel juba kiired vaalapüügipaadid ja suurepärased nõukogude püsid. Tšuktšid võivad küttida loomi ka tuulest sõltumata.

Kui enne juhtus, et kütt saabus koju tühjade kätega, siis võttis ta „poki“ — poi ja ujuki ülesandeid täitva viigrinahast põie — ning lõi seda jalaga. Põis lõhkes paukudes. See oli ohver. Kütt uskus, et pärast ohvritoomist on tal tingimata õnne: ta saab viigri, lahtaki¹ või merihobu, tema jarangas süttib uuesti lambi tuluke, seal muutub soojaks, algab küllus, tekib tahtmine laulda ja tant-sida.

Tšuktš elas lootusest heade vaimude abile. Kalja ja Kassõga aga teavad, et inimene on ise oma õnne looja. Sellest on nad lugenud raamatuist. Nad ei hakka ohvreid tooma — oma „pokki“ hävitama.

Tsaariajal tulid Naukani ja teiste Tšukotka asulate juurde oma laevadel tihti ameerika salakaubitsejad. Naukani eskimod nimetasid neid „anjahpakjukkideks“, mis tähendab „inimesed suurtest raudpaatidest“. Need anjahpakjukid tõid Tšukotkale tubakat, viskit ja halbu haigusi...

Ameeriklastest kiskjad petsid tšuktše, kasutades ära nende usaldavat iseloomu. Kallihinnalisi karusnahku vahetasid nad piasiasjade ja piirituse vastu.

Üks ameeriklane mõtles välja hoopis alatu loo. Ta teatas tšuktšidele, et paha vaim — keili, kes elutseb tema kuunari ninapoolses alumises ruumis, on ootamatult kal-

¹ L a h t a k — liik hüljeid. — Toim.

dale jooksnud ning võib seal palju häda tekitada. Ameeriklase poolt äraostetud šamaan kinnitas seda. Ta hakkas saladuskatte all tšuktšidele jutustama, et ameeriklane on teinud ettepaneku vaimu kinni püüda, kuid selleks vajab ta kuueteistkümnest parimast koerast koosnevat rakedit. Peale selle tuleb temale vaimu kinnipüüdmise eest tasuda iga tšuktši pealt üks polaarrebane. Šamaani poolt hirmutatud tšuktšid nõustusid pärast pikka järelemõtlust ja lubasid ameeriklasele hea töö eest iga inimese pealt ühe polaarrebane.

Ameeriklane asetaski oma kuunari ülemisele dekile, niinapoolse alumise ruumi juurde suure puuri. Käratades koertele, kihutas ta šamaaniga tundrassen. Õhtuks tulid mõlemad petised tagasi. Selleks ajaks oli puur ülemiselt dekilt kadunud. Siis seletas ameeriklane tšuktšidele šamaani kaudu, et ta olevat vaimu puuri tagasi ajanud, kuid vaim olnud nii tugev ja rabelnud puuris nii meeletult, et kukkunud ühes puuriga merre ja uppunud. Kaupmees sai lubatud tasu — iga tšuktši kohta polaarrebane — ning kadus kiiresti Tšukotkalt. Ei jäänud tasuta ka šamaan. Kelmuse, oma kaasmaalaste petmise eest sai ta ameeriklaselt suure vaadi „tulevett“ — viskit.

Oli ka juhtumeid, kus ameerika laevad peatusid reidil ja ameeriklased meelitasid endale kulla tšuktše ühes naiste ja tütardega. Ameeriklased jootsid mehed täiesti purju ja tõstsid nad siis baidarkadesse, naised ja tütarlapsed jätsid aga laevale. Mõned naised tulid hilissügisel tagasi, kuid paljud kadusid jäljetult. Rohkesti selliseid juhtumeid mäletati Tšukotkal.

Kuid ka see on minevik. Nüüd ei ilmu ameeriklastest kiskjad enam kunagi Tšukotka vetesse.

Sellest rääkisid Kalja ja Kassõga — Nõukogude riigi kauge kirdeosa rahvaste noored, nende rahvaste tulevik.

Me lahkusime sõbralikult ning liikusime edasi — Kolõma ranniku poole. Ja kui jää pidas meid Rõrkarpi neeme (nüüd Šmidti neeme) kohal kinni, nägime, et ka siin kujuneb ja tugevneb uus elu.

Rõrkarpi asunduses („rõrka“ tähendab tšuktši keeles „merihobu“) oli seitseteist jarangat ja kaks muldonni. Ühes jarangas võttis meid vastu õpetaja, kommunistlik noor Kudrin. Sellel kaugel neemel oli kaks vene kommunistlikku noort — õpetaja Kudrin ja Rõrkarpi radist, siniilmaline ning heledajuukseline entusiast Beznogov.

Talvel ja suvel pidas radist sidet välismaailmaga ja Vrangeli saarega. Peale selle oli ta avanud siin motoristide kursused ja lühikese ajaga õpetanud noortele tšuktšidele selgeks pāramootori kāsitsemise. Tšuktšid olid āra õppinud mitte üksnes mootori kāsitsemise, vaid ka remontimise.

Faktooria¹ juhataja pidas tšuktšidele loenguid kooperaatsioonist, õpetaja tutvustas neile tōde ūmbritseva maailma kohta. Faktooria juhataja abikaasa vōitles hūgieeni eest igapāevases elus. Need olid nōukogude elu ja nōukogude kooperatiivide loomise esimesed kursused Tšukotka pōhjarannikul.

Kool tōotas siin esimest aastat, kuid selle aasta jooksul õppisid lapsed vāga hāsti vene keeles lugema ja kirjutama. Ōpetaja õppis aga āra tšuktši keele.

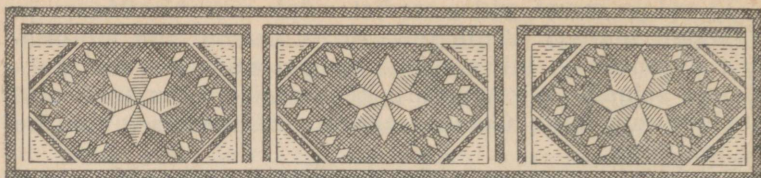
Akko poeg, kommunistlik noor Ettuvi, oli sōitnud õppima suurde Vene linna, kus on inimesi palju rohkem kui kōiki tšuktše maailmas. Enne oma ārasōitu oli ta Tšaunis rajooni esimese nōukogude kongressi delegaadiks ja sekretāriks. Oma koduasunduses Rōrkarpis kōneles ta koosolekul Tšauni kongressi otsustest. Tšuktšid kuulasid kommunistlikku noort Ettuvit suure tēhelepanuga. See oli peaaegu ūks esimesi Rōrkarpi elanike koosolekuid.

Ettuvi, vana Akko poeg, ei olnud erandiks. Rōrkarpi seitsmeteistkūmnest jarangast kavatsesid kolm kolida Uellenisse; kohalikud tēhtsamad kütid, nende jarangade peremehed, olid sōitnud õppima Leningradi ja Habarovskisse.

Heledalt paistis pāike Rōrkarpi kohal. Pimestavalt sēntendas jēē. Mōōda vaba vett jēē vahel lāhenes jēēlōhkujale „Lūtke” pāramootoriga varustatud baidarka, mida juhtis kommunistlik noor — tšuktš. Ta oli pōhja-pōdravasika nahast kuhljankas ja viigrinahast pūkstes. Kajakana lendas baidarka mōōda vaba vett jēēpankade vahel. Osavalt, ūhe kēega, juhtis teda noor tšuktš — ūks Beznogovi ōpilastest. Imetlesime laevasillalt tema osavust ega suutnud pōōrata silmi ta uhkelt kogult.

Kūlma ookeani rannikule olid kommunistlikud noored toonud oma noore kirgliku entusiasmi. Nad puhastasid teed uuele elule, nad ise ehtasid seda elu — kolhoose, koole, raadiojaamu, uut, Nōukogude Tšukotkat.

¹ Faktooria — riiklik jahisaagi kokkuostu ja jahimeeste varustamise punkt. — Toim.

ETTEVALMISTUSED TEEKONNAKS

Meie laevade karavan murdis endale läbi jää teed Kõlma jõe suudmesse, puhus oma hommikusignaali inimtühjade randade ääres, lossis Ambartšiki lahes terved mäed toiduaineid ja masinaid ega pöördunud sel aastal enam tagasi Vladivostokki. Nõukogude meremehed tundsid sellal Arktikat alles vähe. Need olid Arktika tundmaõppimise esimesed aastad...

Minu kajutisse kuuldus, kuidas laevaparda taga kriikusid nartad, sõites Tšauni lahe lumega kattunud jää. Vahimadrused läksid mageda vee järvele jääd hankima. Seal saeti jääd ning veeti seda „Lütke“ veekeetjaruumi.

Samuti nagu neil hiljutisil päevil, mil laev murdis endale teed läbi jää, helises nüüdki koridorides määratud ajal ökonoomi kell, kutsudes meremehi ühiskajutisse. Selleks ajaks seisis väärikalt laudadel laeva tavalised rasked massiivsed tassid ja taldrikud. Nende glasuurile oli joonistatud helesinisesse rõngasse tuules lehviv Nõukogude Liidu merelipp...

Pärast lauakoristamist istus ökonoom mereteadust õppima. Ta oli astunud Tšauni lahes talvitavatel laevadel avatud meretehnikumi. Ja mitte üksi tema, vaid ka kõik teised kommunistlikud noored olid hakanud õppima. Kütjad õppisid mehaanikuiks, madrused — tüürimeesteks. Selle suure ürituse organiseerijaks oli talvitavate laevade parteiorganisatsiooni sekretär, kaugesõidu-tüürimees Konstantin Kozlovski. Teda abistas aktiivselt karavani ametiühingu organisator Boris Konev — „Lütke“ madrus.

Minule kujunes talvitamise algus ebasoodsaks.

Gripilaine aheldas minu ja terve rea seltsimehi voodi külge. Terveid päevi vahtisin abitult valge emailvärviga korralikult võõbatud kajutilakke. Tolmunud illuminaatorist¹ paistis mäGINE, kõrgete jääkuhjatistega ääristatud rannik. Hiliste tormide tõttu, mis korduvalt murd- sid jääkatte, külmus meri sel aastal ebatasaselt ja jääkuhjatised seisid nagu valvel, tõstes kõrgele oma tippe.

Lähenes Oktoobrirevolutsiooni viieteistkümnes aasta- päev.

Vahel, kui kaotasin palavikust teadvuse, näis mulle, et olen armsas Moskvaa, oma lähemate sõprade ringis, ning mu kõrval joonistab pojake kahekorstnalist jäälõhkujat „Krossinik“. Hiljem tulin teadvusele ning nägin jälle ka- jutilae läikivat emailvärvi ja väikest peeglit, mis kohu- tas mind, näidates kahvatut, habemesse kasvanud tund- matut nägu.

Kajutis põles ähmaselt elektrilamp.

Oktoobri keskel otsustati talvitavatel laevadel kustu- tada katlad ning minna üle ahjuküttele. Kiiresti lähenes polaaröö. Säätstes radistide energiat ja tööd, lubas juht- kond meremeestel saata mandrile ainult kaksikümne- sädesõna kuus.

Minu haiguse kaheteistkümnendal päeval saabus pööre. Temperatuur langes nii järsku, nagu tüüfuse puhul pärast kriisi.

Astus sisse Kozlovski. Ta jutustas mulle, et valmistab Moskva jaoks ettekannet tehtud tööst ja talvitava kara- vani vajadustest. Selle ettekande pidin Moskvasse viima mina.

„Arvesta seda,“ ütles ta, „et on vaja jõuda Irkuts- kisse enne kevadist sula. Vastasel juhul tabab kevad sind teel, rikub talvetee ja sa jääd virelema kuskile Abõisse või Verhojanskisse. Soovitan arstil anda sulle selleks, et sa kiiremini terveks saaksid, pool teeklaasi konjakit. Pane seda oma tee hulka. Vahend on hea, meremeeste oma.“

Esimesel päeval pärast haiguse lõppu käisin ma koba- des nagu pime. Puudutades mõlema käega laevakoridori külmi härrmatunud seinu, jõudsin suure vaevaga alla

¹ Illuminaator — ümmargune laevaaken. — Tõlk.

ühiskajutisse. Siin talvitasid nüüd kütjad. Ühiskajut oli kära- ning rahvarikas. Paarkümmend meest piirasid tiheda rõngana asjaarmastajaid-poksijaid. Nahkkindad välkusid nagu veest tõusvate hüljeste pead. Vaatamata kindlale meresõprusele jagasid vastased teineteisele tugevaid lööke. Rannikul treenisid suusatajad; jääl, kust tuul oli lume ära pühkinud, kihutasid uisutajad. Kogu vahikorrast vaba aja tegelesid meremehed tööga, õppimisega ja spordiga.

Ülemises ühiskajutis arutati teejoomisel, kuidas muuta laevad talveks soojapidavaiks ning kuidas paremini hoida ruume soojadena. Oli just lõppenud õppekohustuste jagamine juhtiva koosseisu ja teaduslike töötajate vahel. Kaks laevaehitajat arutasid eelseisva retke üksikasju. Nad pidid talvel ühes meremeeste löökbrigaadiga sõitma koertega kuni Kolõmani. Kevadel, kui päevad pikemaks muutuvad, pidi see brigaad hakkama ehitama kohalikust metsamaterjalist praame suviseks laevade lossimiseks Ambartšikis . . .

Laevadel lõpetati parraste vooderdamine laudadega. Seinte vahed täideti šlakiga, muutes sellega ruumid soojapidavaiks. Tehti viimaseid ettevalmistusi talvitamiseks.

Laskusin mööda laevatreppi jääle. Ühe laeva juurest teise juurde viisid pruunikate kiirtena jalgrajad. Nad looklesid jääkuhjatiste vahel, kord ühinedes, siis uuesti igasse külge hargnedes.

Madalad lillad lumepilved lõikasid ära mägede tipud. Lühikese valge aja vältel särasid mäed lumiste mütsidena. Värskel koheval lumel paistsid sinna täpitud polaarrebase jäljed. Loomake oli astunud tagumise jalaga esimese jäljesse ja tema teerada lumel meenutas joonestaja ühtlast punktiiri.

Kajutiuksel pörkasin kokku Kozlovskiga.

„Annan sulle pakikese üle,“ ütles ta. „Mäsisin vahariidesse. Kui su narta peakski vajuma vette läbi pealiskääl, ei saa pakike märjaks. Hoiä teda ja vii kohale! Ja muidugi hoiä ka iseennast! Asi on väga tähtis. Sõit algab mõne päeva pärast. Önn kaasa!“

Kozlovski pakikese, mis oli kinni õmmeldud jämeda niidiga ja kaunistatud viie lakkpitseriga, pakkisin kõrvuti oma vihikutega, mis sisaldasid märkmeid minu tulevase, Põhjamaad käsitleva raamatu jaoks.

Tšauni rajooni täitevkomitee esimees, noor energiline Vasja Kossin valis kaugeks teekonnaks läbi Ida-Tundra tšuktš Atōki.

Kunagi oli Atōk nomaad, põhjapõdrakasvataja. Kuid vaesus oli toonud ta rannikule püügitööle. Atōkist oli saanud Tšauni lahe parim kütt.

Toonud kajuri minu kajutisse, ütles Kossin:

„Saage tuttavaks! Atōk! Tema narta on „Lütke“ parda ääres. Ta koostab rakendi ja siis tagam — ärasõit! Võtke ta oma hoole alla.”

Atōk rääkis natuke vene keelt. Mina teadsin mõne sõna tšuktši keeles: muri — mina, turi — sina. Muri-turi, turi-muri, need olid minu esimesed tšuktšikeelsed sõnad. Kuidagiviisi hakkasime siiski vestlema. Atōk naeratas tihti, näidates suitsetamisest tumenenud tugevaid hambaid. Me mõistsime feineteist ilma tõlkideta, miimika ja käeliigutuste abil.

Ulemine koi minu kajutis oli tühi. Atōk võttis selle endale. Aurküte oli kõigil talvitavatel laevadel juba lõpetatud, isegi lipulaeva köeti suitsevate raudahjudega. Minu kajutit ei köetud üldse. Tint oli muutunud jääks. Küünal suitses. Me mõlemad, Atōk ja mina, magasime kukulites — põdranahksetes magamiskottides. Neis oli üsna soe.

Kossin käis mitu korda minu juures laeval Atōki kohta järele pärimas. Ta palus jälgida, et keegi juhuslikult kajurit ei solvaks. „Atōk pahandab tühise asja pärast nagu laps ning peab seda kaua meeles.”

Alguses ei pööranud ma vajalikku tähelepanu neile nõuandeile.

Möödus mitu päeva karusnahkse rõivastuse hankimises eelseisva sõidu jaoks. Kogu Pevek koosnes tol ajal ühestainsast majast, muldonnist ja Tšauni lahes talvita vaist laevadest, ning seetõttu oli selle küsimuse lahendamine kaunis keerukas.

Kord, tulles tagasi laevale, nägin Atōkki laeva „Sutšan” parda juures. Sealsamas seisis ka tema narta. Atōki erutatud sõnadest õnnestus mul aru saada, et minu äraolekul oli „Lütkel” midagi juhtunud. Vaatamata kõige tungivamatele kutsetele keeldus Atōk minuga „Lütkele” tulemast.

Asi võttis ebameeldiva pöörde. Oli vaja teostada kiire juurdlus. Selgus, et Atōkile ei olnud antud kambüüsis

teed, kuna uuesti täidetud veekeetjas polnud vesi veel keema hakanud. Ning Atõk, kes ei olnud aru saanud äraütlemise põhjusest, solvus surmani (tee ja tubakas olid temale esmajärgulise tähtsusega tarbeained). Võttes kaasa koerad, läks ta teise laeva juurde, kus inimesed tundusid talle külalislähkematena.

Lõppude lõpuks õnnestus mul žestide ja sõnadega Atõkki veenda koos minuga „Lütkele“ tagasi pöörduma.

Peagi saime sõpradeks.

Ma rääkisin talle, et varsti „muri ja Atõk — tagam Kolõma!“ — varsti mina ja Atõk — tagam Kolõmale! Tagam! Edasi! Ärasõit! — nii ütlevad tšuktšid, kui nad sõidavad oma jarangade juurest jahile. Nii ütlevad nad, kui asuvad teele piki rannikut või tundrasse.

Tagam! — see on tšuktši keeles hüüe „edasi!“ Ärasõit! Kõige elavam sõna tšuktši keeles. Ta tähendab liikumist.

Tagam! ütlevad põhjapõtru kasvatavad tšuktšid, asudes teele oma karjade ja jarangadega tundra sügavusse, põhjapõtradele uusi karjamaid otsima. Seda sõna kuuleb tihti nii tundras kui ka rannikul.

Tšukotkal on alanud suur sotsialistlik „tagam“. Võimsad nõukogude aurikud tulid Kolõma kaldaile ja tõid Vladivostokist kaasa esimesed jõelaevad, töötamiseks alles hiljuti metsikul ning asustamata kallastega jõel. Traktorid silusid tundrat Ambartšiki juures — kohal, kuhu pidi tekkima esimene Kolõma sadam. Saabus suur grupp teaduslikke töotajaid, et uurida Tšukotka ranniku rikkusi. Juba lendasid nõukogude lennukid jää ja tundra kohal. Esmakordselt organiseerusid kommunistlike noorte rakukesed neemedel, kus suitsuste laagritena seisid tšuktšide jarangad...

Meie ärasõidu eelpäeval kogunesid väikesse, kitsasse ning madalasse muldonni, kus punaseks köetud raudahjukese tõttu oli väljakannatamatult palav, Tšauni rajooni töotajad, kes olid saabunud tundrast: Ostrovnoje rajoonikomitee esimees tšuktš Tam-Tam ja faktooria juhataja Vasja Kossin Billingsi neemelt.

Ma võtsin välja põhjapõdravasika nahast kahekordse koheva malahhai¹ ja uued põdravasikanahksed konaitid — püksid. Malahhai koeranahast ääris varjas külgedelt mu silmi, kaitstes neid nagu silmaklappidega purga-

¹ M a l a h h a i — kõrvaklappidega karusnahkne peakate. — Tõlk.

hoogude eest. Polaarmaa töötajad vaatlesid kaua minu uusi esemeid...

Vasja Kossinist oli saanud juhuslikult polaarmaa töötaja. Alles aasta enne meie teekonda Tšauni oli ta töötanud oma kodulinnas Vladivostokis. Noor freesija seisis nagu tavaliselt oma tööpingi ees, kui tema juurde astus komsomoli rajoonikomitee sekretär.

„Vasja, kas sõidad Põhja?”

„Põhja? Põhja sõita on muidugi huvitav. Mõtlen järele.”

Ta mõtles järele ja andis oma nõusoleku.

Uheaegselt Kossiniga suunas komsomoli kraikomitee Ida-Tundrase tööle veel üheksateist kommunistlikku noort. Kaugele maale tõi neid aurik „Leitnant Šmidt”.

Paljusid sellest tublist „kahekümnest” kohtasin hiljem tundra sügavuses. Nad juba mõistsid ja rääkisid tšuktši keelt.

Esialgu oli Vasja Kossinil uues ning ebaharilikus ümbuses kaunis raske. Ma lugesin Pevekis tema päevikut — paksu, vahariidest kaantega kaustikut, mis oli pliiatsiga hoolikalt täis kirjutatud.

Mõned märkmed sellest päevikust.

„Rikka tšuktši kari on kolme tuhande pealine ja isegi suurem ning sellega rändab kolm kuni viis jarangat. Kehvikuil pole põhjapõtru, nad karjatavad võõraid karju. Öösel lähevad karjased karja juurde magama. Talvel magatakse tundras vabas looduses, kuid oma kehva ning kulunud riietuse tõttu külmetuvad ja haigestuvad inimesed tihti.”

„Peigmees peab mõrsja eest töötama kaks-kolm aastat. Kui kolme aasta möödudes ta ei meeldi, aetakse ta välja ning oma töö eest ei saa ta mingit tasu. Kui ta aga abiellub kulaku tütreaga, siis teenib ta kulakut kogu elu aja.”

„Kulakud koguvad enda ümber oma vaeseid kaugaid sugulasi. Viimased rändavad kulakuga koos, olles tema sulasteks ning saades temalt kõige vanemad riided ja kõige kehvat toitu. Nad elavad pooleldi näljas.”

„Kulakut peetakse tema põdralaagris nagu väikeseks vürstiks, kehvikuid aga tema teenreiks. Käisin Kokaki põdralaagris ja vestlesin kehvik Konetiga. Saabus Kokak, hõikas midagi. Konet jõi teed. Kuuldes peremehe

Karuliha jagamine. (Tšukotka luunikerdajate jooniste järgi.)

häält, jättis ta kõik sinnapaika ja tormas ülepeakaela põhjapõtru lahti rakendama.

Käisin Umõgini põdralaagris. Kõik töötasid, valmistudes ümberkolimiseks. Ainult Umõgin ei teinud midagi. Naised ja mehed sidusid nartadele koormaid, ent piisas kulaku öeldud poolestki sõnast, kui kõik jooksid täitma tema käsku. Enne seda, kui peremees läheb sisetelki, klopib sulane põhjapõdra küljeluuga lume tema riietelt ja jalatsitelt."

"Umõgini minia on viieteistkümne-aastane. Ta valmistas toitu ja aset. Kui hakati sööma, oli näha, et ta on väga näljane. Kuid liha võtta ta ei tohi, ta sööb ainult seda, mis perenaine talle annab. Kuid perenaine ise sööb liha, miniale aga annab ainult konte. Neid ta näribki. Kehvikute juures on palju parem. Kõik söövad ühte viisi."

"Rikkad tšautšud¹ ütlevad: „Ei tohi kehvikuid palju toita, paksud inimesed töötavad halvasti." Nagu näha, on ekspluateerijad ühesugused kõikjal, kõigil laiuskraadidel. Meie ülesanne on neid ohjeldada."

Vasja Kossin oli muutunud Ida-Tundra patrioodiks. Ta on oma elukohale vastavalt riides: kannab põhjapõdravasika nahast malahhaid, mis on ääristatud musta koerannahaga, ning laiu, tšuktši lõikega põhjapõdravasika nahast pükse (soojemaid pükse maakeral ei leidu). Väliselt sarnaneks ta täielikult tšuktšiga, kui ta ei hoiduks nii vimma ega oleks nii kõrge kasvuga.

¹ Tš a u t š u — põhjapõtru omav ränd-tšuktš. — Toim.

Me hakkasime rääkima riietest, tšuktšide omapärasest kultuurist, tšuktši rahvast, kes on loonud riided, mis on haruldaselt hästi kohandatud tundra kliima- ja elutingimustele.

Faktooria juhataja, vaadeldes skeptiliselt minu torbaseid¹, vangutas pead ja ütles kaunis autoriteetselt:

„Meil tundras niisuguseid kõrgeid ei kanta! Need on lamuudi² löikega. Sääraste torbastega kahlate lund nagu ämbritega. Nad on alati lund täis. Tehke nad tingimata lühemaks! Tšuktši püksid seotakse kinni jalatsite pealt, pahklust natuke kõrgemalt. Siis ei ole mingisugune lumi teile kohutav. Kellega sõidate?“

„Atõkiga,“ vastasin ma.

„Siis võib teid õnnitleda. Sellise inimesega sõidaksin ma kas või Jakutskini.“

Algas kõnelus sellest, kelle koerarakend on Pevekis kõige parem ning mispärast.

Atõki rakendis on ainult pooled tema omad koerad, teised on võetud kasutamiseks. Kuid Atõkist paremini ei oska siin keegi rakendit juhtida ning keegi ei tunne temast paremini teed läbi Ida-Tundra ja Ostrovnoje.

...Lõpuks on meie kuhljankad — karusnahksed üle-riided — valmis. Atõki naine õmbles meile kirevad, värvilised kamleikad. Mul on ka suurepärased suusakepid. Need peavad mind abistama mäekurudel, kergendama järske laskumisi ja tõususid. Faktoorialt sain „tšerkassi“ lehttubakat tšuktšidele ja jakuutidele kinkimiseks, mitukümmend pakki pressitud teed samaks otstarbeks ja kompvekke laste jaoks.

Kohalikud töötajad soovitasid riietuda tugevamini ning me järgisime nende nõuandeid. Puuvillaste sokkide peale tõmbasime villased, nende peale põhjapõdravasika nahast sokid — tšišid (karv seespool). Jalga panime pleketid-štšetkarid, mis olid õmmeldud läikivast kamusist — põhjapõdra jalgade naha ribadest. Puuvillase pesu peale panime selga veel villase ning tõmbasime siis üle konaitide ja kukaška (karusnahkse särgi) veel kahekordse, põhjapõdravasika nahast kuhljanka anadõri mustris ääri-sega. Toiduaineist pühendasime erilist tähelepanu koorevõile kui kehasoojuse taastajale külmal teekonnal.

¹ Torbaseid — põhjapõdranahast pehmed säärsaapad. — Tõlk.

² Lamuudid, õigemini evenid — Jakuutias, Kamtšatkal ja Ohhoota mere rannikul elav rahvas. — Tõlk.

„Soe!” ütles Kossin hüvastijätkuks. „Miinus üheksateist kraadi! Parim ilm reisiks! Verhojanski juures jõuate kuni kuuekümnepäevase pakaseni. Riidetuse osas pidage meeles meie nõuandeid.”

„Lütkel” oli valmistatud meie jaoks raudahi. See laaditi Atõki nartale tiisli taha. Laeva köögimeeskond oli valmistanud meile mitu tuhat pelmeeni. Need viidi kottides külma kätte ja tunni aja pärast olid nad otsekui kivistunud.

Purga oli katnud tundra värske koheva lumega. Hommik oli selge ja külm. Päikesekiired valgustasid vaevalt-vaevalt mägede tippe. Juba mitu päeva polnud päikest näha ja nüüd jääb ta nähtamatuks kauaks ajaks...

Õhtuti tõi Atõk ämbritäie tükkideks raiutud viigirasva. Ta viskas seda koortele järjekorras — esmalt kõige töökamaile ja tugevamaile, seejärel aga väiksemad portsjonid vähem püüdlikkudele. Atõk ei sallinud võrdsustamist.

Koerad hüppasid kõrgele, haarasid aplalt juba lennult rasvatükke ja kugistasid need kärmesti, mälumata, et jõuda haarata järgmist tükki. Mõne koera kutsus kajur nimepidi hõigates koortekarjast välja ja viskas neile rasvatükke, sihtides otse lõugade vahele. Kuid näljased koerad ei pidanud järjekorda. Siis karjus kajur ähvardavalt „uhuu!”. Ka kõige sõnakuulmatumad kartsid seda hõiget ja läksid mornilt eemale, tõmmates saba jalgade vahele. Mida vähem rasva jäi ämbrisse, seda rahulikumaks muutusid juba küllastunud koerad...

Niisiis lähenes lahkumistund.

TAGAM! ÄRASÖIT!

Lask! Teine! Kolmas!

Lastakse tihti. See on ärasaatmiskomme põhjamaadel.

Vaevu liikus esimene rakend paigalt, kui hakkasid ulguma teiste nartade koerad. Ja kogu meie karavan kihutab edasi mööda valget rannikuavarust.

Päikest pole näha; ainult roosades päikesepaistelaikudes sätendavalt sopkatipult võib näha, kui madalal silmapiiri kohal joonestab oma lühikest teed kollane kera, mida nüüd on võimalik vaadata palja silmaga.

Novembri algus. Polaaröö on lähedal.

Tšauni lahe ranniku ääres, kus kõssitab ainuke, Peveki faktooriale kuuluv majake ja suitsevad nagu lõkkes mõned tsuktšide jarangad, seisavad talvitavad laevad endiselt jääkuhjatiste vahel.

Laskudega jätavad meremehed ärasõitjatega hüvasti. Ma näen jässakat tugevat tüürimeest Kozlovskit. Ta lehvitab innukalt oma kõrvaklappidega mütsi. Paremas käes on tal suitsev nagaan. Madrus Konev laseb vintpüssi...

Ees — tundmatu teekond Kolõmale läbi kivise Ida-Tundra, üle mägede, mis pole veel kaardile kantud, üle tundmatute jõgede, mööda ääretut lumeookeani.

Tuhandeid kilomeetreid tuleb meil läbida koerte ja põhjapõtradega, enne kui jõuame raudteeni. Meie teekond algab Tšauni mägede jalami juurest. Moskva on aga nii kaugel...

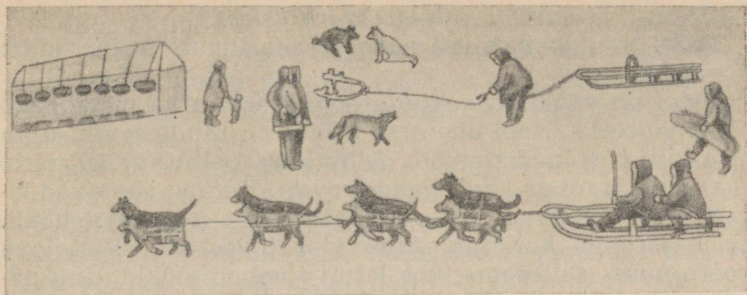
Ma sõidan koos Atõkiga samal nartal, pikal kergel puusaanil, mis on rihmadega osavalt kokku seotud. Atõk is-

tub minu ees, ta hoiab saani kaarpuust kinni. See kaarpuu ei ole üksnes narta täiendav tugi, vaid ka omapärane tüür kajurile. Märgates täiel sõidul eesseisvat hädadohtu — kivi, nõgu, lahtist vett — kargab kajur kiiresti lumele ning kaarpuust kinni haarates tõmbab narta kõrvale.

Atõkil on veel teine nimi — Atõkai; nii hüüavad teda tšuktšid. Atõkai tähendab tšuktši keeles „koerake“. Koer aga on ranniku-tšuktši majapidamises esimene abiline. Koer veab tema jarangat ja majakraami, juhatab teda jahilooma juurde, otsib üles jääaugu, mille kaudu viiger tuleb merest välja, et polaaröös hingata. Ja kõige selle juures ei nõua koer inimeselt peaaegu mingisugust hoolitsust. Ta magab kogu eluaja jaranga taga lumes. Tšuktšid toidab oma sõidukoeri kord päevas, õhtul. Tükk viigri-liha ja kuivatatud kala — jukolat — on toitev õhtusöök neljajalgsetele. Samuti kui inimene, toitub ka koer tundras põhjapõdralihast. Kui lõpeb koera lühike iga, nülib peremees-tšuktš temalt naha ja ääristab selle sooja karusnahaga oma malahhai või kuhljanka. Koeranahast õmmeldakse ka labakindaid; neid nimetatakse „koerteks“.

Atõk on umbes neljakümne viie, võib-olla ka viiekümne aastane. Tal on pikad tihedad mustad juuksed. Halliks muutumata juuste pats poeb ühtelugu põhjapõdravasika nahast õmmeldud malahhai alt välja. Kapuuts on ääristatud koheva kaljukassinahaga. Malahhaist allpool on Atõkil kahekordne kuhljanka, valge, mustade laikudega. Hundinahkne hõbedane krae ümbritseb Atõki pronksivärvilist, tuultest ja päikesest pargitud, peente kortside võrguga kaetud kaela. Kajuri tugevaid jalgu katavad valged pleketid. Nende peale ulatuvad veel valgemad püksid — konaitid kamusist — põhjapõdra jalgade nahast. Kaitseks lume sissetungimise vastu on püksid pahkluu kohal rihmadega jalatsite peale seotud. Koorma otsas lotendab Atõki hundinahkne müts. Ta hoiab seda varuks ning paneb pähe ainult tugeva purga ajal.

Nii malahhai kui ka kuhljanka külge on Atõkil õmmeldud karusnahatükikesed. Hiljem ma sain teada nende otstarbe. Neil aastail uskusid tšuktšid veel vaime, keda arvasid elutsevat tundras, mägedes, rannikul ja merel. On pahu vaime, kes võivad tšuktšile kahju teha. Purga ajal hakkab säärane vaim tšuktši taga ajama, saab ta kätte ja haarab kuhljankast või malahhaist kinni . . . , kuid

Rannikutšuktšide koerarakend. Ulal — tšuktš valmistub ärasõiduks.
 Vasakul — loomanahkadega kaetud ladu.
 (Tšukotka luunikerdaja joonise järgi.)

kajur pääseb õnnelikult hädaohust, jättes vaimu kätte ainult sabaotsakese, mis on õmmeldud riiete külge ohutuse kindlustamiseks.

Küsitlen Atõkki nende karusnahast sabakeste üle. Atõk naerab hääletult, ta elavad targad silmad sätendavad. Esiisade komme on tema teadlikkusest tugevam, ning asudes pikale raskele teekonnale ei söandanud ta muuta põlist traditsiooni.

Atõk suitsetab vaskpiipu. See soojendab ninaotsa. Lõpetanud suitsetamise, tühjendab Atõk piibu vastu narta kaarpuud lüües ning paneb siis hoolikalt tubakakotti. Tubakakott on Atõkil kuhljanka all rinnal. Kaotada tundras tubakakott või piip on niisama halb kui jääda ilma sõidukoerata. Ning Atõk hoiab tubakakotti ja koeri rohkem kui iseennast. Ta hüppab tihti nartalt maha, et koertel oleks kergem. Ning koerad, tundes seda, jooksevad rõõmsamalt. Atõkil on kuhljankas palav. Ta tõmbab selle jooksul seljast ning jääb ainult kukaškasse — karusnahksesse särki. Ta jookseb narta järel mitu kilomeetrit, siis, väsides, istub jooksult nartale ja hakkab kõnelema koertega.

„Teddi, Teddi, Teddi! Uhu-u-u!” hõikab Atõk suurele mustale koerale, kes korraga nõrgendas alõki¹ pinget. Must Teddi ei tööta, ei vea nartat. Mõistes, et tema temp on avastatud, vaatab ta kartlikult kajurile, painutades pea maa ligi.

¹ Alõk — narta veorihm.

„U-huu! U-huu!” hirmutab kajur koera.

Teddi kuulab halvasti sõna ja siis ilmub kajuri kätte ähvardav ostol.

Ostol on Atõkil värvitud erepunaseks, et ta lumel hästi silma paistaks. Kepi ühe otsa küljes on raudteravik, teise otsa küljes mõned rõngad. Atõk lööb ostoli vastu narta kaarpuud ja rõngad helisevad ärevalt. Koerad vaatavad tagasi, nad tunnevad hästi seda klirisevat, hoiatavat häält. Kohe järgneb karistus. Atõk viskab ostoli süüdi oleva koera pihta, sellesama, kes loiult tõmbab alõkki ning peatab teisi. Atõk ei eksi: kaheteistkümnest üksteise kõrval jooksvast koerast tabab ta ostoliga just seda, kes on süüdi kogu rakendi ees. Karistatud koer niuksatab lühidalt ja nüüd kindlasti pingutab alõkki.

Atõk ei aeglusta rakendi jooksu, ei peata nartat, et tõsta üles lumme kukkunud ostoli. Atõk jõuab haarata ostoli narta alt täiskäigul. Pole kunagi juhtunud, et ta oleks pillanud ostoli oma osavatest kätest.

Mul hakkab külm ja Atõki nõuandel jooksen narta järel. Jooks soojendab. Elustav soojus valgub tardunud kätesse ja jalgadesse. Unustan külma, hingam sagedamini ja süda lööb kuuldavalt.

Oleme Atõkiga uuesti nartal.

„Mata-a-a-uu!” venitab kajur lahkelt, laulvalt.

„Mata-a-a-uu!”

„Multik! Multik! Multik!”

Nii ergutab ta koeri, hüüdes neid nimepidi, nagu kõneleks nendega.

Lumehelbed langevad mu kamleikale ning tuul pühib neid sealt tervete peotäite kaupa maha. Muutub külmemaks. Atõk on kuhljanka uuesti selga tõmmanud. Ilusasti istub see tema seljas.

Atõki naine on Peveki parim käsitööline. Keegi ei oska temast paremini karusnahkseid riideid õmmelda. Ta ise ääristas mehe põdravasikanahkse mütsi ja kuhljanka, õmbles temale konaitid ja pleketid.

Kõige ilusamaks peab Atõk kaljukassinahka. Ta unistab kuuldavalt:

„Atõk sõidab Kolõma! Atõk võta Kolõmas koeri! Atõk võta narta! Atõk võta kaljukassi ja püünise!”

Nižne-Kolõmskis tahab Atõk osta uusi koeri, uue narta, kaljukassinaha ja püünised.

„Muri Pevek metšenki neuška ... poiss ...”

Atök räägib, et temal jäid Pevekisse hea naine ja hea poeg. Nende jaoks Atök toobki Kolõmalt kaljukassinaha, et ääristada riideid. Atök räägib minule iga päev sellest, temale kui tundraelanikule haruldasest loomast.

Narta tiisli taga kolksuvad aeg-ajalt kotis pelmeenid. Vaatan ettepoole, Atõki laiadele õlgadele, tema valgele seljale. Põhjamaise riietuse valges värvuses on mingit pühadepuhust pidulikkust. Sellepärast peavadki tšuktšid lugu valgest nahast ning riietuvad sellesse erilistel juhtudel.

Kajur on alatasa liikvel, jälgib alati mitte ainult koeri ja nartat, vaid ka mind, tagapool istujat. Minu jalad peavad istudes vasakule rippuma, kajuri omad aga paremale; nii on narta tasakaalustatud ja püsiv. Vastasel juhul hakkab ta kõikumama, vintsutades koeri ja kajurit. Kui narta kaldub vasakule, kallutab Atök end kogu kehaga järsult paremale või hüppab nartalt maha ja tõmbab selle kaarpuud pidi tasasele lumele. Ta jookseb tšuktšide kombel taarudes ja oma tugevaid jalgu kergesti sügavast kohevast lumest välja tõstes.

Tuul pühib nähtamatu luuana üle tundra, kisub sellelt lumekihi, maapinna talvise katte.

Esiialgu liigub lumi hääletult, siis hakkab klaasiselt helisema. Need mööda tundrat jooksvad lumejoad meenutavad vulisevaid mägiojakesi. Nüüd on nad jõudu kogunud ja suunduvad valjusti kohisedes meie peale. Koogu tundras, nii kaugele kui silm näeb, jookseb lumi meie nartadele vastu.

Varsti ei näe ma lumevoogudes enam eessõitvat nartat. Kajurid juhivad koerad kõrge künka taha, mis kaitseb meid lumeilide eest. Siin ootame lumetormi — purga — lakkamist.

„See pole veel purga! See on pool-purga!” lohutab meid Ivan Malkov, naabernarta kajur.

Kajurid vestlevad kaua ning elavalt. Siis püstitame telgi ja kinnitame ta raskete veonartade külge, et tuuleiilid teda ümber ei paiskaks.

Purga ajal ei ole võimalik ajupuitu lumest välja kaevata. Seepärast magame kütmata telgis magamiskottides — kukulites. Koerad on tõmbunud kerra nartade kõrvale. Lumi katab neid, ainult nende koonud paistavad hange alt.

Kogu öö ulub tuul ja kihutab lund mööda tundrat. Hommikuks on purga vaibunud. Tema katkendlik väsinud hingamine on vaevalt märgatav. Tuul liigutab kergelt lund. Kajurid tõukavad uniseid koeri. Need tõusevad laisalt, raputavad endalt lume ning hakkavad ulguma, esialgu üksikult, siis kogu jõuguna, kaheksakümnest kõrist.

Atõk ei tunne ei päevi, aastaid, tunde ega kaugust. Ta sündis kuul, mil põhjapõtradel langevad maha sarved — augustis. Sündis aastal, mil meri paiskas Tšukotka rannale suure vaala ning põdralaagris oli suur pidusööming. Kaugusi mõõdab ta kolõmalaste kombel, lähtudes koerte omadustest. Mida paremad koerad, seda lühem kaugus, seda vähem aega kulub sihtkohta jõudmiseks. Mida halvemad koerad, seda pikemad verstad ning seda rohkem aega kulub sõiduks. Seepärast ongi Kolõma ääres „pikki“ ja „lühikesi“ verstasid.

Kui ilm lubab, võtan välja märkmiku ja teen sinna rutuliselt pliiatsiga ülestähendusi. Atõk vaatleb mind äreva uudishimuga. Temale ei meeldi minu tegevus. Tšuktsikeelsete sõnade vähese tagavara tõttu ei suutnud ma alguses kajurile kuidagi seletada oma kirjutamist, mis tundus temale nii arusaamatuna. Teekonna algusest peale nimetas ta mind sõbralikult „Tõnliljat“ (klaassilmad), sest et ma kannan prille. Kuid hiljem hakkas tema sõbralikkus märgatavalt hajuma. Minu pärimised mõjusid kajurile halvasti. Ma pärisin, kuidas ta elab, kui palju tal on riideid, koeri, missugused on ta majapidamistarbed ja kas tal on tundras põhjapõtru. Ilmselt mõistis Atõk seda tema varanduse üleskirjutamisena ning kartis halba.

„Miks paberit kirjutad?“ küsis Atõk lõpuks pahaselt, piiludes märkmikku.

„Raamatut kirjutatan, suurt paberit, Atõk!“ vastasin ma. „Moskvas saavad kõik lugeda Atõkist, saavad teada, kui tähtis inimene ta on.“

Atõk oli Roltõnvatilt kuulnud, mis on raamat. Neemel, kus seisis vana kajuri jaranga ning kust me algasime oma pikka teekonda, oli Atõki sõber, meie noor kaasreisija — kommunistlik noor, viimase narta kajur Roltõnvat õppinud lugema ja kirjutama nõukogude õpetaja — kommunistliku noore juures. Loomupärane taip aitas Atõkil mõista, mis on raamat ning milline on selle määratu jõud. Ta ütles mulle, et tšuktsid praegu veel

raamatuid ei kirjuta, kuid teavad palju lugusid ja muinasjutte, mida on tarvis kirjutada „suurele paberile“.

„Seltsimees Stalin õpetab meid, ka tšuktšid hakkavad raamatuid kirjutama,“ ütles kommunistlik noor Roltõnvat, kuuldes meie kõnelusest.

Roltõnvati kaasabil hakkasime lõpuks Atõkiga teineteist mõistma. Ma otsustasin temaga nõu pidada oma tulevase teose nimetuse üle. Ma ütlesin talle, et igal raamatul nagu igal inimesel, koeral, asulal, mäel, jõel või merel, peab olema oma nimi. Kuidas nimetada minu teost, milles kirjeldatakse meie teekonda talvel tundras?

Atõk mõtles, välgutab oma süsimusti silmi ja hüüdis üleskutsuvalt — sõjakalt:

„Tagam!“

„Tagam! Edasi! Ärasõit!“

Ma kordasin kajuri järel tema leitud sõna, mis sobis nii hästi sellega, mida nägin Põhjas, kui sõitsin laevadega Kolõma jõe suudmesse. Kogu tundra ja inimesed, kes töötasid maailma äärel neil esimese stalinliku viisaastaku unustamatuil aastail, tungisid ühises hoos edasi — uue elu, sotsialismi poole.

... Uuesti teele. Puhunud koerad veavad hästi, hoolimata pehmest lumest. Umberringi loomade värsked jäljed. Väheste venekeelsete sõnadega jutustab kajur mulle, kes on siin äsja lumel jooksnud.

„Jänes! Jänes!“ kordab Atõk.

Ja et ma teda paremini mõistaksin, tõstab ta käe, sirutab üles kaks sõrme ning paneb kokku pöidla ja esimese sõrme täpselt nii, nagu teevad seda lapsed, kui tahavad saada seinale jänese varju.

Nüüd on lumel näha otsekui punktiirjoon. Atõk karjub koertele:

„Pod-pod!“

Koerad pöörduvad käsu järgi järsult paremale ning tormavad sinna, kus teravasilmaline Atõk oli märganud lemmingi — väikese närilise — jälgi. Juhtkoer Espikr löi lemmingit käpaga ning neelas ta silmapilkselt alla.

„Kuhh-kuhh!“ ajab kajur koeri vasakule, tagasi eespool sõitvate nartade rajatud teele.

„Koer sööma hästi! Hästi!“ — ning ta näitab mulle kätega, et koerad armastavad süüa närilisi. Seepärast keeraski Atõk teelt kõrvale. Ta lõbustas oma lemmikut, juhtkoera Espikrit.

„Espikr hea koer!” ütleb Atök.

Meie ees on mäed. Mida varjavad nad oma uurimata rüpes? Kord lendas siin juba geoloog Sergei Obrutševi lennuk. Ta lendas esimesena ümber Tšukotka mägede, kasutas lennukit kaardistamiseks ja geoloogilisteks töödeks, avastas paljud siinsete ja mitte ainult siinsete kohtade saladused. See oli ju Sergei Obrutšev, kes avastas Tšerski mäeaheliku, mis seni oli maakaartidel puudunud...

Tšuktš Teno näitas kord Vassili Kossinile Nolde lahe vastas asuvalt Prorkani mäelt leitud kivi. Kõneldakse, et mägedes on palju selliseid kive. Sellest tahtsid naised teha noa pötrade nülginemiseks. Aga kui kivi purustati, leiti sellest tükk tundmatut metalli.

Mulle meenus Kossini jutustus tema esimesest sõidust Tšauni tundra sügavusse. Ta sõitis jaanuaris, polaarööl. Umõgini väheldasse põdralaagrisse olid kogunenud delegaadid esimese kohaliku nõukogu valimiseks. Ootamatult sai Kossin teada tundras levinud kuuldusest, et Anadõrist lähenevat jaapanlased venelaste tapmiseks. Kossin küsis Umõginilt, põdralaagri peremehelt, kes oli lasknud liikvele selle provokatsioonilise kuulduse. Umõgin vaikis, mõtles ning vastas järsku, et kuulduse olid liikvele lasknud kulak Omrulja ja šamaan Kokak.

„Nad räägivad,” tunnistas Umõgin, „et venelastel on hoopis teistsugune mõistus kui meil. Venelased mõtlevad omamoodi: panevad kehvikuid ülemateks, kuid kehvikul pole mitte kui midagi! Mis ülem ta on, kui töötab kogu eluaja rikka juures?”

Kossin jäi nõukogu organiseerima. Jõukad põhjapõdrakasvatavad seisid selle eest, et nõukokku valitaks ainult jõukaid. Hiljem esitasid nad uue ettepaneku: „Olgu kaks kehvikut ühe jõuka kohta, siis on just paras.” Kuid jõukaid nõukokku ei lastud. Valiti kehvikud.

... Tuul on öö jooksul rikkunud tee ning koerad sumavad vaevaliselt lumes. Meie tee viib edelasse.

Kajurid käratavad tihti koerte peale. Need sumavad kõhuni lumes, tõstes kõrgele rõngakujulisi sabasid ning pingutades tugevasti alõkke ja kaelarihmu. Näib, et kui lüüa vastu kaelarihma, hakkab see helisema nagu pillikeel. Ja siiski roomavad nartad mööda sissetallamata teed väga aeglaselt.

Kui suur on meie Nõukogude Liit! Praegu¹ valmistatakse kogu Nõukogudemaal Oktoobrirevolutsiooni viieteistkümnendaks aastapäevaks. Linnades ja külades kaunistatakse tänavaid lippude, loosungite ja seltsimees Stalini ning tema lähemate kaasvõitlejate portreedega. Moskva kohal arvatavasti treenivad lendurid, kes esinevad seitsmendal novembril toimuvatel lennupidustustel.

Suur pidupäev tuleb esmakordselt ka Tšauni lähel. Põhjapõdrakasvatavad tšuktšid sõidavad praegu laevade talvituskohale. Seal korraldatakse enneolematu pidustus. Meremehed valmistavad ettekandeid, suurt rongkäiku lippudega ja ilutulestikku...

Oleks meilgi hea kiiremini jõuda Tšauni jõe suudmeni, kus on üksik faktooria! Seal võiksime end soojendada, puhata ning veeta suure pidupäeva majas, mitte lageda taeva all.

Vaevaltmärgatavate täppidena näivad meie nartad, liikudes mööda inimtühja Tšauni tundrat. Me kaome tema avarustes. Tihti peatuvad kajurid ja hõikavad üksteist. Nad kontrollivad suunda. Kõige paremat nõu annab alati Atõk. Teda kuulatakse tähelepanelikult. Ta viipab käega — ja nagu kompassi järgi liiguvad uuesti edasi nartad — tundra laevad.

Meie narta taga sõidab Roltõnvat. Sestsaadik kui ta sai teada, et ma kavatsen raamatut kirjutada, on meie sõprus kasvanud. Juba esimesel päeval puhkepeatusel astus ta minu juurde ja ütles:

„Kirjuta! Meie õpime Pevekis suurt raamatut Leninist. Õpetaja õpetab meid. Tšuktšid teavad — Lenin oli tugev vägilane. Vaenlased tulistasid teda, aga tema seisis kui kalju, võttis kuulid välja ja viskas maha.”

Nii, omamoodi, mõistis kommunistlik noor Roltõnvat, tšuktši rahva poeg, Lenini kangelaslikku tööd. Ta ootas minult selle Nõukogude Tšukotkal tekkinud legendi kinnitamist. Ja ma kinnitasin seda.

Päevase puhkuse pidasime lõkke juures, mis oli tehtud hoolika Atõki poolt kaasa võetud puukastist. Kuum, suitsu järele lõhnav tee põletas keelt. Neelasime külmunud, jääkövu võitükikesi.

Atõk kiirustas kajureid.

¹ Autor kõneleb 1932. aastast. — Toim.

„Tagam! Tagam! Akalpe!” — Ärasõit! Ärasõit! Kiiremini!

Ta armastas liikumist.

See oli tema meele järgi.

Roltõnvat, kellele Atõki sõna oli seaduseks, hakkas esimesena oma koeri üles ajama. Need tõusid laisalt, raputasid end ja ringutasid, sirutades esikäpad kaugele ette.

Ainult Koravja üksi ei kiirustanud. Ta istus ikka veel lõkke juures. Tal oli hundiisu ja kohutav janu.

Sirutanud paljad jalad lõkkele päris lähedale, kuivatas Koravja ruttamata oma tšiz'e ja pleketeid. Ta nagu poleks kuulnudki Atõki kutseid. Näen Koravja käes emailitud kruusi. Teda ei saa lõkke juurest eemale enne, kui teekann on tühi.

Ning Atõk ei vaidle: ta teab, et see oleks asjatu. Pööranud oma malahhai ja labakindad pahempidi, kuivatab ka Atõk neid tule juures. Jäljendades kajureid, kordan ma kõiki nende liigutusi. Kui meeldiv on pärast tõmmata kätte soojad labakindad ja panna pähe soe malahhai.

Kast põles kiiresti ära. Söed kattusid tuhaga. Hakkas kiirustama ka Koravja.

Nüüd olid kõik kajurid teekonnaks valmis. Nartad asetusid kolonni. Esimeselt hüüab Atõk üle kogu karavani:

„Tagam!”

Ärasõit!

Kuuldub jalaste kriginat. Tee on kõva. Atõk on rahul ning ümiseb midagi endamisi.

Ta hõikab lahkesti oma koeri, ergutab neid. Ees on veel pikk, pikk tee.

TÕELISED INIMESED

Me liigume mööda rannikut. Kajurid teevad tundras keerdkäike nagu polaarrebased toiduse otsingul. Mõnikord sõidame välja merejääle.

Kauguses, silmapiiril, suitseb purga. Näib, nagu läheneks meile hiigelkari põtru. Atõk pöördub minu poole, näidates oma erepunase ostoliga sellele ähmasele suitsuvinele.

„Vaja teed keeta! Tee-paurken! Hea! Kit-kit kamit vohea! Vene jarang — hea!”

Atõk soovitab peatuda, püstitada telk — vene jarang, keeta teed ja „kit-kit” — natuke — süüa.

Peatume. Kogu vaatevälja täidavad merel rüsi jääsapid. Viimaseid nartasid, mis on karavanist veidi maha jäänud, pole näha. Kuid tuul kannab meieni kellukeste helinat, vilistamist, hüüdeid ning tšuktšikeelset kõnelust. Lõpuks saabusid ja kogunesid kõik nartad. Algab „tee-töö” — tee keetmine.

Miski ei soojenda tundras paremini kui kuum tee. See jook on ammu muutunud tundras esmajärguliseks tarbaineiks, on muutunud tšuktšidele omaseks.

Teejoomisel algab elav vestlus. Mu reisikaaslased jutustavad šamaanide ja ameerika salakaubitsejate tempudest. Nii ühed kui ka teised on nähtavasti tšuktšidele küllaltki meelepaha teinud. Nenjakai, vene keelt kõnelev kajur, kes juhtis kõige eesmist nartat, näitas oma vintšesteri. See on toodud „Indljungi maalt” — Ameerikast. Varem tõid neid ameeriklased „palju-palju”. Padruneid andsid „vähe-vähe”. Järgmisel aastal tõid nad

teistsuguseid padroneid ja teistsuguseid püsse. Igal aastal tuli osta uued püssid, vanad aga riputada seinale.

Kinnitades Nenjakai juttu räägib Malkov, et täpselt samuti olid ameeriklased „kaubelnud“ ka petrooleumi-lampidega. Igal aastal olid nad toonud Kolõmale erinevate mõõtudega lambiklaase ja lambitahte...

Mulle meenus, et meie kirde-aladele tungivate anglo-sakside häbematus on õige pika ajalooaga. Ühest võõra-maisest seiklejast kirjutab oma raamatus ka mereväe-kapten Sarõtšev. See raamat oli mul rännakul kaasas.

„Sel ajal,“ lugesin ma tema raamatust, „viibis Jakutskis eba-hariliku kavatsusega reisija, inglane Ledeard, tuttav härra Billings'iga seetõttu, et oli koos temaga osa võtnud kapten Cook'i viimasest reisist, olles kaprali auastmes; nagu kõneldakse, oli ta hiljem teeninud polkovnikuna ühendatud Ameerika alade armees. Tal oli kavatsus matkata jalgsi ümber maailma; Peterburi oligi ta sõitnud selleks, et alustada Venemaalt oma matka ning, olles jõudnud Aasia idapiirini, leida võimalus sõita seal mingisugusel laeval inglise asulateni. Kuivõrd järelemõtlematu oli tema ettevõtte, tõendab esiteks see, et ta asus rändama läbi haritud riigi ilma volitusteta ja ilma rahata, tahtes kerges riietuses jalgsi läbida sellised maad, kus meie soojalt rietatuna vaevaga sõidame hobustega. Teiseks: kus oleks ta leidnud niisuguse laeva, mis oleks viinud ta soovile vastavalt sinna, kuhu tal vaja? Kolmandaks: oletame, et Ledeard oleks võinud leida metsikutelt ameeriklastelt heatahtlikkust; kuid on teada, et elanikke leidub neis kohtades ainult mere läheduses. Kuidas oleks ta aga saanud rännata üle mägede ja läbi asustamata kohtade? Venelaste heatahtlikkus vabastas teda Venemaalt jalgsi läbimise vaevast: teekaaslased viisid ta ilma igasuguse tasuta Jakutskisse; seal koheldi teda kõikide poolt sõbralikult. Komandant kutsus ta oma majja, kus tal oli priisööök, ja kui algas pakane, laskis talle õmmelda soojad riided. Sellest võib näha, kui palju tänu Ledeard võlgnes venelastele; kas ta oleks võinud loota niisugust külalislahkust mõnes muus riigis? Ja siis? Kõige selle eest tasus ta tänamatusega: ta hakkas kõikidest rääkima halvasti ning käituma jultunult. Lõpuks, kui talle meenutati vajadust jääda sündsuse piiridesse, jätkus tal häbematu komandandi kahevõitlusele kutsumiseks. Härra Billings, kes sõitis tollal Irkutskisse, võttis ta kaasa, et sellest tuleneda võivad edasisi tagajärgi ära hoida; vahepeal kirjutab komandant kindralkubernerile ning kaebas jultunud inglase üle; seetõttu saadeti ta Irkutskisse jõudmisel Peterburi kui tülikas inimene.“

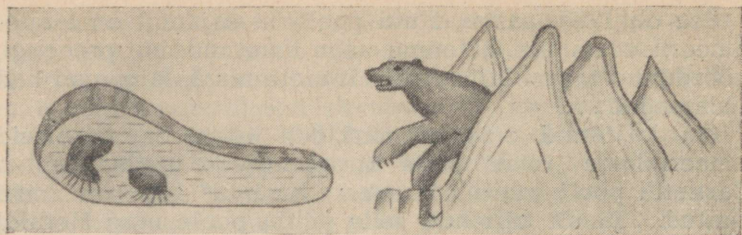
See oli 1787. aastal. Kuid poolteist sajandit on anglo-ameerika reisijate iseloomu vähe muutnud. Nii praegugi, pöördunud tagasi koju reisidelt meie maal, laimavad nad teda sageli...

On ka olnud oma eesmärkidelt täiesti avameelseid ameeriklaste „reise“ meie kirdepoolseile maile. Kapten Bartlett'i poolt juhitud kuunari „Karluksi“ lugu on hästi tuntud. Jää oli triivunud selle põhja poole ning Heraldi saare lähedal puruks muljunud. Osa meeskonnast pääses Vrangeli saarele. Hiljem läks kapten Bartlett koos eskimo Kataktovikiga jääd kaudu Tšukotkasse. Saarele jäid ameeriklased, eesotsas peamehaanik Monroe'ga. Ellujäänud õnnetud reisijad päästis püügikuunar „King and Wing“ Seattle'ist. Näis, et anglosaksid oleksid pidanud rahulduma sellega, et osa nende inimesi oli jäänud ellu, tänama maad, mis oli andnud neile peavarju, ning minema oma teed. Oota sa seda! Kurikuulus Vilhjalmur Stefansson otsustas ebaseaduslikult jääda Vene saarele. 15. septembril 1921. aastal saadeti Vrangeli saarele uus partii koloniste Allan Crawfordiga eesotsas. Enne seda olid võõra vara himustajad kuulutanud, et Vrangeli saar on „kuningas George'i täielik valdus“ ning ühendatakse Kanadaga.

Arvestades Arktika „külalislahkust“, eeldas Stefansson, et ameeriklased elatuvad saarel kohalikest ressursidest, mereloomade püügist. Kolonistid olid toiduainetega varustatud ainult pooleks aastaks. Muidugi eksis Stefansson oma arvestuses rängasti. Saarele jäänud ameeriklased ei suutnud end laeva tulekuni toita. Crawford ja osa ameeriklasi lahkusid saarelt ning hukkusid, püüdes jääd mööda mandrile jõuda. Kui Stefansson 1923. aastal uuesti saarele tuli, leidis ta elusana eest ainult ühe eskimonaise — salga söögikeetja.

Kuid selle avantüüri kurvad tulemused ei takistanud ameeriklasi kordamast ebaseaduslikke katseid anastada saart. Samal 1923. aastal saadeti Vrangeli saarele uus interventide rühm Wellsi juhtimisel.

Nende jultunud ebaseaduslikkuste lõpetamiseks saatis Nõukogude valitsus 1924. aastal saare juurde jäälohkuja „Krasnõi Oktjabr“ hüdrograaf B. V. Davõdovi juhtimisel. Hoolimata rasketest jääoludest jõudis laev sihile. Kutsumata külalised eemaldati saarelt ja viidi Vladivos-tokki. Saarel heisati Nõukogude lipp...

Karu tungib jääpankade tagant kallale jääaugus hullavaile viigreile. (Ulleni luunikerdaja joonise järgi.)

... Meie nartad sõitsid jääle ja tungisid jälle jääkuhjuste vahel vaevaga edasi. Nüüd sõitsime juba Tšauni lahe läänepoolisel küljel.

Kaugel merel kõmahtas. Nähtavasti murdus suur jääväli kokkusurumise tagajärjel. Tšuktšid teritasid kõrvu ja hakkasid kauget kõminat kuulutama.

„Kotjatka karjub,“ ütles veonarta kajur Ramnuun kindlalt.

Kui me järjekordsel puhkepeatusel istusime ümber suure lõkke (tänu ümbruses leiduvale rohkele ajupuidule), kostis merelt uuesti nagu oigamist.

„Kotjatka karjub,“ ütles Ramnuun jälle ning ükski kajuritest ei püüdnud teda veenda, et ta eksib.

Kõik pöördusid kõneleja poole. Mina kuulsin seda sõna esmakordselt. (Hiljem leidsin selle Tan-Bogorazil, ainult et ta nimetab saladuslikku loom-inimest teisiti — „kotšatka“.)

„Uuuu — kuuled? Karjub nagu inimene! Vististi palub süüa... Mineval aastal, kui lähenesime Dežnevile, kuulsime samuti, et merel karjus inimene. Vanamehed aga ütlevad: see pole inimene, see on kotjatka, kes karjub. Ka sel aastal kuulsid tšuktšid kotjatkat Rõrkarpi juures.“

„Aga kuidas ta välja näeb?“ küsisin ma kajurilt.

„Kõhn-kõhn, kohutavalt kõhn, kuid võib inimese ära süüa.“

„Kas see loom on suur?“ pärisin ma.

„Umbes karu suurune, või suuremgi. Jalad on mustad, ise valge, karu moodi karvaga, pea on pikk, terav, karu pea moodi, mõni ütleb aga, et inimese pea moodi.“

„Aga kas sa ise oled teda näinud?“ küsisin ma kajurilt.

Kuuldus Roltõnvati lühike naer; ta mõistis minu küsimuste eesmärgi.

„Mina pole küll näinud, kuid olen kuulnud, kuidas ta karjub,” vastas Ramnuun. „Karjub nagu inimene, ulub uuu... Karjub merel kohutavalt. Mineval aastal karjus kotjatka Ajoni saare juures ning suvel uppus samal kohal kolm tšuktši. Läksid viigripüügile, hakkas puhuma tugev tuul, tõusis laine ning paiskas baidarka vett täis. Tšuktšid hukkusid kotjatka läbi...”

„On hakanud puhuma jälle lõunatuul,” juhtis vana tšuktš kõneluse teisele teemale, popsutades omatehtud piibust kibedat suitsu. „Lõunatuul rassib siin seni, kuni meretuul ajab ta sootuks ära.”

„Aga kes sulle ütles, et kotjatka karjub?” segas end kõnelusse Roltõnvat, olles nähtavasti otsustanud asja lõpuni viia.

„Akko Rõrkarpist.”

„Sinu Akko on šamaan ja kulak! Miks sa usud teda, Ramnuun? Ta hirmutab sind meelega, et sa teda kardaksid.”

„Miks peaksin Akkot kartma?” solvus Ramnuun. „Akko pole minu vaenlane. Ta on hea inimene. Kui ma olin Rõrkarpis tema juures külaskäigul, andis ta mulle viina... Elasin tema juures kolm ööpäeva.”

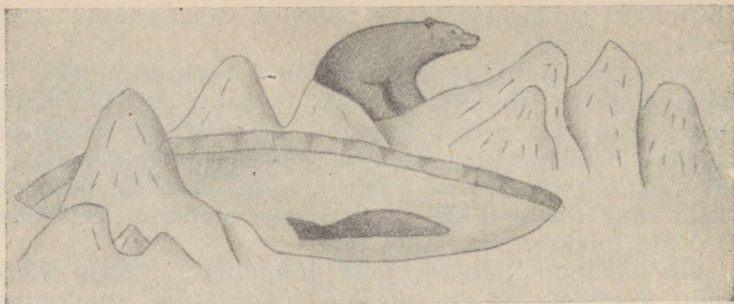
Ramnuun armastas jutustada igasugustest imedest. Pakasest hoolimata võttis ta seejuures peast oma malahhai ja käest hundinahksed labakindad, nagu oleksid need tema jutustust seganud.

Pigimustad juuksed katsid lopsakasalguliselt Ramnuuni pead. Külma haaras silmapilkselt tema higise pea, see härmatus ning muutus täiesti halliks.

„On raske vanameestega vaielda,” ütles mulle Roltõnvat naeratades ning lõi käega.

Kajurid hakkasid teeleminekuks valmistuma. Siis hakkas kõgu aeg vaikinud Nenjakai kõvasti rääkima:

„Ma tunnen seda šamaani. Tema kavalus on meile teada. Ta kustutab rasvalambi. Telgis muutub pimedaks. Ta ütleb: „Ärge kartke! Teile ei juhtu halba!” Ning hakkab loitsima. Te kuulete tuule vingumist tundras. Kuulete, kuidas vesi peksab vastu telgi seinu. Kuulete lainemurru kohinat. Kuulete jaranga taga merihobu karjumist. Šamaan läheb telgist välja, toob merihobu ja ütleb: „Tulistage ise!” Te tulistate looma. Näete ta verd, tun-

Jääpankade taga varitseb karu jääaugus olevat viigrit.
(Uelleni luunikerdaja joonise järgi.)

nete ta liha lõhna. Viskate oma koertele suuri lihatükke. Kuid koerad ei vii teid kohale. Ning ilmaegu annate šamaanile selle eest kingituse. Šamaan muudab tühja koha merihobuks ning teie toidate koeri tühja kohaga. Teie koerad söövad rasvaseid tükke. Nende kõhud paisuvad suureks. Te näete kõike seda oma silmaga, kuid kõik on pettekujutus."

Ma mõistsin, et šamaan Akko valdab hüpnotiseerimiskunsti, ja hakkasin seda kajuritele selgitama. Kajurid vaatasid mulle tähelepanelikult, noogutasid keskendunult päid, kuid ilmselt ei mõistnud minu sõnu.

Nartad hakkasid iikuma ning karavan moodustas tundras pika kiilurivi, nagu laevad merel.

Atõk oli meisterdanud punasest riidest lipukese ja kinnitanud selle oma narta kaarpuu külge. Tuul lehvitas lippu. Atõk rõõmustas ning ütles mulle:

"Varsti on suur pidupäev."

Mitu korda sõitsime jälle külmunud rüsiääle. Ma vaatasin kompassi, tšuktšid naersid mind. Nad pidasid kompassi mänguasjaks ja leidsid suuna ilma selleta.

Roltõnvat ei jätnud Ramnuuni rahule. Peatusel astus ta vanamehe juurde, pakkus sellele tubakat ning küsis:

"Mitu polaarrebast sa andsid Akkole piirituse eest?"

"Milleks talle polaarrebased, kui tal on üles seatud omad lõksud ja püünisraud mööda kogu rannikut?"

"Ära puikle, Ramnuun! Ära puikle!" ei jätnud Roltõnvat teda rahule. "Ütle õigust: kas Akko Rõrkarpist pettis sind?"

Ramnuun hakkas suitsetama ja pöördus kõrvale, andes sellega mõista, et ta ei soovi kõnelust jätkata. Siis läks ta oma narta juurde ja hakkas seda uuesti siduma, nagu oleks seda vaja olnud. Roltõnvat tegeles oma nartaga. Siis, nagu oleks talle midagi meelde tulnud, lähenes ta uuesti Ramnuunile ja ütles:

„On möödaks aeg, mil šamaanid ja ameeriklased võisid tšuktše petta! Seltsimees Stalin ei luba seda. Meie juurde on tulnud tõelised inimesed suurelt maalt, avanud meie silmad tõele! Tõelised inimesed — need on bolševikud.“

Lõunatuul tõi kaasa purga. Teist ööpäeva kihutas tuul lund mööda tundrat.

Me magasime kukulites. Magamiskotid olid väljastpoolt jäätunud. Nad olid kaetud õhukese jääkoorikuga nagu klaasiga.

Ramnuun muretses, et peame purga tõttu siia viimaks liiga kauaks paigale jääma. Kust võtta siis toitu koeretele?

Atõk aga ei lasknud pead norgu. Ma üldse ei näinud teda norutavana. Ta töötas alati naeratusena. Atõk karistas koerigi harva ja täiesti ilma vihata, nagu täidaks ta vajalikku kohustust.

Purga möödus kiiresti. Me liigume edasi.

Roltõnvat, noorim kajureist, unistab kuuldavalt, lalab sellest, kuidas ta pöördub Kolõmalt tagasi Pevekisse, ostab endale telgi, soetab väikese sisetelgi ja sõidab siis tundrasse ilusa neuška¹ järele. Ta sõidab mõrja järele, nagu tšuktši muinasjutus, tingimata huntidega, mitte koertega.

Roltõnvatil on elavad mustad silmad. Ta on väga tõmmu, kõhn ning alles päris poisike. Kuid ta oli „mees mehe vastu“ võidelnud jääkaruga, juhhib eeskujulikult baidarkat, laseb osavalt püssi.

Nartad peatusid. Algab „voidanje“. Kajurid lükkavad nartad kummuli, jalased ülespoole. Atõk lõikab noaga tüki põdranahast, mis katab tema nartat. Kuhljanka alt ilmub välja põue peidetud plasku veega. Atõk hoiab plaskut põues, et „voidanjeks“ vajalik vesi ei külmuks. Niisutanud põdranahatüki karvase poole veega, hõõrub ta nagu mööblipoleerija niisutatud nahatükiga narta ja-

¹ Neuška — naine.

last. Puu kattub otsekohe õhukese klaasja jääkorraga nagu läikiva lakiga. Seejärel hõõrub Atõk jalaseid veel mitu korda niiske karusnahaga üle, paksendades jääkorda. See annab sama tulemuse, kui suuskade määrimine spetsiaalse määrdega. Pärast „voidanjet“ sõidavad nartad lumel hästi. Jalaste külge ei kleepu lund ja koertel on kergem vedada.

Seni kui kajurid katavad kummulik eratud nartade jalaseid jääkorraga, on koerad lund neelates kustutanud janu, kähku tõmbunud kerra ja magavad, koonud oma soojades kasukates.

Atõki rakendis on kolm-neli ehtsat laikat, neid ta hindab eriti. Laikadel on suur, kumera otsmikuga pea, terav koon, kikkis kõrvad, pikk ning harilikult rõngasse keerdunud saba ja pikk tihe karv. Nad ei karda külma, veedavad kogu elu jaranga taga, vabaduses, ja magavad lumel. Kaela ümber on laikadel kohev, karusnahkset kraed meenutav karv, jalad on samuti kaetud koheva karvaga.

Põhjamaa koerad — laikad — jagunevad reaks teiseks. Tuntud on sūrjani, karjala, voguli, ostjaki, neetsi, kolõma, tšuktši ja kamtsatka laikad... Neid võib üksteisest kergesti eristada karva värvuse ja pikkuse järgi, kasvu ja kehaehituse järgi. Siiski on neil kõigil palju sarnasust. Kõigil laikadel on metsloomataoline pea, teravad püstkõrvad. Jalad asetsevad sirgelt, käpp „kägardatud“, saba on sirbikujuline või, sagedamini, rõngakujuline, kuid mõnikord võib kohata ka laikasid, kellel saba hoidub samuti nagu hundil.

Laikade värvus on peamiselt hall (hunthall), valge või must. Teised värvivarjundid kõnelevad koera tõu eba puhtusest.

Laikadele on iseloomulik kauge ning terav haistmine õhu kaudu, energiline käik kiirgalopis, tigidus ja osav looma kinnihaaramine, tugev ning kõlav hääl, samuti ka sõnakuulmine. Nad on kuulekad ega kaota sidet kütiga, sõidukoerad aga täidavad samuti täpselt kajuri käske. Laika kõrgus on natuke üle poole meetri.

Tšuktšide iidsete uskumuste kohaselt peab surnute riiki mineja läbima erilise koertemaailma. Kes maa peal on koeri halvasti kohelnud, seda jälitavad koerad maaluses koertemaailmas julmalt. Võib-olla, et seepärast ongi minu Atõk oma sõidukoertega nii armuline ja väga

harva karistab neid ostoliga sõnakuulmatuse eest. Roltõnvat aga järgib hoopis vastupidist reeglit. Tihti kuuldu tema sõidukoerte kiunumist, keda ta oma kõliseva ostoliga halastamatult peksab. Atõk nimetab oma piipu „sõbraks igavuses“. Ta nimetab „sõpradeks igavuses“ ka oma sõidukoeri...

Parimateks sõidukoorteks peetakse Põhjas teenitult kolma laikasid. Nad on tugevad, vastupidavad ning vähenõudlikud.

Atõk juhib koeri imestusväärset rahulikult, tõstab ainult harva häält, ajab sõidu ajal koertega lahkesti juttu või ümiseb endamisi, nagu laulaks ta tasa.

Kuid mitte kõik kajurid pole nii rahulikud. Tihti kuuldu karavanis kära ja kisa. Tugevasti närvitseb noor Roltõnvat. Teda ärritab nartade aeglane jooks, eriti tüütab teda rakendi viimane koer. Kui tema narta jääb karavanist tugevalt maha, siis — oh häda! — tuuseldab äge kajur kõvasti laiska koera.

... Ei ühtegi vastutulijat teel. Lumi, ikka lumi. Tuul, ikka tuul. Seal, kus raevukas tuul on eriti tugevalt töötanud, mustendavad paljakspuhutud kohad.

Purga on lume tundras segi pühkinud, on rikkunud tee. Koerad-vaesekesed sumavad vaevaga läbi sügava lume.

Kauguses valendavad selgesti kõrgete mägede teravad lumised harjad. Nende tipud on valgustatud meile nähtamatu päikese kiirtest. Näib, nagu koosneksid mäed lausa lumest, nii pimestavalt valged on nad.

Malkov on võtnud suuna liiga vasakule. Me tiirleme ringi, olles õigest teest kõrvale kaldunud. Sellest räägib Atõk. Ta võtab istme alt välja väikese koti, niisama kirju kui kajuri kamleika (siin armastatakse värvirikkaid riideid), ning kostitab mind keedetud, peeneks tambitud ning külmutatud lihaga. Need tumedad kiud lõhnavad suitsu järele, kuid tunduvad mulle haruldaselt maitsvaina. Ma taban end sellelt, et olen hakanud suitsu armastama. Nähtavasti sellepärast, et seal, kus on suitsu, saab end soojendada ja puhata.

Isegi Atõk tõmbab vahetevahel labakindad käest ja hõõrudes peopesi ütleb:

„Külm, jah, külm!“

Olen veendunud, et ta räägib nii ainult kaastundmusest minu vastu. Pole Atõkil nii külm, kuna temperatuur on ainult natuke rohkem kui kakskümmend kraadi alla

nulli. Külma talutakse tundras märgatavalt kergemini kui Moskvas, kas või sellepärast, et oleme riietatud po-laarmaa elanikkude viisil — soojalt, kergelt ning muga-valt.

Nartad hüplevad lume jäätunud konarustel nagu ka-less munakividel. Tuul on kamminud tundra lumist lakka, kinni tampinud ning tihendanud lume, teinud selle kõ-vaks nagu asfalditud sõidutee.

Ma hõõrun põhjapõdra jalgade nahast labakindaga põski ja ninaotsa: ei, palav pole kaugeltki! Vaja igal ju-hul hoiduda külmumisest. Tuleb ennast lakamatult sil-mas pidada.

Järsku läksid koerad üle tormilisele galopile. Raske on püsida nartas. Hoian Atõkist mõlema käega kõvasti kinni, et üleshüppel mitte nartast välja lennata. Mis on juhtunud? Kuhu kihutavad nartad? Aa, vaat milles sei-sab asi: ees on näha hiigelkasti meenutav tare. Tare ilma viilkatuseta, ilma tavaliste akendeta. Akna ase-mel — väheldane ava ning selles jäätükk. Seepärast hak-kasidki koerad kihutama, et nad olid silmanud elamut. Seal, kus on elamu, saab süüa ja puhata.

Meie ees on Tšauni faktooria. Ta seisab päris Tšauni jõe suudmel. Siin on Tšauni rajooni täitevkomitee kooperatiiv. Põhjapõdrakasvatajad tulevad siia, et ära anda karusnahku ja osta siit teed, tubakat, suhkrut, riiet...

Atõk ei kiirusta taresse minekuga. Kõigepealt hoolit-seb ta mitte enda, vaid koerte eest. Nad pole kogu päeva jooksul peale lume midagi söönud. Kustutades janu, ah-misid nad lund mitte üksnes igal peatusel, vaid ka täis-käigul napsasid seda osavasti oma terava koonuga. Nüüd peavad nad puhkama ja seejärel põdralihaga keha kin-nitama.

Me astume avarasse taresse. Siin pole just väga soe, kuid on puhas ning hubane. Lihtne omatehtud mööbel. On näha, et peremees on selle ise armastusega valmis-tanud. Laudkoikud voodite asemel. Seinal Lenini ja Stalini portreed. Aknalaul mõned raamatud. Need on kulunud, räbalaiks muutunud. Perenaine — väheldast kasvu kõhn naine — on tõmmunahaline ja meenutab väli-muselt mustlannat. Tema liigutused on osavad ning kär-med. Ta ei varja oma imestust, nähes korraga nii palju külalisi, kuid pole ka meie saabumisest sugugi segadusse

viidud. Silmapilkselt ilmuvad lauale toidunõud, kahvlid ja noad. Ahju juurest levib keedetud põdraliha isuäratavat lõhna. Vee asemel on suures pajas peeneks raiutud mage jää.

Selles tares leidub ruumi igaühele. Tšauni faktooria juhataja abikaasa — Tšauni ainuke naiselanik — Sonja jutustab meile, et tema mees on sõitnud Pevekisse kauba järele. Kuid meie, tiireldes tundras, teda ei kohanud.

Lauale on toodud lõhilaste sugukonda kuuluva väga maitsva kala — goletsi — kõhud („pupki“), mis asetsevad taldrikul kõrge hõbedase kuhjana.

Perenaine on teadlik kõigest, mis toimub Pevekis. „Kust?“ imestame meie. „Torbaste raadio!“ vastab Sonja. „Saabaste toodud teated,“ seletab ta naljatades.

Peab tunnistama, et „torbaste raadio“ kannab teateid tundras erakordse kiirusega tarest taresse, jarangast jarangasse kümnete, isegi sadade kilomeetrite taha.

Sõidame tundras neljandat päeva, kuid Tšauni on juba jõudnud teade meie suurest mereretkest ja teistest sündmustest laevade talvituskohas, mis olid toimunud pärast meie ärasõitu.

See, mida naine jutustas lõpuks, erutas igaühte meist... Aurik „Uritski“ oli jäänud talvitama avamerel, eemal karavanist, umbes nelikümmend kilomeetrit Tšauni lahest. Kevadel vältimatud jääliikumised ja jääkuhjumised oleksid võinud „Uritskit“ kahjustada. Ekspeditsiooni juhtkond otsustas igaks juhuks luua rannikul mitu toiduainetebaasi neis kohtades, kuhu meremehed laevalt lahkudes võiksid maabuda.

Baaside kohale pandi tähisteks punased lipud.

Tšuktš Pamjatile, kelle jaranga kõrval asetses üks toiduainetebaas, öeldi, et merel triivib aurik ning et toiduained kastides on valmis pandud meeskonna jaoks võimaliku õnnetusjuhu puhul. Neid toiduaineid ei tohi võtta mingil tingimusel. Ukunaut, Pamjati naine, oli ka kuulnud meeste kõnelust. Ta mõistis, et kaupade alalhoiust võib oleneda kolmekümne kahe inimese elu.

Jätnud tšuktšidega hüvasti, kavatsesid meremehed Pevekisse tagasi sõita. Pamjat ja Ukunaut lubasid toiduaineid valvata ning hoolikalt hoida. Kuulnud, et Peveki juures talvitab palju laevu, palus Pamjat luba sõita koos meremeestega.

„Milleks tahad sõita, Pamjat?“ küsis üks neist.

„Joon teed, olen külaskäigul,“ vastas tšuktš.

Pamjati rakend läks koos meremeestega Pevekisse. Tšuktš lubas varsti koju tagasi pöörduda. Möödus nädal, algas teine, kuid Pamjat ei ilmunud tagasi. Ukunaut muutus rahutuks. Tal tärkas mõte, et Pamjat on langenud nartaga lõhesse jääpankade vahel või sattunud näljase jääkaru käppade vahele. Pealegi oli muretu Pamjat sõitnud Pevekisse külla, jättes perekonnale merihobuliha ainult kolmeks päevaks. Liha lõppes otsa. Ukunaut keetis põdranahku, puhastades need karvast terava jahinoaga. Pamjat aga käis sel ajal Pevekis laevalt laevale, oli meremeeste külaline, kuulas grammofoniplaate, vaatas kinopilte, hüüdes aina „kakkumel!“, ning jälgis hinge kinni pidades raadioülekandeid lipulaeva-jäälõhkuja ühiskajutis.

Sel aastal algas varakult kõva pakane. Ukunauti jarangas lõppes varsti viigrirasv. Kustus rasvalamp, muutus pimedaks ja külmaks, ning saabus nälg. Ukunaut tundis kõige rohkem muret laste pärast. Ei jäänud muud üle kui lahkuda jarangast ning minna Pevekisse.

Mähkinud lapsed jarangas leiduvaisse hilpudesse, pani Ukunaut nad istuma kergele sõidunartale ja sidus seljatoe külge, et nad teel välja ei kukuks. Siis hakkas ta jalgsi minema Peveki poole, neljakümne kilomeetri kaugusele, vedades enda järel nartat. Ta ööbis rannal, varjates end tuule eest kõrge jääkuhjatisega taga. Lapsed nuttisid tasakesi külma ja nälja pärast. Ukunaut hõõrus nende käekesi ja soojendas neid oma hingeõhuga. Nälg piinas ka teda. Kuid naise jõud ei raugenud. Oösel nägi ta unes sooja sisetelki, eredat rasvalampi, suurt auravat vaskteekannu ning enda kõrval armastatud, kuid muretut Pamjatit. Unes andestas Ukunaut talle muretuse...

Ärgates ruttas ta rahutult edasi. Tuul pühkis lund mööda maad ja kahistades tundralisel rannikul tõstis madala, maapinnalähedase purga. Ukunaut seisatus tihti, et hinge tõmmata. Ta kartis, et purga tõuseb põlvist kõrgemale, siis ei jätkuks jõudu nartat vedada. Purga ajal heidavad ka koerad pikali...

Ukunaut tahtis juua. Suu oli kuiv. Keel kleepus suulakke. Ta muljus käes lund ja neelas seda, et vaigistada piinavat janu. Lapsed sõid samuti lund. Mitu korda kukkus Ukunaut äärmise väsimuse tõttu. Ta tõusis püsti, as-

tus mõne sammu ja kukkus uuesti, kuid teadis ainult ühte: on vaja minna edasi, sinna, kus on venelased. Seal on tema ja ta laste pääsmine. Venelased ei lase neid surra. Ning saades üle surmaväsimusest, läks Ukunaut uuesti edasi.

Oösel vaibus purga. Tõusis täiskuu, valgustades rannikut lõpmatult kaugele. Üks vahitüürimeestest läks lipulaeva komandosillale vaatama, mis talvituskohas toimub, ning märkas äkki vaateväljal nartat. See lähenes aeglaselt laevadele mööda kuu poolt hõbetatud lumekoorikut. Narta polnud rakendatud ei põhjapõtradega ega koertega, ja meremees ei taibanud kohe, mida ta näeb. Ja kui ta viimaks aru sai, käskis ta vahimadrust kiiresti nartale vastu minna.

Ukunaut tõsteti üles narta kõrvalt. Sel korral oli ta jõu täiesti kaotanud. Madrus asetaski nartale laste kõrvale ning vedas laevade juurde. Kaks päeva ravis arst Ukunauti ja tema lapsi. Nooremal lapsel oli väike varvas külmunud. See tuli amputeerida. Pamjat veetis terved päevad laste ja naise kõrval, tal oli inimeste ees piinlik.

Tšuktšid olid kolm nädalat meremeeste külalisteks. Saates neid tagasiteele, küsis arst:

„Ütle, Ukunaut, miks nälgisid, miks piinlesid, rühkisid jalgsi Pevekisse, kui sinu jaranga kõrval oli nii palju toiduaineid?“

„Kakkume! Kakkume!“ imestas naine. „Kuidas oleks võinud võtta neid toiduaineid! Kui jää oleks auriku purustanud ja venelased oleksid tulnud rannikule, oleksid nad nälga surnud...“

„Kuid sina, Ukunaut, oleksid ise võinud ühes lastega surra?“ küsis imestunud arst.

„Aga meremehed oleksid võinud nälga surra,“ jäi Ukunaut küsimust mitte taibates oma arvamuse juurde. „Ja venelased ise ju ütlesid: toiduaineid võtta ei tohi!“

Naine käratas oma koertele ja hakkas minema narta järel. Tema kõrval sammus Pamjat, hoides kinni narta kaarpuust.

Jutustades seda lugu, püüdis Tšauni faktooria juhataja abikaasa meie eest oma erutust varjata. Meie polnud temast vähem erutatud.

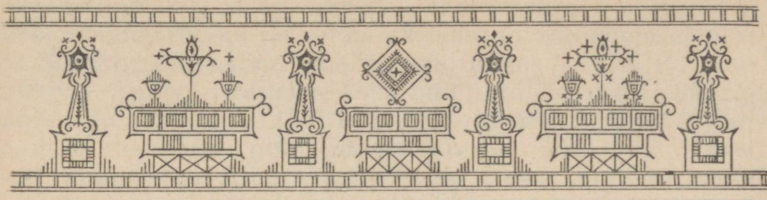
Pevekis talvekorteris viibivatele sõpradele adresseeritud kirjad jätsin külalislahke perenaise kätte. Kozlov-

skile kirjutasin sellest, et kuuldus Ukunauti kangelas-
teost liigub mööda tundrat. Kiri lõppes sõnadega: „Need
on tõepoolest tõelised inimesed! Luoravetlaanid!”

Oma kirjast rääkisin ma Roltõnvatile.

„Tõelised inimesed! Tõelised inimesed!” kordas ta.
„Tõelised inimesed — need on Lenin ja Stalin, aga meie
saame tõelisteks, kui õpime nendelt ehitama uut elu. Me
saame tõelisteks inimesteks!”

ASULAST ASULANI

Kergele hüpetega, pannes tagumise jala esimese jäljese, jookseb polaarrebane tundra valgel kangal.

Osavale loomakesele oli nüüd tulnud raske aeg. Suvel näis polaarrebane viletsamana, tema kasukas polnud nii valge ja kohev, märdunud karv oli lahti, kuid loomake elas külluses. Lõunast tulid hanede parved ja ta püüdis neid linde. Tihti võttis ta hanede pesadest kamune, kandes neid ettevaatlikult hammaste vahel, nii et ükski ei purunenud.

Tormid ajasid lahtedesse kalu. Kajakad haarasid rõõmsalt veest saaki ning sõid seda kuskil rannas, väiksemaid kalakesi aga neelasid lennul. Polaarrebane varitses kajakaid, peites end kivi taha. Ainult suurte jääkajakate ja röövkajakate eest hoidus ta kõrvale. Veel kartis polaarrebane lumekakku, keda nähes ta püüdis kiiresti kaduda.

Kitsa jalgrajana jooksid mööda lund lemmingi tuttavad jäljed. Polaarrebane läks lemmingi punktiirina kulgevaid jälgi mööda kohani, kus purga oli jäljed segi pühkinud. Polaarrebane heitis pikali, püherdas lumes, puhastas oma ilusa valge kasukakese ning jooksis edasi, aeg-ajalt peatudes ja ahnelt õhku ahmides. Viimaks haisis loomake saaki. Nüüd ta enam ei peatunud, vaid jooksis kindlalt edasi, kuigi ümberringi polnud midagi näha peale lume, mis eile, purga ajal, oli kinni katnud kõik soomüklad ja mättad.

Hiljuti oli polaarrebasel läinud hästi. Ta jooksis merele ja eemaldus rannast kaugemale, järgnedes mööda jääd oma toitjale — jääkarule, oodates andi tema rikkalikust einest. Karu oli murdnud jääl mõnuleva viigri, söönud rasva, kuid jätnud järele liha ja lonkinud edasi, et valida kohta, kus lumi oleks pehmem ning kohevam ja kus võiks tõmbuda kerra ning suikuda sügavasse unne. Polaarrebane hiilis ettevaatlikult murtud viigri juurde, sõi ahnelt maitsvat värsket liha ja lakkus verd, mis oli ümberringi lumme valgunud.

See oli mitu päeva tagasi. Sellest ajast saadik oli polaarrebane jooksnud palju maad, kuid mitte midagi söönud peale ühe, laine poolt kunagi juhuslikult jääle paisatud külmunud kalakese.

Tundras juhtus olema kiilasjää; lemming oli jäänud elama paksu jääkooriku alla. Häda polaarrebasele! Õrnade käppadega ei saa jääkoorikut purustada, ei saa kätte maiustoitu.

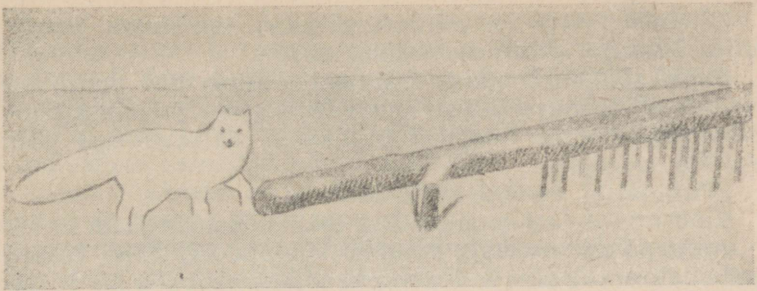
Aga nüüd lamab kaugel eespool valveta loomakorjus (polaarrebane haistis seda selgesti). Tuul kannab temani ahvatlevat, meeldivat lõhna. Polaarrebane tormab kiiresti edasi. Teda huvitab vähe virmaliste vehklemine, taeval sillerdavad kollased ja rohelised siidkangad. Ta teab praegu ainult üht — loomakorjust, mille lõhnad tunduvad päris lähedaina.

Eespool hakkas lumel midagi mustendama. Polaarrebane käis uudishimu tõttu selle ümber ringi, muutus julgemaks, lähenes veel kord ja ... hiilis edasi. See oli tükk ajupuitu, mille sügistorm oli toonud kaugelt ning paisanud rannale.

Uuesti tormab loomake kergete hüpetega edasi, sinna, kust tuul sellise erutava selgusega toob teate toidust.

Polaarrebane teeb kaks ringi. Ta nagu ei kiirustagi. Loodus on temas kujundanud ettevaatuse. Ta vaatleb tähelepanelikult lähedal lamavat põdraliha. Polaarrebane läheneb julgelt ahvatlusele — lihale, ning näeb lumel veretilku. Nüüd on ta oma eesmärgile päris lähedal. Liha kõrval on palk ja lumel vaiakesed...

Vaevalt puudutas polaarrebane sööta, kui tema peale langes tohutu raskus. Polaarrebase lõks — püünis, mille oli rannale seadnud meie kajur Ivan Malkov, surmas saagi.

Lõks polaarrebaste püüdmiseks.

Malkovi abikaasa sõidab lõkse vaatama, võtab külmunud polaarrebase, seab lõksu uuesti üles ja ajab koerad edasi, sinna, kus seisavad reas teised Malkovi püünised.

„Minu isa ja vanaisagi seadsid siin lõkse üles,“ ütleb kajur, möödudes neist püüniseist, ning tema sõnus tundub järeltulija uhkust, mis pole väiksem päritud muusikaandega helikunstniku omast.

Meie seljataha on jäänud Tšaun ja Tšauni faktooria perenaine. Olime maganud kukulites kütmata juurdeehituse põrandal, mis oli aja jooksul mustaks muutunud; öö möödus märkamatuult.

Hommikul pidasid kajurid nõu, kuhu sõita, millist suunda pidada. Otsustati sõita Kremenkasse ja sealt „tšuktše mööda“, nagu soovitas Ivan Malkov.

„Kui sõita kohe „tšuktše mööda“,“ ütles Malkov, „siis siit sinna ühe päevaga ei sõida.“

Malkovi arvamust toetas ka Tšauni faktooria perenaine. „Kremenkas on koertele toit kindlustatud, see on peaasi, ning ahi on hea, ei suitse,“ — nii tõendas Malkov. Laevalt kaasavõetud raudahjuke osutus kõlbmatuks. Tema torud olid kitsad, ei tõmmanud, ja ahi suitsetes halastamatult.

Alatine purga on jälle katnud tee oma „karvaste varrukatega“, ta pimestab koeri, kes veavad nartat vastuult.

Kuid Malkovit purga ei hirmuta. Ta leiab Kremenka ükskõik kui halva ilmaga. Kremenkas oli ta koos isaga ehitanud tare, vedanud selleks koertega rannalt ajupuitu. Pärast oli ta käinud püüniseid üles seadmas otse Kremenka lähisteni.

„Püüniste järgi me sõidamegi nagu teetähiste järgi,” ütles Malkov, juhtides eesmist nartat.

Siiski sõidavad nartad halvasti. Niipea kui purga on vaibunud, tehakse peatus „voidanjeks” — jalaste katmiseks jääkorraga. Seejärel sahistame nartavooriga jälle mööda merejään.

„Tinn-tinn,” venitab Atõk laulvalt.

Tinn-tinn — nii nimetatakse tšuktši keeles jääd.

Atõk näitab ostoliga kaugele sinnapoole, kus Tšauni lahe idaserval sinavad poolpimedikus mäed ning seisavad talvitavad laevad.

Varsti oleme Kremenkas, Ivan Malkovi majas. Tšuktšid nimetavad Malkovit Vankaks. Kajurid naeravad meid, kui hüüame teda Ivan Filatovitšiks. Nad tunnevad teda lapsest saadik, kui ta oli kõigile Vanka, ning nimetavad teda nii surmani.

Istudes nartal ümiseb Atõk lõbusalt laulda, ja ma kuulen selles laulus ainult üht sõna:

„Kremenka! Kremenka! Kremenka!...”

Ta unistab Kremenkast ja ütleb pöördudes minu poole:

„Kremenka hea! Koeratoit on! Kamitva on! Tee-paurken hea ja — magama!”

Atõk teab, et Kremenkas on toitu koertele ja inimestele, võib keeta teed ning end välja magada.

Oktoobrirevolutsiooni viieteistkümnenda aastapäeva võtame vastu Kremenka tares, katuse all.

Koerad, haistes elamuid, lisandasid märgatavalt kiirust. Kuid üks koertest libises ja kukkus ning kogu ülejäänud rakend vedas teda umbes kakskümmend meetrit mööda kohevat lund kuni taren.

Uks on lukus. Siin ei tunta tõelisi lukke, vaid obaduse ja haagi ümber keerutatakse lihtsalt traat, et polaarrebased ei teeks kahju. Malkov keris traadi lahti ja palus kõiki taresse. See on nähtavasti juba kaua tühjana seisnud.

Uhe küünla asemel süütame pidupäeva puhul kolm, tee asemel keedame kohvi. Ei saa magada sellel pidulikül ööl. Tekib kõnelus Moskvast. Atõk räägib, et see on nii suur linn, et isegi vanad inimesed ei tunne seal üks-teist. Inimesi on seal nii palju, et majad seisavad üksteise peal, jaranga jaranga peal. Inimesed lendavad Moskva kohal nagu linnud ja kavatsevad sõita maa all. Sellest rääkinud meremehed talvituskohas...

Kahes suures toas on ahjud. Nurgast leiame luua. Me hakkame ruume koristama ning toitu valmistama. Seinad on kuivad, ilma hallituse jälgedeta, kuid natuke härmastunud. Laua kohal on Lenini ja Štalini portreed, mille raamide ümber on hoolikalt põimitud hundipaju oksad. Seinte ääres seisavad pikad pingid.

Ahjud hakkasid elama. Puud pragisevad tules. Kuhljankad on võetud maha ning pandud hunnikusse. Hoolitseva peremehena riputab Malkov nad ühes malahhaidega, torbastega ja pahempidi pööratud tšizidega nõõridele kuivama.

Kremenkas jõudis meile järele Ostrovnoje rajooni täitevkomitee esimees Tam-Tam. Tema tõeline nimi on Nikolai Rõnda. Kuid nõnda ei hüüa teda tundras keegi. Tam-Tam isegi ei tea, kuidas on tekkinud tema hüüdnimi. Kogu tundra ja kogu rannik tunneb seda jässakat, agarat ning kärsitut vanameest, tšuktši Tam-Tami, kes valdab väga hästi vene keelt. Ta on teel juba pool aastat! Peaaegu kuus kuud tagasi sõitis ta Ostrovnojest välja nõukogude kongressile ringkonna keskuses Anadõris ja alles praegu pöördub sealt tagasi.

Tam-Tamil on seljas ereroosa, kaugelt silma paistev kamleika. Juba kamleika värvuse järgi teavad tšuktšid, et sõitja on Tam-Tam. Kamleika on tõmmatud üle kukaška — karusnahast särgi. Tam-Tam sõidab Anadõrist kerges riietuses, ei ole isegi kuhljankat kaasa võtnud. „Nüüd pole veel talv!“ seletab Tam-Tam naeratades.

Kajurid kuulavad tema sõnu.

Juba teekonna algusest peale märkan, et kajurite seas on veel üks mees, kelle arvamust kõik väga arvestavad. See on Koravja, endine šamaan. Tema silmadesse on jäänud veel midagi ussitaolist. Ta räägib meelitlevalt, tasa, peaaegu sosistades. Tal on kaksteist hästi üksteisega harjunud koera.

Koravjal nagu teistelgi on narta tehtud ainsagi naelata ja kokku seotud rihmadega. Kuid narta on niivõrd kindel, et kajur kihutab sellega kartmatult mööda mäenõlvakuid ja lume jäätunud konarusi. Koravja on teistest pikema kasvuga, kõhn, kollasenäoline. Tema põdravasi-kanahkne müts ei kata kukalt, ja tagant, malahhai alt, paistavad mustad tihedad juuksed, mis nähtavasti kunagi pole tundnud seepi. Ma näen teda alati ühes ning samas triibulises kamleikas, mis juba ammu on kaotanud oma

esialgse värvuse. Kamleika on põhja-põdravasika nahast õmmeldud ühekordse kuhljanka peal. Kuhljanka on lühike ega ulatu põlvini.

Kui Koravja tahab peatada kogu nartavoori, leiab ta selleks tuhat põhjust. Igal momendil võib ta peatada vööri „voidanjeks“, teekeetmiseks, nartade ülevaatuseks, väsinud koerte puhkamiseks või, lõpuks, enneaegseks ööbimiseks.

Ma märkasin mitu korda, kuidas mu sõber Atõk, lehitades külmunud põdralihatükki ja hõigates midagi kõvasti ning tervitavalt Koravjale, kes sõidab tagapool, viskab temale kõrges kaares kingituseks liha. See vajub pehmesse lumme. Ahvihüpetega kargab Koravja kingituse juurde, haarab selle osavalt lumest ja hakkab kohe närima. Teised kajurid pakuvad talle sageli tubakat. Ilmselt kardetakse teda. Ikkagi endine šamaan, kes teda teab — saadab veel häda kaela, mida sa siis teed. Parem osta end enne välja tühiste kingitustega. Seepärast antaksegi talle meehead. Ja Koravja võtab kingitused vastu nagu iseenesestmõistetavalt, nagu naturaalmaksu, nagu andameid oma truudelt alamatelt. Ainult Roltõnvat ei kingi Koravjale midagi. Roltõnvat käitub iseseisvalt ning uhkelt. Ta ei karda kedagi, ta naerab šamaanide üle. Koravja vaatab temale kui jumalateotajale.

Kuumaks köetud tares kuivavad kiiresti meie tšizid, kuhljankad, malahhaid ja labakindad. Peremees võõrustab meid karulihaga. Malkov oli kohanud karu umbes kümme kilomeetrit Kremenkast eemal, kui koerad hakkasid järsku valju haukumisega metsikult edasi kihutama. Karu istus kivi taga, varitsedes ja oodates nartat. Koeri kuuldes ehmus ta ja pistis jooksma. Koerad tema kannul, nii et Malkov ei jõudnud neile kuidagi järele. Karu jookseb, tema järel tuhatnelja narta, narta järel Malkov; ta vehib kätega, karjub koerte peale, kuid need ei kuula teda. Karu vaatab taha — ja jookseb uuesti edasi. Lume jäätunud konarustel hüppas narta üles ning läks kummuli. Nüüd peatuvad koerad tahtmatult, kipuvad edasi (alõkid ei lase), hauguvad raevunult. Siis päästis Malkov rakmeist kuus paremat koera, sidus lahti püssi ning jooksis neile järele. Karu ongi juba päris lähedal. Koerad jõuavad talle järele ja peatavad ta. Kord üks, kord teine püüab haarata teda karvastest kintsudest. Vaeseke jõuab vaevalt kõrvale põigata, püüab lüüa pea-

letungi tagasi, koerad aga hüppavad osavalt eemale, hoidudes tema raskete käppade löökide eest.

Viiekümne sammu kauguselt, valinud paraja silmapilgu, et mitte koeri tabada, tulistas Malkov ning haavas karu kõhust. Karu röögatas ja sööstis Malkovi poole. Nüüd tulistas kütt põlvelt ja tabas looma otse südamesse. Karu kukkus üle pea kukerpalli.

Pruuni karu praad.

Küpsetatud pelmeenid (karurasvas).

Supp põdralihast, kuivikutega.

Keedetud põdraliha.

Kuivikud ja konservitud puuvili.

Pressitud tee...

Selline oli meie pidulik õhtusöök.

Kogu õhtu rääkisime suurest pidupäevast.

Selgel päikesepaistelisel päeval, helesinise, hallist viinest vabanenud taeva all longime koeranartade taga mäelt mäele, otsime tšautšusid — põhjapõdrakasvatajaid. Seda sõitu asulast asulani, põdralaagrist põdralaagrini nimetabki Malkov sõiduks „inimesi mööda“, „tšuktše mööda“, erinevalt hoopis igavast sõidust „inimesteta“, see tähendab, mööda inimtühja maad, mööda rannikut Ambartšiki suunas.

Kui ei leia tšautšusid, tuleb koertele anda viimane toit. Kajurid kõnelevad sellest ärevalt. Kuskil pole näha tšautšude ega nende põdrakarjade jälgi.

Järsku — lask! Kuuldub koerte valju haukumist. Meie Atõkiga vaatame tagasi ning näeme, kuidas kajur Nenjakai jookseb oma narta järel, püüdes asjatult koeri pidurdada. Nenjakai rakendi ees ei jookse, vaid lendab jännes, sirutades käpad sirgjoones välja, nagu orav hüppel puult puule. Nenjakai kummutab oma raskelt kooramatud narta täiskäigul, ja alles siis peatuvad koerad.

Jälle läheb kõige ees Atõk, tõstes raskelt jalgu sügavast lumest. Ta „teeb teed“, kergendades koerte tööd. Kajurid „teevad teed“, tallavad lumes koertele teed kordamööda.

Ma veeren nartaga madalasse lohku, mille lumi on pea-aegu ääreni kinni tuisanud. Midagi valget hüppab narta alt välja. Jälle jännes. Jälle kihutavad koerad.

Lõpuks jõuame kõvale lumele. Atõk võtab koerad oma käsutusse. Teda kuulavad nad paremini kui mind. Atõki narta liigub vooris esimesena. Juba on pimenenud, aga

me pole päeva näinudki. Aeg-ajalt ilmub pilvede tagant nähtavale hiiglasuur kollane kuu.

Kuidagi ei mõista, kust on Atõkil selline taip, et ta orienteerub tundras ööselgi nagu omas kodus. Ees on pimedus, koerad lähevad tundmatusse. Aga järsku Atõk pidurdab neid.

„Tõnililjat!” ütleb ta mulle. „Vaata koerte järele!” ja läheb ette.

Teised nartad on peatunud meie oma taga. Kajurid räägivad üksteisega summutatud häälrel.

Atõk tuleb tagasi ja ütleb ärevalt:

„Tee uina!” — teed pole.

Ma hüppan nartalt, lähen Atõki järel, kuid peaaegu kohe peatab ta mind ja näitab jalge alla: me seisame mõne sammu kaugusel põhjatust kivisest järsakust.

„Kamaka!” — surm — ütleb mulle Atõk.

Ainult korra on Atõk siit läbi sõitnud, kuid ta mäletab kõike.

Atõk ajab koerad vasakule. On kuulda tema katkendlikku hüüdu „Kuhh! Kuhh! Kuhh!”

Me sõidame jõeale, mida Malkov nimetab Konskajaks. Ka siin pole tšautšusid.

„Tšautšu! Tšautšu! Tšautšu!” hakkab ma tasakesi hõikama tundras kadunud põhjapõdrakasvatatajaid.

„Tšautšu! Tšautšu! Tšautšu!” kordab vastuseks Atõk, taibanud mu nalja.

Kuid tšautšusid pole. Ei ole näha ka rännaku jälgi.

Me jõuame jõekaldale, kus on palju okslikke hundipajusid. See on esimene põõsastik meie teel. No kuidas mitte peatuda priipuude juures!

Kostab kõmisev „Taaaa!”

Koerad, kuuldes kajuritelt igatsetud käsku, peatuvad ning heidavad silmapilkselt lumme. Kajurid süütavad suure lõkke. Algab „tee-töö”, „tee-paurken”, kõige meelepärasem tegevus teekonnal.

Oõbime lõkke ääres, kukulites, olles laotanud enda alla lumele hundipaju oksi. Seda tehakse Atõki nõuandel. Ega ta esmakordselt ei rända koertega mööda tundrat.

Lõkke ääres on soe, vahel koguni väljakannatamatult palav, kuid selg tardub külmast. Me viskame sületäied hagu tulle, see lööb tugevamalt põlema.

Joodud teest muutus lõbusaks isegi Ramnuun. On joodud juba mitu poolepangelise teekannu täit.

Jääpurikad vana tšuktši malahhai äärisel on sulanud ja nende asemel hiilgavad lõkke valgusel sätendavad tilgakased. Ramnuun päästab lahti konaitide sidemed päris pleketite juurest, võtab jalad kiiresti lahti ning, asestanud paljad jalad tulele lähemale, hakkab kuivatama oma kentše (karusnahast sukki). Neist tõuseb aurupilyeke.

Ramnuun on suurepärane tšuktši muistendite ja muinasjuttude jutustaja. Ma olin kuulnud sellest juba Pevekis ja korduvalt palunud vanameest jutustada midagi Tšukotkast. Alles täna, istudes siin palava lõkke ääres, pärast rohkete teejoomist, nõustus Ramnuun lõpuks esmakordselt täitma minu soovi. Kõik kogunesid vanamehe ümber, valmistusid teda kuulama. Ta hakkab jutustama Roltõirginist, legendaarsest tšuktši noormehest, kes sõitis huntidel oma mõrjsja järele...

...Roltõirgin oli vaeslaps. Ta elas oma vana tädiga Valgete kaljude juures vaesuses ja näljas. Kord sõitis ta lähemasse asundusse viigrirasva hankima. Teel kohtas ta kahte meest, kes kutsusid teda külla kõrgel mäe otsas suures jarangas elava vanamehe juurde. Vanamees kinkis Roltõirginile ilusad riided, ja uues kuhljankas, uutes konaitides ja torbastes muutus ta tundra ilusaimaks noormeheks. Siis käskis vanamees Roltõirginil sõita asundusse ja kosida naiseks vana tšautšu tütar. Roltõirgini narta ette rakendas ta kaks hunti.

Roltõirgin kuulas sõna. Oma jarangasse Valgete kaljude juures tuli ta tagasi ilusa noore naise ja teda hakkas saatma õnn. Ta küttis mereloomi ja tappis iga päev viigri. Roltõirginit hakati pidama suureks loitsijaks-šamaaniks.

Kord haigestus raskesti rikka tšautšu lemmikpoeg. Haigestunu isa palus Roltõirginit tema poeg terveks ravida. Roltõirgin nõustus ja tegi haige terveks. Nüüd andis rikas tšautšu Roltõirginile poole oma suurest karjast. Roltõirgin lahkus rannikult ja sai ise rikkaks tšautšuks.

Ta joob teed, suitsetab piipu ja sööb põdraliha nii palju kui tahab, külastab rannikutšuktše ja põhjapõdrakasvatatajaid tšuktše. Teda teenivad sulased töötavad pingeliselt. Tal sündis teine poeg, veel ilusam kui esimene. Kõik hakkasid Roltõirginist rääkima, et näe, elas ja oli vaeslaps, kuid sai rikkaks ning šamaaniks, tal on

Jahil. Paremäl — jahimees viigri jääaugu juures.
(Tšukotka luunikerdajate motiividel.)

palju karja ja paljud inimesed teenivad teda. Ja ta on täiesti unustanud, kuidas ta ise kunagi elas vaesuses koos oma tädiga ja kui pime ning külm ja milline nälg oli tema jarangas...

Ittõgrani saarel, mitte kaugel Tšaplinist, elas keegi vanaeit. Elas vaeselt. Mees oli tal ammu surnud ning ta oli jäänud jarangasse üksi hulga väikeste lastelastega. Oli juhtunud nii, et ühe ägeda tormi ajal hukkusid merel kõik vanaeide pojad — torm viis nad ära suurel jääpangal, kus nad küttisid merihobusid.

Jõukas Roltõirgin keeldus vanaeite abistamast. Ta ise unustas selle. Vanaeit aga pidas solvamist meeles. Ta hakkas loitsima, manama õnnetust Roltõirginile ja tema lastele. Esmalt suri Roltõirgini vanem poeg ja varsti ka teine, viimane poeg.

Isa viis surnud pojad nartal tundrasse ja lõikas nendel seljas olevad uued riided katki. Siis jättis ta laibad tava kohaselt tundrasse polaarrebastele ja näljastele koortele koristamiseks.

Elab Roltõirgin ja kogu aeg mõtleb: kes küll manas temale häda kaela? Kord nägi Roltõirgin unes seda vaest eite. Ta hakkas jälgima, kus see käib. Eit käis aga üle Dežnevi neeme.

Õösel läks Roltõirgin Dežnevi neemele eite varitsema. Tekkis võitlus. Nad võitlesid kaua — kolm päeva ja kolm ööd, kuni surmani. Ja seal, kus surid mõlemad korruga, seisab praegu kivi. Suurem kivi on Roltõirgin, väiksem aga — Impeneukai, mis tšuktši keeles tähendab „vanaeideke“ ...

Ramnuun lõpetas muinasjutu, kloppis kiirustamata piibu narta kaarpuu vastu tühjaks ja pani tubakakotti, põue kuhljanka alla. Seejärel, samuti kiirustamata, tõmbas ta lõkke juures kuivatatud kentšid ja torbased jalga.

„Vaat,“ ütles ta, „oli inimene, tegi tööd, käis jahil, hoolitses tädi ja naise eest, tegi inimestele head, aga sai rikkaks ja unustas töö. Lakkas töötamast. Ise midagi ei teinud, ainult kõik ümbruskonnas teenisid teda. Sellepärast hukkuski. Räägitakse, et ka suurel maal on kõik rikkad ammu minema aetud, on jäänud ainult töötajad,“ — ja Ramnuun vaatas mulle uurivalt otsa.

Nii tekkis ootamatult vestlus nõukogude korrast.

Ramnuunil polnud magamiskotti. Magama heitis ta lõkke kõrvale põdranahale. Laisalt nihutasid end ka koerad lõkke juurde. Nad heitsid meelsasti Ramnuuni kõrvale, lumest paljaks sulanud maa peale. Ramnuun kutsus juhtkoera enda juurde ja see, sirutades käpad välja, heitis päris tema kõrvale. Juhtkoera järel heitsid Ramnuuni lähedale veel mõned koerad. Magada nõnda koerte kõrval oli soojem, nii hoidis vanamees end pakase eest.

Hommikul möllas jälle purga. Tuul kustutas meie lõkke. Lamades magamiskottides, närisime Atõkiga kuivikuid (kau-kau) ja sõime lund peale.

Varsti vaibus purga ja me asusime jälle teele.

Vahetevahel lendavad otse juhtkoerte koonude eest pahinal õhku valged pilvekesed. Need on rabakanad. Nad lendavad kiiresti kõrvale. Koerad vaatavad äralipsavale saagile ärevalt järele.

„Jorong!“ hüüab Atõk ootamatult ja rõõmsalt.

Eemalt paistab üksik tšuktši jaranga, mille ümber lumi on põhjapõtrade poolt tallatud. Need põhjamaa iludused kaevavad, õieti kaabivad sõrgadega lume alt endale toidust — kohevat rohekasvalget samblikku — põdrasamblikku.

Atõk seletab, et otsustades põhjapõtrade jälgede järgi on meie ees kehviku jaranga. Tal on väike kari, vaevast suudab kehvik meile ja meie koertele süüa anda.

Siiski sõidame jaranga juurde.

Elamu juures seisab põdra-sõidunarta. See on nagu osava kunstniku poolt luust nikerdatud, nii õhuline on kogu ta konstruktsioon.

Alguses väljuvad tundra kombe kohaselt külalistele vastu naised. Seejärel ilmuvad ka mehed. Nad roomavad

jarangast välja pärast seda, kui naised on teatanud, et saabusid head inimesed, kel pole halbu kavatsusi. Võimalik, et naised andsid sellise hinnangu pärast seda, kui olime kostitanud neid paberossidega.

Kehvik Authut, jaranga peremees, võttis külalised vastu imestushüüdega:

„Kakkumel!”

Ta on imestunud nii paljude nartade ootamatu ilmumise üle. Imestunud, kuid mitte rahutu. Ta võõrustab meid, millega saab: külmutatud kalaga, põdralihaga, keedab teed, mida andsime talle kingituseks. Authut räägib kajuritele, et läheduses rändleb kulak Keleteigin, ja selektab üksikasjaliselt, kuidas sõita tema juurde. Keleteiginil on kuni kaks tuhat põhjapõtra ning palju jarangasid. Ta müüb meile meelevdi põhjapõtru pressitud tubaka, tee, suhkru ja raha eest.

Selgus, et olime oodanud purga vaibumist kõigest viie kilomeetri kaugusel Keleteiginist. Meid lahutas temast ainult suur mägi.

Nartad hakkavad üksteise järel liikuma Keleteigini põdralaagri suunas. Seal ta ongi! Uheksa jarangat! Nii-sugust põdralaagrit pole me tundras veel näinud. See on terve linnake!...

„Atõkai, kakkumel!” hüüab üks sulaseist, silmanud eesmist rakendit.

„Kakku! Kakku!” kuulduv jarangade juurest, kust jooksevad välja naised.

Kõik sirutavad käed paberosside järele. Algab miimiline, kuid elav vestlus.

Keleteigini koerad, haistes meie omi, uluvad valjusti. Me oleme ümbritsetud hulgast nägusatest tšuktsitaridest. Nad on elevuses külaliste ilmumisest. Nende näod ei ole tätoveeringutega rikutud. Kõik on kerkereis — laiades karusnahksetes kombineeritud ülikondades, mis on tõmmatud paljale ihule. Neil on isegi pakase käes palav: mõnedel on paljastatud vasak rind, tõmmatud kerkerist välja. Neiud näevad paberosse esmakordselt ja võtavad suhu tubakana. Jälle kostab lõbusat naeru ja naljatusi.

Kõigest on näha, et meie saabumine on põdralaagri monotoonses elus suursündmuseks. Tšuktside uudishimuluke sarnaneb aga tikutulega: ta süttib silmapilkselt ja kustub ruttu.

Järsku jäävad kõik vait. Põdralaagri keskkohas asu- vast suurest jarangast tuleb meile vastu väike silma- paistmatu välimusega mees. See ongi Keleteigin. Ta on rietatud vaeselt, vaesemalt kui Authut. Tema maskeraad on arusaadav — nähtavasti peab ta meid kontrollija- teks.

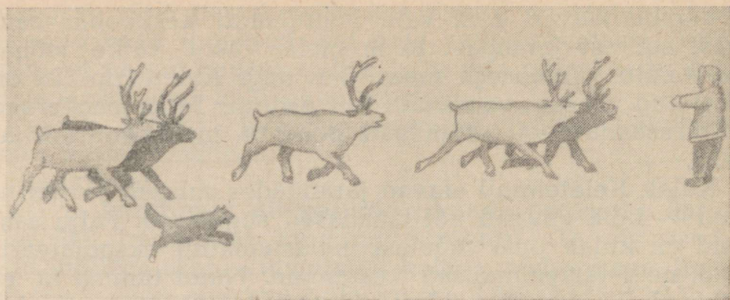
Kulak Keleteiginil elavad jarangades sulased ja tüdru- kud — kõik kauged või lähedased sugulased. Palju aas- taid on kulak oma sugulasi halastamatult ekspluateeri- nud, neid täisvõimuliselt käsutanud. Nüüd tunneb ta, et läheneb tema võimu lõpp. Seepärast lähebki ta tundra sügavusse, kus teda keegi ei näe ja kus esialgu võib elada veel vana viisi...

Väliselt väga lahkelt kutsub Keleteigin meid enda juurde, jaranga sisetelki. See on nagu neljakandiline karusnahast telk jaranga sees. Põdranahkadest õmmeldud sisetelgil on ukse asemel sissekäigu-nahk — tšaurgin. Selle naha alt tuleb läbi ronida ettevaatlikult, et mitte välja lasta soojust ega sisse tuua lund. Keleteigini ees- kujul klopime oma riided ja jalatsid põdraroietega puh- taks ning roomame peremehe järel sisetelki. See on üsna ruumikas. Tagumise seina juures põleb suur hele rasva- lamp — „eek“. Tahiks on sammal, põletusaineks viigri- rasv. Viimast vahetatakse rannikutšuktšidelt põdraliha, nahkade ja õblemiseks kasutatavate kõõluste vastu. Rasvalamp valgustab ja soojendab jarangat. Kui aga pe- renaine toob sisetelki suure teekannu, muutub siin või- matult palavaks.

Muldpõrand on kaetud karusnahkadega nagu vaipa- dega. Perenaine asetab põrandale suure lauatüki — söögilauaks. Külaliste ette ilmub puukast — nomaadi välipuhvet. Kastis hoitakse hoolikalt sööginõusid. Iga tass ja iga taldrik on eraldi pakendis. Kui purustad tundra- ras mingi nõu, ei ole niipea võimalik uut osta. Faktooria on kaugel ja selle ümbruskonda lähevad nomaadid ainult kord aastas.

Juba tühjeneb poolepangeline teekann teist korda, ta juuakse põhjani tühjaks isegi kolmandat korda... Sise- telgis muutub nii palavaks, et kõik hakkavad vähehaaval oma karusnahkseid riideid seljast ära võtnud. Mõned kajureist paljastuvad vööni.

Ma väljun umbsest sisetelgist. Kolm noort tšuktši sõi- dutavad tasasel lumel lapsi. Nartad sõidutamiseks on

Tšautšu kutsub põhjapõtru kokku.
(Tšukotka luunikerdajate motiividel.)

tehtud suure meisterlikkusega. Lapsed on soojalt ja hoolikalt karusnahkadesse mässitud.

Mind kutsutakse jälle sisetelki. Perenaine pakub külalistele laual õhukesteks viiludeks lõigatud keedetud põdraliha. Pärast toitvat sööki suitsetavad kõik, nii naised kui mehed. Sisetelgis pole midagi näha, on nagu merel udu ajal.

Seni kui meie joome teed, valmistavad naised külalistele omaette sisetelki. Tüütavalt kaua klopivad nad lumele laotatud karusnahku. Lõpuks on kõik saabunud külalised majutatud. Kuid tšautšud kergitavad ühtelugu uudishimulikult meie sisetelgi sissekäigu-nahka, näidates meile oma naeratusi ja pärlihambaid.

Pimenes varem kui eile. Pimeduses näen inimeste siluette, kes hiilivad põhjapõdrakarjale lähemale. Tuhandepäälise karja harulised sarved sarnanevad tiheda põdsastikuga. Põtru on nii palju, et müra meenutab kauget koske. Karja kohal hõljub aurupilv, mis liigub edasi ühes põtradega.

Keleteigin hiilib samuti karja juurde. Ta näitab sõnatult, ainult ühe käega, tapmiseks määratud põtradele.

Meie karavani, inimeste ja koerte, toitmiseks pika tee-konna ajal tundras on vaja tappa mitu põtra.

Igal sulasel on käes viskeling, tšuktši keeles tšaut. Tšaudid vihisevad õhus nagu kuulid. Põdrad kuulavad ärevalt seda vihinat. Näe, mõned põdrad eralduvad karjast ja kihutavad ette. Jälle vihiseb ling — ja sarved ongi tugevasti sellesse mässitud. Põder on püütud, kuid

ta ei alistu veel. Ta jookseb abi otsides uuesti karja juurde, painutab sarved maa ligi, taob pahaselt sõrgadega, raputab pead ühelt küljelt teisele, püüdes lingust vabaneda. Tšuktš-püüdja kord laseb tal eemale joosta, kord tõmbab teda kergelt enda poole. Põder nõrkeb liigestest jõupingutusest, hingab raskelt, üha väiksemaks muutub vahemaa tema ja inimese vahel. Siis, kummardudes maa ligi, ikka niisama hiilivalt, astub põdra juurde Keleteigin. Ta hoiab enda ees nuga — sedasama nuga, millega ta hiljuti peenestas meie pressitud teed ja lõikas keedetud põdraliha.

Lühike ning kiire löök vasaku abaluu alla. Põder ohkab kergelt ja tõmbub kõrvale, nagu oleks ta sattunud ootamatule takistusele. Siis jääb ta seisma, tuigub ja langeb surnult lumele, mis muutub verest punaseks.

Teine põder tõmmatakse sarvede ümber visatud lingu abil pikali maha. Siis haarab üks püüdja põdra sarvist kinni, teine istub raskelt ta tagakehale ning kolmas lööb noaga abaluu alla.

Kõige raskema töö — põtrade nülгимise — teostavad anatoomi osavusega naised. Nad püüavad terveks jätta iga kõõluse. Kõõlustega õmmeldakse tundras riideid ja jalatseid. „Harilik niit katkeb tugeva pakase käes ruttu,“ ütleb Malkov.

Loomade nülгимise ajal tõid vanaeided emadele lapsi imetamiseks.

Me magame sisetelgis. Hommikul kostitab Keleteigini naine meid teega.

Tasume Keleteiginile põdraliha eest. Ta on tasuga rahul ja tuleb jaranga taha meid teele saatma.

Niisiis nägime põdrakasvatajat-kulakut, viimast kulakut tundras... Tema kari teostab suuri rännakuid, otsides paremaid karjamaid, et soodustada karja juurdekasvu. Põder on Keleteiginile nii liiklemisvahendiks, toiduks kui ka materjali andjaks elamu ehitamise ja riiete õmblēmise jaoks. Põdrakasvataja-kehviku väike kari aga ei suuda kindlustada tema elu vältimatute vajaduste rahuldämist. Kehvik ei riski minna oma karjaga suurtele rännakutele.

Ainult kollektiviseerimine avab vaeseile põdrakasvatajaile tee õnnele.

Tam-Tam ei sõitnud meiega kaasa. Me liigume edasi ilma Tam-Tamita, otsides uusi tšautšusid, kelle juures

võiks peatuda ööbimiseks pärast väsitavat sõitu koertega. Koerad lähevad edasi põlvini lumes, keerutades rõngakujulisi sabasid.

„Asulast asulani! Asulast asulani!” ütleb Malkov esimesel peatusel. Need on meie jaamad tundras.

Meie tee kulgeb jälle mööda mägesid, mis nagu oleksid välja raiutud valgest sätendavast marmorist. Atõk näitab mulle mägilammaste jälgi. Mäelt mäele, mäelt mäele. Koerad kord veavad aeglaselt üles, kord kihutavad hullupööra alla. Vastates minu mõtteile, lausub Atõk:

„Atõk mõista teed!”

Ja tõepoolest, Atõk, kelle narta on jälle eesmine, rajab kivide vahel teed niisama kindlalt nagu tühjas tundraski.

Kajur Nenjakai sarnaneb tšuktšiga vähe. Ta isa on eskimo, ema — tšuktšitar. Tal on ümmargune täidlane nägu, millel põsenukid ei tungi sugugi esile. Ta on kahvatum teistest kajuritest, kelle nahk on pargitud tuultest ja päikesest. Räägitakse, et Nenjakai on põgenenud siia Uhendriikidest, kuskilt Alaskast, kus peremees-ameeriklane teda julmalt ekspluateerinud... Ta on alati lõbus ja armastab vestelda, jutustada midagi huvitavat. Tal pole sooja malahhaid. Korraga, pärast ühte ööbimist, näen ma Nenjakai peas Atõki hundinahkset malahhaid. Atõk ei hooli palju isiklikust omandist, ta on kinkinud oma suurepärase malahhai puudustkannatavale seltsimehele.

Mägede tipud on heledasti valgustatud päikesest, mida meie juba ammu ei näe. Lühike päev kustub kiiresti. Ning jälle paistavad lumise tundra kohal kuu ja tähed. Virmalised näivad vikerkaarena. Esialgu on nende kaar vaevalt märgatav, siis hakkab see üha selgemalt ning eredamalt helendama ja korraga kustub järsku, nagu oleks tuul ta ära pühkinud.

Jälle tõmbasid koerad järsku nartasid ning hakkasid metsikult haukuma. Arvatavasti haistsid nad jänest. Ei, see pole jänes! Meile jõuavad järele põdranartad. Koerad on põhjapõtradega vaenus: nad elavad niisama ebasõbralikult nagu meil kassid koertega.

Koeranartad kihutavad põtrade poole ja asjatult jooksevad iga narta ees kajurid, tagudes ostoliga koeri ja karjudes ainult ühte sõna: „Kuhh! Kuhh! Kuhh!”

Saabuja oli Tam-Tam. Ta sõitis kõrvalt, meile lähemata, meie karavanist mööda ja asus etteotsa, jättes

meid aupaklikku kaugusse. Kitsa põdra-sõidunartaga rajab ta meile teed. Me tõuseme mäkke. Iga kilomeetriga hingavad koerad ikka raskemini. Inimesed kargavad nartadelt maha, aidates sellega koeri. Kui raske on joosta sügavas lumes!

Lõpuks jõudsime mäekuru harjale. Tugev tuul tambib ja tihendab siin lund. Me sammume nüüd kõval lumel ega vaju enam sisse nagu äsja.

„Mäekurudel on alati tugev tuul,“ seletab mulle Atõk vene-tšuktši segakeeles.

Tõus mäekurule on teostatud. Päriskarja juures, peites end väljaulatuva nuki taha, puhkavad täiesti jõuetuks muutunud inimesed ja koerad — inimesed nartadel, koerad kerratõmbunult nartade kõrval.

Kui kiiresti saabub põhjas öö! Vaevalt on koerad mõned tunnid jooksnud — ja juba on mägede taha kadunud päikese viimased kiired, värvides hetkeks mägede tippe hüvastijätuks õrnade värvidega.

Kuupaistelisel ööl, kui tähed ja lumi säravad hõbedana, laskume järsult mäekurult alla. Ees on kivi. Nenjakai koerad kihutavad otse selle peale. Tema narta, esimene vooris, puruneb kindlasti pilbasteks juba esimesel kokkupõrkel. Tagumine koer kukkus. Näib, et ta jäi jalase alla. Koerad kihutavad pööraselt nagu lumelaviin. Kuid kajur ei kaota pead, ta kummutab narta täiskäigul. Stopp! Rakend peatus. Ostoli abil pidurdavad kajurid nartade laskumist. Meisterlikult möödub Atõk kaares kivist ja kummutatud nartast, mille juures askeldab Nenjakai. Linnu kiirusel kihutame temast mööda.

Järsku Atõk pidurdab. Ostoli alt paiskub tiheda joana ülesküntud lumi, justkui tuli teritusmasina alt. Atõk hüppab maha ja kaarpuust kinni haarates tõmbab narta tagasi, õgvendades tema teed, et ta järsul kurvil kummuli ei läheks ja et haprad jalased ei murduks.

Koerad lähenevad jõe. Pingelangeb. Rahunevad nii inimesed kui ka koerad.

„Tinn! Tinn!“ teatab mulle Atõk.

Ta ei väsi kordamast neid tšuktšikeelseid sõnu, mille kohta teab, et need on muutunud mulle tuttavaiks ning arusaadavaiks.

Jõekaldal mustendab kõrge hundipaju — lähedaste metsade ennustaja. Kuid tuleb veel ületada mägesid ja raskeid mäekurusid, enne kui jõuame metsadeni. Tuleb

veel ronida järskudele mägedele, laskuda nendelt. Ei jõua me veel niipea tõelisse tihedasse taigasse...

Ma tundsin igatsust metsa järele, polnud enam ammu näinud linnu. Ja Nižne-Kolõmsk tundub mulle Kolõma suure pealinnana.

Kõrge tihe hundipaju rõõmustab mind. Samuti tunneb ka Atõk rõõmu põõsastiku üle. Pevekis pole sedagi...

„Hea teed keeta!”

Ta vaatab meie teekonnal igale taimele ainult selle kasulikkuse seisukohalt.

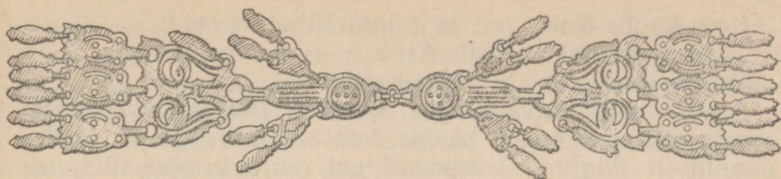
Sõidame asulast asulani...

Kuupaistest hõbetatud lumele langevad pikad sinised varjud. Päev on ebatavaliselt lühike. Vaevalt valgustab nähtamatu päike mägede tippe, kui juba jälle tõuseb kuu, hääbuvad värvid. Nartad kolksuvad tüütavalt lumega kinnituisanud mättail.

Nii on sõidetud kümneid ja sadu aastaid mööda teedeta tundrat. Kuid abiks algelisele transpordile on tulnud punatähelised lennukid ja laevad ning alanud otsustavat võitlust teedepuudusega põhjaaladel. Juba on laaditud laevad tunginud põhjarandadele. Tühjadel rannikutel on maandunud bolševikud ja kommunistlikud noored, kes tõstavad paremale järjele kaugel lumise maa heaolu, kes muudavad ta ilme.

Viisteist aastat tagasi, pärast Kodusõja lõppu, kui oli vaja korrastada sõjalaevastik, püstitati loosung: kommunistlikud noored mereväkke! Komsomoli suunitlusel läksid tuhanded noormehed laevadele teenima. Nad hakkasid merd armastama ja jäid alatiselt meremeesteks. Bolševike partei püstitas uue loosungi, suunates kommunistlikke noori Põhja. Nad lähevad, julged noormehed ja neiud, Vasja Kossini vanusekaaslased, lähevad partei ja komsomoli suunitlusel põhjapoolseile paralleelidele niisama, nagu nende eelkäijad kunagi läksid mereväkke, et tugevdada selle võitlusvõimet.

Lenini-Stalini partei tahtel rajatakse põhjapoolseile paralleelidele avarad mere-, jõe- ja õhuteed.

METSA PIIR

...Mida kõrgemale mäkke me tõuseme, seda paremini nähtav on koit.

„Tõneui!” teatab mulle Atõk, näidates itta.

See on algav koit. Tõneui!

Tõneui — see sõna tähendab, et tähed on kustunud, et on tõusnud koidueelne tuuleke ja et vaatepiiril vaevalt virvendavad heledad viirud.

Tõneui — see on koidueelne tuuleke, mis ajab ära ööpimeduse ning toob endaga kaasa päevavalguse Tšukotkale.

Tõneui on ühtlasi ilusaim naisenimi Tšukotkal.

Atõk seletas mulle, et tšuktši keeles on koidikul palju nimetusi.

„Vaata! Tõneui on juba kadunud! See on kuutõnae!” teatab mulle kajur.

On muutunud natuke valgemaks. Hommikueelne tuuleke on vaibunud ning viirg silmapiiri kohal hakanud heledamalt valendama.

„Nüüd on kuutõnae kadunud! See on nõtotõn-totõ-ljaken!” vehib kajur ostoliga, näidates taevale.

Õö on kadumas. Idas hakkab süttima päev, läänes aga on veel õö.

„Vaata! See on tantotõn-toe!” ütleb Atõk. On juba valge. Koit on levinud üle kogu taeva.

Lõõmab koit Tšukotka kohal. Örnemadki siidid ei suuda edasi anda hommikuse taeva ilu. Ma vaatan võlutuna mahedaile pooltoonidele.

„See on erger-oe!” kiirustab Atõk teatama.

Koit kaob. Kustuvad ta nõiduslikud värvid.

„Tan-erger-oe!” hüüab Atõk.

On muutunud päris valgeks.

Ainult selle rahva keeles, kes on lähedane loodusele, ainult nende inimeste keeles, kes armastusega ja tähelepanelikult jälgivad loodusnähtusi, võib koidul olla nii palju nimetusi...

Koerad jätavad lumele veriseid jälgi oma haavatud käppadest langevate veretilgakeste tõttu.

Me kihutame mööda jõge. Nartad kolksuvad konarlikul rüsiäärel ning pöörduvad äkki järsult paremale. Meist vasakul on lahtine vesi, mis ei külmu isegi kahekümnekraadises pakases. See on esimene jääpealne vesi meie teel. Juba kaugelt hoiatab jääpealse vee kohal hõljuv udu kajureid hädaohu eest.

Jääpealsete veeloikudega tuleb meil veel kohtuda. Ja kuutias on nad tihti hiiglasuured. Jääpealsest veest tuleb veel juttu...

Koerad haistsid suitsu. Väsimus on unustatud, rakedid kihutavad tuhatnelja sinna, kus seisab kaks jaran-gat.

Siin nad on, ümmargused tšuktši telgid, suitsevad nagu sopkad. Uatagin, teise jaranga peremees, seletab meile, et oleme jõudnud Bolšaja jõele (nii nimetatakse siin Bolšaja Baranihhat). Tšuktšid on kalal. Uataginit on seljas midagi kahekordsest karusnahast õmmeldud mantli taolist. Hõre kitsehabe pole eluaeg habemenuga näinud.

Jaranga peremees teatab meile, et „tšuktše mööda” sõita tuleb „kolm päikest”.

Tähendab, ainult kolme päeva teekond lahutab meid metsade piirist.

Siis lõpevad ööbimised lumel lageda taeva all. Lõpevad mured, kust leida põletusmaterjali lõkke jaoks.

Kolme päeva pärast oleme metsas!

Jarangast piiluvad lapsed, kuid pelgavad külalisi. Siiski meelitan ma nad kompekkidega enda juurde.

Seni kui tulel valmib „kamitva”, palun kajurit lõigata mulle tükk külmunud toorest põdraliha. Huuled külmuvad selle külge nagu raua külge. Kuid näljatunne on valust tugevam.

Panna hommikul inimene istuma nartale, vedada teda tundras külma ja tuule käes hilisööni, lasta teda joosta narta järel kilomeetrit viisteist-kakskümmend, mitu

korda tõsta üles ümberlâinud narta, seejärele uuesti siduda lagunenenud koormat — kellele ei tekiks seejuures isu? Siis sööd niihästi külmunud kala, toorest põdraliha kui ka loomarasva ja kõike, mis ette juhtub.

Telk on püstitatud. Me ööbime jarangade läheduses. Jõuab lõpule rännaku kümnes päev.

Hommikul ei saa kuidagi kajureid üles äratada. Nad tõusevad hilja ning istuvad lõpmatule teejoomisele. Ning enne kui pole ära joodud kolm poolepangelise teekannu täit, ei hakka nad sõitma, kuidas neid ka veenda. Oma-moodi on neil ju õigus. Kord kangestusime teel külmast, ja kõik ainult seetõttu, et me polnud hommikul söönud ei võid ega rasvast liha ega joonud teed. Pärast seda seletasid kajurid meile kaua aega, kui kahjulik on tundras kiirustamine.

Oleme jälle mägedes. Nartad liiguvad edasi. Nende järel jooksevad ka inimesed lumel. Uuesti korduvad seisakud ja jalaste „voidanje“.

Atõki ja teiste kajurite koerad on rakendatud reas-tikku. Narta jalaste painutatud eesmise osa küljest läheb pikk tugevast hülgenahast koerterihm, ja selle külge on kinnitatud kuusetaoliselt alõkid — trengid. Iga alõkki veab üks koer. Atõkil on kuus paari alõkke, Koravjal ja Malkovil samuti kuus. Need on meie karavanis kõige tugevamad rakendid.

Mõnda aega sõitis Atõk üheteistkümne koeraga. Oma lemmikkoera Matau jättis ta tuttava tšuktši juurde, et võtta see sealt tagasiteel kaasa. Matau sai teel tugevasti kurnata. Las puhkab natuke tundras, vabaduses. Kuid, jät-nud maha Matau, muutus Atõk kurvaks. Veonarta noor kajur Ainakurgin märkas seda. Ainakurgin oli lapsest saadik harjunud vanemaid inimesi austama. Ta tõi ühe oma koertest Atõki juurde ja sidus tühja alõki külge. Atõk naeratas, ta ei keeldunud niisugusest tähelepanust. Nüüd on Atõkil jälle täisrakend.

Novaja Zemljal ja üldse Euroopa põhjaosas rakenda-takse koeri lehvikuna — koerterihmad hargnevad otse narta jalaste painutatud eesmise osa küljest. Niisugune rakendamisviis on mugav täiesti metsata maastikul, reas-rakendiga võib aga sõita kõikjal, nii tundras kui ka met-sas. Kogu aeg kõneldakse lähedasest metsast. Eriti on erutatud nooruke Roltõnvat. Ta pole kunagi metsa näi-nud, pole näinud, „kuidas kasvavad puud“.

„Kas päikest on metsas näha? Ja kuud? Ja tähti?“ pärib Roltõnvat minult peatustel. „Kas metsas on palju loomi? Ja missugused loomad seal elavad? Kas jääkarud käivad metsas? Kas Moskvaa on metsa? Kas meri on lähedal?“

Tungime läbi mägede rõnga. Silmapiir on varjatud kõrgete mägedega. See on Põhja-Anjui ahelik... Suurim kõrgus üle merepinna — 1775 meetrit — on Bolšaja Baranihha jõe lähedal.

Me ei pääse sellest mägede labürindist kuidagi välja. Kajurid otsivad teist mäekuru. Selle otsinguil ronime kõrgeile mägedele. Tagasi vaadates tundub, et vaatad lennukilt alla nõkku. Hämarusega varjatud lumine maa on kuskil sügavuses. Aga siin ülal on tuul tublisti töötanud: kohati on kivid täiesti paljandatud, nagu poleks nende peal lund olnudki.

Kõrgetele postidele on asetatud kellegi poolt mahajäetud kraamikoorem. Tundras ei puuduta seda keegi, ja kui puudutab, siis teeb tükke, märgi, et oli see-ja-see, sõitis, tundis vajadust ja võttis. Kuid keegi ei varasta. Niisugune on tundra seadus.

Atõk vaatab panipaika ja ütleb:

„Tšautšu sõitis!“

See tähendab — siin oli tšautšu, kuid rändas oma jarangaga ja karjaga edasi.

Nähtavasti ei jätkunud põhjapõtradele toitu, põdrasamblikud muutusid kehvaks ja tšautšu liikus edasi, asetades oma vara postidele, et seda ei näriks ära aklad polaarrebased ja hundid. Keegi peale metslooma ei puuduta tšautšu varandust.

Tuulisel ning külmal ööl pöördusime sisse väheldasse põdralaagrisse. Selles oli kolm jarangat. Nende peremehed olid kehvikud, neil polnud meie koerte jaoks mingit toitu. Võtnud hommikul teejuhi, sõidame edasi.

Teejuht ja Atõk hüüavad sageli vastamisi. Nad räägivad kiiresti, kiljatades kergelt iga lause viimase sõna juures, nagu hõigatakse metsas.

Nartad roomavad märke. Läheme nartade taga, vaju-des põlvist saadik lumme. Koerad vajuivad samuti lumme ja neid tuleb nartade vedamisel aidata. Kommunistlikel noortel Pevekis oli õigus: jakuudi kõrgete torbastega kahlad siin lund, kuid rihmadega alt kokkutõmmatud tšuktši pleketites ja konaitides on jalad täiesti kuivad.

Jälle läbilõikav tuul mäekuru harjal ja peadpööriv laskumine nagu lennuki järsk maandumine suurest kõrgusest.

„Istu!” hüüab Atõk.

Ma täidan oma kapteni käsku. „Lütke” karavani talvituskoha ülem, polaarekspeditsioonide vana ning kogunud liige, ütles mind ära saates:

„Õnnelikku teed! Nüüd on teil teine kapten — kajur Atõk. Ta on narta kapten ja viib teid läbi tundra. Kuu-lake teda nagu laevakaptenit.”

Mäekuru on jäänud seljataha. Nartad jooksevad jõe-le, mille kaldad on kaetud hundipajuga.

„Tinn-tinn!” hüüab Atõk. „Tinn-tinn on, kala uina! Jää on, aga kala pole,” lisab Atõk kurvalt. Tal poleks midagi värske kala maitsmise vastu.

Olime jõudnud looklevale mägijõe-le Rossomašjale, mille jää oli pundunud nartadele ohtliku jääpealse vee tõttu. Atõk räägib, et Rossomašjas talvel kala ei ole, suvel aga, kui pole jääd, on kala palju. Ta tunneb seda jõge hästi ja loetleb rõõmsalt temale tuttavaid „kive” — mägesid. Igal „kivil” on oma nimi.

Juhime koeri Ostrovnoje suunas. Atõk ei räägi Ostrovnojest, vaid ainult Palhenist — Ostrovnoje läheduses asuva mäe nime järgi. Malkov nimetab Ostrovnojet Anjui kindluseks. Kunagi oli siin põhjas iga linnake ja iga asula kas ostroog (kindlustatud asula) või kindlus. Nimetus „Anjui kindlus” on samasugune anakronism, nagu Moskvas nimetused „Kuznetski most” (sild) või „Arbatskije vorota” (väravad).

Meie karavan rajab Rossomašja jõel esimese talvetee. Siiski on kogu teel juba enne meid palju käidud. Atõk vaatleb loomade jälgi ja seletab mulle, kes on jooksnud siin äsjasadanud lumel, kes on jätnud lumele oma käpa-keste jäljed.

Siin on jänese ruttavad jäljed. Lumi oli kohev ja pehme. Jänese oli supsanud igal hüppel lumme ja jätnud sügavad augukesed. Siin on jäljed, mis sarnanevad koera omadega, kuid on natuke suuremad. Atõk seletab mulle kaua, kelle jäljed need on, ma ei saa temast aga kuidagi aru. Palju on polaarrebaste jälgi; kogu lumikate on kirjatud nende punktiiridega.

Jõge, mida mööda kihutavad meie nartad, ei nimetata ilmaaegu Rossomašjaks¹. Arvatavasti on seal, kus see jõgi algab, metsad ja neis elutseb see haruldane loom.

Näidates ostoliga kõrgeile mägedele, kuhu on rajanud oma tee Rossomašja, ütleb Atõk:

„Utõka-puud! Utõka jorong rossomahha! Seal on mets! Seal on kaljukassid! Metsas tema jaranga.”

Varast jääteed katkestavad järsku jääpealse vee helesinised, akvamariinsed laigud. Siin ulatub jääpealne vesi üle kogu jõe. Jää on kõrgele paisutatud ja purustatud. Vesi on moodustanud suure järve, mis kuidagi ei jäätu.

Kallastel madalavõitu hundipaju, üleni kohevas härmatises. Ning okste lumised „käpad” tunduvad näärpäeva-dekoratsioonina. Muinasjutuliselt valgustab loojenev päike tundrat ja hundipajuvõsa karmiinpunase värvusega. Kuid ainult üheks hetkeks. Punane tuli kustub ühes mägede vahelt piilunud päikesekiirtega.

Me teame, et mägede rõnga taga on igihaljas mets. Kõik meie kõnelused keerlevad selle ümber, ning Atõk räägib palju suure „kivi” taga kasvavast metsast.

Atõki hundinahkne krae on niisama härmatanud nagu hundipaju oksad. Kogu loodus seisab tardunult polaarmaises lumi- ja härmatisehtes. Ainult tumedad, kildana mustad kivid paistavad lume alt. Jõgi on kirjatud metsloomade jälgedega ning Atõk ei väsi mulle seletamast, kelle jäljed need on.

Kommunistlik noor Roltõnvat, Tanatõrgin, Ainakurgin ja Koravja, kes kunagi varem pole metsas olnud, hüüavad suuri hundipajusid nähes vaimustatult: „Kakkume!” Rannikul tundsid nad ainult puutüvesid, mida meri oli toonud ei tea kust. Voolused ja lained olid need tüved ära tahnud, oksad maha lõiganud, koore ära kiskunud...

Lume alt paistvate teravate kivide ja rüsi jää vastu olid koerad oma käpad veriseks peksnud. Peatustel lakkusid nad haavu, haledalt kiunudes ja vingudes.

Me sõidame „vahetusteta”, nagu ütleb Malkov, — see tähendab, ilma koeri ja nartasid vahetamata, erinevalt „vahetustega” sõidust. Me ise rajame endile teed. Teejuhid on lastud kingitustega koju. Atõk ja Malkov hoiavad ise kurssi kivide vahel mööda tundra lume jäätunud konarusi.

¹ Venekeelsest sõnast *посомаха* — kaljukass. — Toim.

Atõk on muutunud kurvaks. Ta ei võta suust oma terav-kibeda tubakaga kõvasti täistopitud piipu. Mu küsimusele, mille üle ta kurvastab, vastab Atõk vaikiva käeliigutusega, näidates veretilkadele, mis jäävad lumele koerte haavatud käppadest. Paljuütlev vaikimine...

Pika teekonna vältel olid Atõki koerad ära väsinud — „ära kuivanud”, nagu öeldakse tundras.

Toit on lõpukorral. Me keerleme, keerleme juba üheistkümnendat ööpäeva tundras, mägede vahel, mööda jõgesid, keset hundipajuvõsa ja jääpealset vett. Ning meie teekonnal pole lõppu. Aga kui palju on veel sõita Palhenini!...

Laia vööndina ääristab Põhi meie maad. Selles vööndis põlevad pärlitena neenetsi tšumide, jakuudi jurtade, tšuktši jarangade ja eskimo iglude¹ tuled... Inimesed põdra- ja viigrinahkadest rõivais, mis on ääristatud hundi- või kaljukassinahaga, kihutavad selles vööndis koerte ja põhjapõtradega. Samuti nagu kümme või kaksteist aastat tagasi, põlevad nende suitsustes jarangades, jurtades, tšumides ja sisetelkides rasvalambid. Vanad inimesed, istudes nende ümber, suitsetavad lehttubakat. Naised kallavad kanget teed mahukaist vaskteekannudest sügavaisse alustassidesse. Ent siinsamas loevad kommunistlikud noored Moskvast saadetud raamatuid, omandavad poliitilist haridust ja levitavad seda teiste hulgas.

Uus elu on tulnud ka siia — kaugesse Põhja...

„Puud multšoi! Puud multšoi!” imestab kommunistlik noor Roltõnvat.

Meie nartad lähenevad metsade piirile. Mööda lähema mäe nõlva kerkivad ülespoole esimesed lehised. See on metsade äär, nagu ütleb Malkov.

Esimene metsake mäenõlval näib nagu uus lehekülg piltidega. Puud tõusevad ühtlase rivina madalavõitu mäekese tipuni nagu sõdurid rünnakul.

Lõpuks oleme jõudnud kauaoodatud metsadeni.

Ja siiski oli see mõnevõrra ootamatu. Mets võttis meid oma kindla kaitse alla purga, halva ilma, külmade ja tuulte eest. Ta soojendab meid oma tulelõketega. Me

¹ Tšumid, jurtad, jarangad, iglud — polaarmaade telkelamud. — Tõlk.

oleme tema kaitse all. Ja Roltõnvat, Tanatõrgin ning teised, kes kunagi pole metsi näinud, hüüavad ühel häälel:

„Kakkume!”

„Kakkume!” kostab meie ümber.

„Metšenki! Hea,” ütleb Atõk. „Metšenki, teed keetma!”

Malkõv kinnitab, et varsti kohtame tšuktše, et saavad puhata inimesed ja koerad. Tšuktšid tapavad põhjapõdra. Selle juurde astub tšuktšitar, võtab pihuga sügavast haavast vasaku abaluu juures verd ning pritsib seda kolm korda ida poole. Lohistab tapetud põtra mööda lund ja asetab peaga samuti ida suunas. Niisugune on vanaaegne komme. Kui ei tehta nii, võib põdrakasvataval kogu kari hävida. Nii usuvad vanad inimesed.

Mäed muudavad oma kuju. Kord seisavad nad üksikute teravatipuliste sopkadena nagu vulkaanid, mis on kustunud ammumöödunud aegadel, kord sirutuvad ahelikuna piki vaatepiiri nagu hiiglased, kellel on peas lumi-valged kiivrid.

Teekonna iga tunniga muutub mets kõrgemaks ja tihedamaks. Kord tungime tema tihnikusse, kord väljume sellest.

Juba näeme esimesi kaljukassi jälgi. Atõk rõõmustub. Saab kinke naisele ja lastele.

Metsades seisavad valged sopkad. Tahtmatult meenuvad mulle hästituntud Nižnjaja ja Podkamennaja Tunguska, nende metsarikkad, järsud ning mägised kaldad...

Roltõnvat ei rahune. Ta imetleb ikka veel metsa, ikka veel hüüab „kakkume!” Mets erutas kommunistlikku noort. Ta räägib Atõkile, et tahaks jääda alatiseks metsa, ehitada siin puust „vene” jaranga, tuua siia naine rannikult.

Tal on raske oma mõtteid edasi anda. Ta on täna väga erutatud. Teekonnast nartadega Kolõmale võttis ta osa ju ainult selleks, et näha metsa, millest oli palju kuulnud. Nüüd näeb ta ise, kuidas kasvavad „suured puud”.

„Lenin! Stalin!” hüüab Roltõnvat. Ja tema tõmmu, tuulest pargitud nägu lööb särema imekaunis poisikeselikus naeratuses. Ta tunneb Leninit ja Stalinit.

Roltõnvat õpib Pevekis, kus sisetelgis on korraldatud kool viieteistkümnemele õpilasele, esimene kool Pevekis.

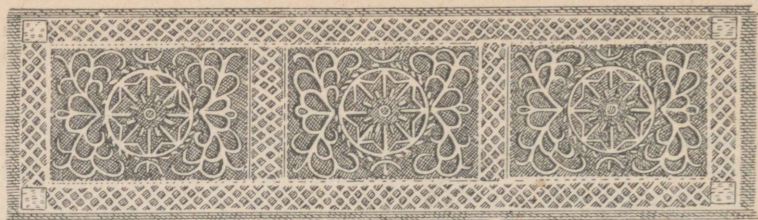
Teda õpetab mere tagant Vladivostokist tundrasse tulnud kommunistlik noor. See kommunistlik noor jutus-

taski Roltõnvatile ja tema seltsimeestele Leninist ja Stalinist, suurest Moskva linnast, tundra piiride lähedale ulatuvaist metsadest.

Ma vaatan Põhja ääretutele avarustele, kuulatan tema täielikku vaikust ja mõtlen tänutundes julgetele inimestele, kes tulid siia partei käsul, komsomoli suunitlusel kaugelt „suurelt maalt“, et valgustada tšuktši noorsugu.

Mulle meenuvad Rõrkarpi neem ja Providenije laht, kuhu jäid meie noored sõbrad, kes olid ajutiseks loobunud harjumuspärasest elust kodulinnades, et pühenduda suurele ning õilsale üritusele.

MUISTSE ANJUI KINDLUSE JUURES

Metsas on palju suure põdrakarja poolt jäetud jälgi. Põhjapõdrad on lume üles kaapinud sööda — põdrasambliku — otsimisel.

Näinud neid jälgi, rõõmustab Atõk: „Tšautšu! Tšautšu!”

Kuskil lähedal rändlevad tšautšud.

Enne teeasumist pidasime kaua nõu, millist teed valida: mööda rannikut või läbi tundra? Sõita nartadel mööda rannikut on lihtsam, kunagi ei eksi teelt. Kuid rannikul pole ühtegi tervet keedumaja¹, pole kuskil võimalik peatuda puhkuseks, suurel karavanil pole kuskil võimalik täiendada toidutagavarasid koerte ja inimeste jaoks. Tundras aga oleme inimeste keskel. Otsustasime sõita läbi tundra. See oli kaugem ja meie nartad tegid tšautšude otsinguil palju ringe, kuid nii oli kindlam.

Sõidame päevas mitte vähem kui kakskümmend kilomeetrit, aga mõnedel parematel päevadel, hea teega ja eriti teekonna algul, sõitsime isegi nelikümmend.

Nüüd aga on koerad lõplikult kurnatud. Kajurid ja sõitjad kõnnivad kogu aeg kõrval ning abistavad koeri.

Suhkur on täiesti otsas. Homme lõpevad või ja kuivikud — Atõki armastatud „kau-kau”. Aga Palhenit pole ikka veel näha. Umberringi on ainult suuri kive paabeli segaduses ja lõpmatu taiga.

¹ Vt. seletust lk. 96. — Toim.

Metsata tundras on avaram. Kui paistab täiskuu, on seal isegi öösel kogu ümbrus nähtav kümne kilomeetri taha. Metsas on kitsas. Me ei rõõmustagi enam väga metsa üle, ehkki me kõik ootasime teda suure kärsitusega.

Mets muutub kõrgemaks ja tihedamaks. Nartad kolk-satavad tihti vastu kände. Uhtelugu kaebavad kajurid pragunenud jalaste üle. Koerad ei taha millegipärast sõita ringi ümber kändude, vaid püüavad hüpata nendest üle. Kajurid peavad olema väga valvsad, muidu purunevad nartad pilbasteks.

Vastujuhtuvais põdralaagreis me ei kostita enam lapsi suhkruga ja kompvekkidega. Ka me ise sööme ainult kuivatatud põdraliha ilma soolata. Joome teed ilma leivata ja kuivikuteta. Kuni Jakutskini arvestatud tagavarad on peaaegu lõppenud juba teekonna esimesel veerandil. Nii juhtus seepärast, et me võtsime toiduaineid kaasa ainult eneste ja kajurite jaoks. Oleks aga tulnud võtta kaks-kolm korda rohkem, arvestades kingitusi. Tundras ja taigas ei ole kombeks õiendada arveid rahaga, siin ei võeta ööbimise eest raha, kingitusi aga võetakse vastu meelega. Tšuktšid ei keeldu põhjapõdra eest raha võtmast, meelsamini aga tapavad põhjapõdra või loovutavad võõrale torbased, kui neile vastutasuks pakutakse pressitud teed, lehttubakat, suhkrut või jahu — lähima fakteoriani on rändloomakasvataval pikk tee...

Ma sõidan mööda Roltõnvatist, kes on peatanud oma narta ja karistab ühte koertest. Roltõnvat vihastas väga laisa koera peale, kes vigurdab ja ei taha alõkki pingutada, ei taha töötada. Ta peksab koera halastamatult ostoliga ning sõimab oma keeles. Atõk möödub Roltõnvatist ja vangutab laitvalt pead.

Roltõnvatil on tuline, äge iseloom. See kutsub esile rahuliku ning mõistliku Atõki etteheite. Atõk püüab oma koeri säästa ja kohtleb neid hoolitsevalt.

Lumi on üleni täis oravajälgi. Tšuktšid näitavad nende poolt püütud loomakeste nahku. Nad imestavad selle üle, et me ei osta niisugust suurepärasest sordikaupa, nad ei mõista meie keeldumist ja on isegi mõnevõrra solvunud, oletades, et me nähtavasti otsime veel paremaid...

Me oleme „kivi“ harjal, ja jälle on meie all, nagu lennukilt vaadates, metsad, mäed, kingud ja lumega kaetud mägijõgede käärud.

Malkov ütleb, et see on Kamennaja mägi. Tähendab, just äsja olime ületanud tema kuru. Siin läheduses on Kamennaja jõgi. Mäekuru taga on Kamenekuaati põdralaager. Selle juures pidi meid ootama Tam-Tam. Ta kihutas meist mööda põhjapõtradel, keda ei kohuta sügav lumi. Tam-Tam peatub sõidul sagedasti puhkuseks, kuid teel kihutab põtru tublisti. Nii ta hoiab kokku aega puhkuse jaoks.

Meie koerad veavad viimase jõuga, pead surutud madalale, keeled väljas. Aitame nartat vedada, Atõk kaarpuust, mina tiislist.

Kamenekuaatil on ilus nägu. Selles on midagi indiaanlaslikku ja ühtlasi mongollikku — terav kullinina, laiad põsenukid, ilmekad huuled ja lapselik pehmus mustades tulistes silmades.

Põdralaagris kohtame esimesi lamuute ja lamuuditare. Neil on teine riietus, teised elamud. Püksid on pingul, kuhljanka piha järgi, naiste malahhaid sarnanevad linna moedaamide kübaratega. Ja üldse tunduvad meile lamuuditarid moedaamidena, võrreldes tšuktšitaridega. Kerkerid — kombineeritud karusnahksed ülikonnad, üldine naiste „vorm“ Tšukotkal — on ju kohmakad ning üksluised. Ma näen lamuuditaridel sõrmes kuldsõrmuseid. Nad tuhnivad äsjatapetud põhjapõdra sisikonnas oma ehteid ära võtmata. Lamuudid elavad sisetelkideta jaran-gades. Nad hoiavad lõketes alatiselt tuld (taigas jätkub kütust). Magatakse kukulites. Kukulid on laiad — kolmele ja neljale inimesele.

Kõik meie vestlused keerlevad Ostrovnoje — Palheni, muistse Anjui kindluse ümber.

Hommikul pidasid kajurid Kamenekuaatiga nõu, kuidas on parem sõita: mööda jõge või otse, mäekurusid kaudu üle mägede? Hiljuti Ostrovnojest põtradel saabunud lamuut räägib, et mööda jõge me ei pääse edasi jääpealse vee ja kokkukuhjunud ajupuidu tõttu. Puidukuhjumid on seal nagu läbipääsmatud mäed! Parem on sõita otse. Tee on raske, lumine, kuid kindel, jõuame kohale. Sõita aga mööda jõge — vesi lume all, kardetav, nartad võivad kinni külmuda.

Suundume mägedesse.

On möödunud juba kaks nädalat seitsaadik, kui muutusime mägilasteks-ränduriteks; kus puhkame päeval, seal ei ööbi, ja vahetame iga päev asukohta.

Tam-Tam „teeb ees teed“ oma viiepõdranartaga. Tema taga liigub lumepilveke. Tal on uus narta, mille tegi tema jaoks Kamenekuat kuivast, seista lastud puidust. Kaugelt on näha Tam-Tami uus roosa, tuules kerataoliseks paisuv kamleika. Sõidame jälle läbi metsata paikkonna. Nartadelt on näha kaugemale ümberringi.

Enne uut mäekuru asuvad kajurid „tee-paurkenile“. See on kavala Koravja järjekordne riugas. Aga pärast lõpmatult kestvat teejoomist jälle uudis: täna edasi ei sõida, vaja puhata!

Koravja ütleb:

„Veidi-veidi magada ja tagam! Kogu kuupaiste sõita!“

Ta lubab natuke magada ja seejärel kogu öö sõita.

On sombune ilm. Päev kustub ilma värvivarjundite helkimiseta.

Ööbime metsas lõkke ääres. Koravja ei leidnud ööpi-meduses mingisuguseid jarangasid.

Hommikul, pärast vaevarikast mäekuru ületamist, ek-sisime teelt. Tam-Tami narta jäljed oli lumi kinni tuisanud. Kajurid peavad omavahel kaua nõu, kuhu sõita: paremale või vasakule?

Atök ei võta sellest arutelust osa, ta otsib midagi, läheb mitmes suunas meie nartadest kaugemale.

„Utõka Tam-Tam tšipitška!“ kuulduv korraga Atõki kõva hääl. Ta teatab, et on leidnud Tam-Tami ööbimise jäljed, tema lõkke tuha, tema narta jälje...

Palhenit pole aga ikka veel näha.

„Suur kivi lõppes,“ teatab mulle Atök.

Ta vaatab kurvalt oma koertele ja ütleb:

„Koerakesed halb! Tee paha! Toit pole! Tšautšu pole. Palhen pole. Paha-paha. Etki!“

Atök kostitab mind sulatatud ning külmutatud põdrarasvaga ja suitsetatud põdralihaga — Kamenekuati kingitustega.

Nartad jõuavad mingile jõe. Me kihutame mööda selle siksakke; igal käänakul on jääpealse vee¹ tegevusel tekkinud jääkühmud. Ma satun jalgadega vette ning jooksen Malkovi juurde abi otsima. Kolmekümnekraadise pakase puhul võivad märjad jalad kergesti külmuda. Rahulikult puistab Malkov mu pleketid lumega üle ja kuivatab neid kiiresti samuti lumega, laskmata niiskust tši-

¹ Jääpealse vee kohta vt. lähemalt lk. 174 jj. — Toim.

židesse tungida. Siis peksab ta vitsakesega pleketeid, mille küljest pudeneb kõlinal klaasõhuke jää. Meie narta saabub viimasena ööbimiskohale, kus juba lõõmavad kaks lõket. Nende ümber kogunenud inimesed tantsisklevad külma pärast.

Jõekaldal kõrgub süngelt mets. Kuidagi ei oota kohata siin niisuguseid puid. Need on kõrgetüvelised korea pajud (*Chosenia*)! Ja siin on ka lõhnav pappel. Hiigelpuud selles oivalises oasis otse metsa piiri ääres polaarjoone taga tunduvad ülevaina.

Kuivatame end suure lõkke juures. Kodumaa suitski on meile armas ning meeldiv... Jääpurikad malahhaide küljes on sulanud ja karusnahad üleni kattunud nagu kastega.

Hommikul jälle teele. Ja uuesti tõkestab jõgi meie teed. Jälle puudekuhjumid, üks kõrgem kui teine. Siit on läbi tormanud äge jääminek, murdnud maha ja kiskunud välja puid ning jätnud neid lamama õhkusirutuvate juurtega. Nad ulatuvad sillana üle kogu jõe. Kevadel, suurvee ajal, rajas jõgi endale tee, purustas tormates kaldalt metsa ja, vallatlenud natuke aega, jäi pikka talveuinakusse nagu karu oma koopas. Nartadel pole teed. Kajurid juhivad neid läbi kaldaäärse hundipajuvõsa, kus oksad peksavad valusalt koeri ja inimesi.

„Kuu on kahanenud,“ ütleb mulle Malkov, näidates kitsale kuusirbile.

Malkov jutustab sellest, kuidas tema isa, Kolõma kajur, viis tsaari ajal kuueteistkümmel koeral ühe kaupmehe Krepostist (Nižne-Kolõmskist) Sredne-Kolõmskisse. Nad vedasid kihla tuhande rubla peale. Viib ööpäeva jooksul Sredne-Kolõmskisse — saab kaks „Peetrit“ (kaks viiesajast paberraha), ei vii — ei saa.

Ja vanamees riskis, nõustus viima. Ainult hoiatas kaupmeest: „Hoia aga nartast kõvemini kinni!“

Ja koerad hakkasid kihutama...

Kaupmees oli enne teeasumist üsna tublisti napsi võtnud ja ei jõudnud õieti kainestudagi, kui juba paistis Sredne-Kolõmsk. Sõitsid ilma igasuguse koormata, kergelt. Kuid vanamees eksis siiski. Ta jõudis kohale mitte ühe ööpäevaga, vaid veidi rohkem kui ööpäevaga. Sai oma töö eest kaks „Peetrit“ ja kaotas koerad. Kõik kärvasid...

... Jälle jääpealne vesi...

Koravja pöördus vasakule, kõik teised aga paremale, nagu soovitas Atõk ja nagu oli sõitnud Tam-Tam oma põhjapõtradega.

Jälle hüüab Atõk oma koeri nimepidi nagu loendusel: „Attagai, Multik, Teddi, Utelhen, Ugrunku, Kau, Ma-tau, Espikr . . .”

Teiste nimesid vene keele tähtedega kirjutada ma ei saa. Atõk hääldeb neid imelikult keelt laksutades.

Tam-Tami tee oleme jälle kaotanud ja Ostrovnoje ees on meile nähtavasti määratud natuke keerutada.

Koravja sõitis mööda põhjapõtrade teed, mille olid teinud kellegi karjad Palhenisse minnes. Tema koerad pidasid teistest paremini pikale teekonnale vastu.

Lõpuks jõudsime hästi kõvaks tallatud teele. Rõõmus hüüatus „kakkume!” kostis kõigilt nartadelt.

Ja järsku, meie narta pörkega vastu puud, lõppes Atõki suitsunud teekannu olemasolu. Lendas küljest vaskne tila. Me otsisime kaua lumes. Teel ei lahkunud Atõk teekannust, samuti nagu Taras Bulba ei lahkunud oma piibust isegi lahingus. Kajur teel ilma teekannuta on õnnetu inimene.

„Kamaka teekann!” teatab kurvalt Atõkai, leides vaskse killu. Esmakordselt näen tema pronksivärvilisel näol nii sügavat kurbust.

Jõeke, kitsas ning looklev, viis meid laiale lumeteele. Me oleme Malõi Anjuil, ühel Kolõma põhjapoolsel lisajõel. Siin on avar ning lahe. On unustatud kannud ja mättad. Lõpp vaevarikkal sõidul. Mõnes kohas kärestikes mustendab vesi. Malkov ütleb, et vesi ei külmu siin isegi kõige kangema pakase ajal. Ma olen juba ette valmistatud selleks, et Koravja, nähes vett, avab lühikese koosoleku ainsa päevakorrapunktiga „on aeg teed teha”, ning teekonnal kaob asjatult veel üks päev.

Anjuil me teed ei keeda, kuid Koravja algatas siiski nartade „voidanje”.

„Kakkume!” hüüatab Atõk, avastanud „voidanje”, et meie narta tiisel on täiesti purustatud ja et kukulid vaevast püsivad nartas. Jälle on vaja kõik uuesti siduda.

Lõppes „voidanje”. Tagam! Ärasõit!

Ilmus nähtavale teravatipuline mägi. Selle taga on Palhen! Nii tõendab Atõk. Me jookseme nartade kõrval.

Atõk näitab metspõtrade jälgi. Siin on neid loomi palju. Elanikud toituvad metspõdralihast, käivad metspõdranahast vastupidavais soojades torbastes ja konaitides.

Ostrovnoje — selle nimega on Palhen kaardile märgitud. Kunagi oli siin lähedal kuulus aastalaat. Kogu Tšukotkalt toodi siia kord aastas kaupu vahetamiseks.

Aastalaadale kogunesid nii põhjapõdrakasvatajad kui ka rannaäärsed kütid.

1821. aastal viibis Ostrovnojes mereväe nooremleitnant F. F. Matjuškin — F. P. Vrangeli kaaslane tema tuntud reisil.

1929. aastal püüdis Kolõma jõge uuriva salkkonna astronoomide rühm viiehobujõulise mootoriga kaatril Ostrovnojesse pääseda. Kuid Ostrovnojeni ei jõutud. Põgõndeni jõe suudmes märkasid uurijad, et vesi kahaneb kiiresti. Selle vee-alanemise tõttu ähvardas kaatrit hukumisoht. Otsustati töö edasi lükata parema ajani...

Kuulen lindude sädistamist. Kust nad on saanud siia metsatukka? Mis linnud need on? Ei näe...

Mõranenud jalas kriibib jääd. Atõk peatab narta, raiub kalda lähedal kirvega jääd. Vett „voidanjeks“ on küllalt. Atõk võtab siiski igaks juhuks kaasa plaskutäie vett tagavaraks.

Nii raskesti ületatavat mäekuru pole me vist veel kohanud. Kuid mõtte juures, et varsti oleme Ostrovnojes, ei tundugi raskus raskusena.

Kerge kohev lumi on põlvini. Kajurid peatuvad ühtelugu, et natuke puhata ja mõned korrad huilgavalt ohata; need ohked sarnanevad lumekaku karjetega keset ööd.

Juhtkoerad hingavad päris raskelt. Kuuldes peatuse signaali „taaa!“, langevad nad silmapilkselt lumme, olles mäkketõusust jõuetuks muutunud. Ilma ostolita neid nüüd üles ajada ei saa.

Käin narta järel. Jalad on tinarasked.

„Suitsetada ei saa!“ ütleb Atõk. „Nenjakai kaotas piibu. Muri andis piibu Nenjakaille. Nenjakai jälle kaotas piibu!“

Ja Atõk naerab tasa. Ta andis oma piibu Nenjakaille, ise jäi suitsuta ja naerab, saades teada, et Nenjakai on kaotanud ka tema piibu.

Mul oli laeva normist jäänud järele veel karp paberosse, mille olin juhuslikult teele kaasa võtnud. Annan selle Atõkile.

Kõik upub hämarusse. Vaatan Atõkile, ta käed on tühjad.

„Atõk, kus on siis sinu ostol?”

„Muri andis Koravjale!”

Atõk ei hoia ühtki oma asja. Ta on valmis andma selt-simehele oma viimasedki labakindad.

Muide, äsja põletas ta lõkke juures läbi oma valged, põdrajalgade nahast labakindad. Kollased põletustriibud pimestavalt valgel karusnahal panevad millegipärast Atõki naerma, kuigi tal pole teisi labakindaid.

Järjekordsel laskumisel istub Atõk kaksiti nartale. Mina istun samuti kaksiti tema taha. Kapteni käsku peab täitma.

Koerad ei kihuta, vaid lendavad nagu tiibadel. Täiskäigul, märganud eespool sinises õhtuhämaruses lehise musta tüve või kõrget kändu, hüppab kajur silmapilk nartalt. Tugeva tõmbega kaarpuust juhib ta narta hädaohust mööda. Isegi meeletu jooksu ajal jõuab ta jälgida iga oma koera ja hõikab neid nimepidi, eriti neid, kes segavad narta käiku.

Kord vasakule, kord paremale hüppab Atõk nartalt maha, kord heidab äkki kogu oma pikkuses lumme, hoides kaarpuust kinni ja lastes end lohiseda, vaostades oma kehaga kohevat lund; elav pidur hoiab ära narta jõõrdumise. Jälle on ta kaksiti nartal. Silme eest vilksatavad mööda talviselt paljaste lehiste tüved. Igaüks neist oleks tähendanud hukku meile ja nartadele, kui poleks olnud Atõkki.

Meeletu laskumine on lõppenud. Ma ei paiskunud kordagi välja, ei põrganud kordagi vastu puud.

„Hea?” küsib Atõk, pöördudes veidi minu poole.

„Väga hea!”

„Atõk hea?” pärib kajur uuesti, nagu ei rahulduks ta minu esialgse hinnanguga.

„Atõk on väga tubli! Ma kirjutan temast raamatu — suure paberi, ja Moskvas, kus on palju-palju suuri-suuri jarangasid, saavad kõik teada Atõki tähelepanuväärsest osavusest.”

„Hea?” küsib minult Atõk natukese aja pärast uuesti.

„Ilus! Ilus, Atõk!”

„Ilus” on Atõkile uus sõna ja ta kordab seda sageli armastavalt, nagu uut asja.

Õö...

Hädavaevu tungime edasi sügava, kuid pehme ning koheva lumega kaetud mätaste labürindis.

Kui lakkavad minutikski töötamast minu ja Atõki jalad, kukume nartast välja. Nendega me kogu aeg kas toetume või tõukame end eemale mitmesugustest takistustest. Kogu aeg abistame nartat, parandame jalgadega ta käiku.

Jälle lähevad koerarakendid reas üksteise järel.

Järsku ettenägematu peatus. Selgub, et viimane narta on maha jäänud.

„Mida hakkame tegema?“

„Hakkame seltsimeest otsima! Tundras inimesi maha ei jäeta,“ vastab Malkov.

Esimesena viskab Atõk koorma lumele, pöörab koerad järsult ümber ja kihutab tagasi — otsinguile.

Niisugune on tundra seadus.

Võib-olla polegi midagi juhtunud, kuid tundras inimest maha ei jäeta.

Möödub mitu tundi ja meile läheneb rakend kahekümne koeraga.

Atõk sõidab tervel nartal, pukseerides purunenud nartat. Kajurid asuvad ühiselt seda parandama. Töö edeneb ning varsti jätkame teed.

Atõk sõidab karavanis viimasena, ta säästab koeri. Labakinnastes kätega hoiame eemale hundipaju piitsutavaid lumiseid oksid. On külm ja öö on pilkane pime...

Vaadates pimedusse ei näe ma isegi enda kõrval istuvat Atõkki.

Me oleme karavanist maha jäänud. Valitseb „morok“, see tähendab, pimedus, pilvitus maapinnani. Ja kui see pimedus oli silmad täiesti rikkunud, süttis järsku eespool selgelt tuli nagu magneesiumi sähvatus ja kustus silmapilkselt. Ma mõtlesin, et Atõk läitis suitsu. Kuid pole tunda tubaka lõhna. Kuulen kajuri erutatud häält.

„Mõlhemil?“ — tuli, tikud — küsin ma temalt.

„Kamaka!“ — surm — vastab Atõk.

Ta seletab kahtlemata mingisugusest haruldasest juhtumist, mis, nagu ma oma head teekaslast mõistan, ei toimunud ilma kurja vaimu osavõtuta...

„Uina kamaka! Pole surma!“ ütlen ma tšuktši žargoonis, püüdes Atõkki rahustada.

„Kamaka!“ püsib Atõk oma arvamusel ja järsku vaikib.

Ta ei taha mängida saatusega, läidab vaikides pabrossi ja vaatleb mind üksisilmi tiku valgusel.

Täiel käigul lendame järsakult Malõi Anjui jääle. Ja Atõk karjub ärevalt:

„Palhen kaugel!”

Sõidame mööda Malõi Anjuid. Jõel on valgem kui pajuvõsas ja metsas. Valgus tuleb lumest. Pole kedagi, ühtki hinge, ei öökulli huiget, ei rabakana sahistamist...

Pärast tulevõlgatust jäi Atõk vaikseks. Järsku peatab ta koerad ja eemaldub ilma mingi seletuseta. Nii pole ta veel teinud. Ma jään üksi koertega keset inimtühja pimedust, üksi, isegi ilma ostolita.

Kuhu ja miks ta läks? Koban mööda nartat ja leian Atõki püssi. See on tiisli taga. Kuid pole end kellegi eest kaitsta.

Kajur tuleb tagasi tüki aja pärast.

„Tee pole! Tam-Tam pole! Põhjaõdrad pole! Atõk leidis tee! Vanka sõitis valesti!”

Malkovi narta jäljed Anjuil olid viinud Atõki eksitusse. Ta uskus Malkovit ja eksis ühes temaga. Malkovi narta oli siin järsult tagasi pöördunud. Malkov oli oma viga taibanud... Kuuldub Atõki hüüe: „kakkume!” Oli õige natuke valgemaks läinud...

Sõidame tagasi ja satume Anjui harujõel Tam-Tami jälgedele.

„Jorong! Jorong!” hüüab Atõk ja lehvitab käega.

Kuid mina ei näe midagi.

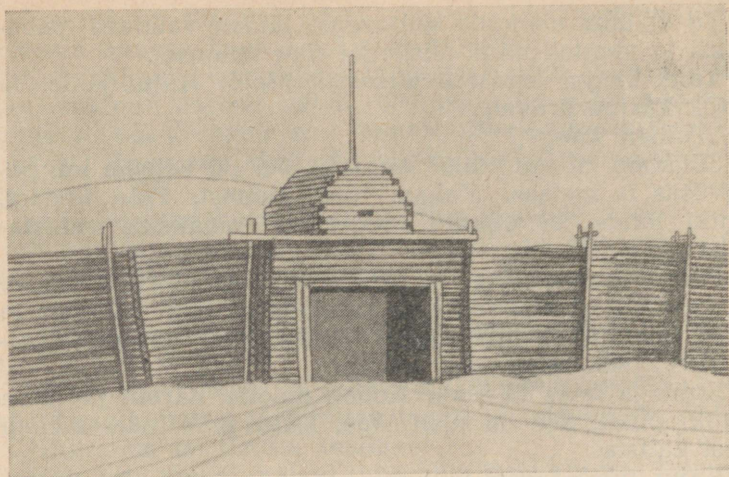
„Suits! Suits! Jorong! Palhen!” hüüab Atõk rõõmsalt.

Koerad kiirendavad sammu.

Atõk oli kaugusest suitsu haistnud. Alles poole tunni pärast jõuame muistse, peaaegu kolmsada aastat tagasi kasakate poolt ehitatud Anjui kindluse värava ette. Kindluse seinad on tehtud jämedatest, aja jooksul kõdunenud palkidest.

Nagu vanalt gravüürilt kerkib meie ette nelinurkne torn, üllatavalt sarnane nendega, mis kunagi ilustasid Moskva puust Kremli — „tammepuust Moskva-linnust”... Mitte teravatipuline, vaid tüvipüramiidi meenuv. Selle torni igas küljes on üks kitsas laskepilu. Värav pole säilinud. Raudhinged on maha võetud ja kellegi poolt ära viidud...

Siin on mõned tared. Millisesse astuda?

Ostrovnoje (Palhen). Muistne Anjui kindlus.

„Astuge minu poole sisse!” kuulen sõbralikku häält.

„Kes te olete?” küsin ma.

„Vaadake mu katusele, siis mõistate ja mäletate!”

Vaatan ja näen antenni. Radist! Ja siin on raadiojaam!

„Kas te tõesti ei mäleta? Radist Popov. Kohtusime teiega sügisel Nižne-Kolõmskis. Tulge! Peatuge minu juures!”

Järgnen külalislahkele peremehele. Ta viib mu ruumikasse tarre, kus on palju aparate ja akumulaatoreid. Põrand on puhtaks pühitud. Milline avarus! On ruumi, kus põdranahal end välja magada. Aga kui hakkab külm, võib pageda kukulisse... See pole telk ega umbne sisetelk!

Oleme Ostrovnojes — muistses Anjui kindluses. See väike asula on Nižne-Kolõmskist kakssada viiskümmend kilomeetrit eemal. Rändajate poolt vähe külastatavad kohad on meil seljataha jäänud. Ostrovnojest algavad enamasustatud maa-alad. Meil ei tule enam otsida inimesi nagu enne, nii ütlevad meile ostrovnojelased.

Oma iga-aastase laadaga etendas Ostrovnoje palju aastaid tagasi suure piirkonna majanduse arendamises tähtsat osa. Selle aastalaada üksikasjalise kirjelduse on

andnud mereväe nooremleitnant F. F. Matjuškin, üks osavõtjaid mereväeleitnant F. Vrangeli reisist aastail 1820—1824 Siberi põhjarannikul ja Jäämerel. Oma raamatusse sellest reisist lisas Vrangel lühikese väljavõtte nooremleitnant Matjuškini ettekandest Ostrovnoje külastamise kohta.

Matjuškini ajal oli Ostrovnojes kuni kolmkümmend maja ja jurtat, mis asetsesid korratult laialipillatuina. Kindlust piiras palksein, millelt kerkis väravatorn, mis nüüd oli lagunemas. Keset asulat olid kasarmud — maja komissari jaoks kantseleiga ja kasakatega.

Aastalaada ajal muutusid kõik Ostrovnoje majad ja jurtad omamoodi võõrastemajadeks. Kuid enamik laadalistest asetus lageda taeva alla, hoolimata tugevast pakasest. Ümberringi paistsid lõkkesed, mille juures laadalistel elasid ja endid soojendasid. Oösiti särasid eredalt jurtade ja majade jääaknad, lõkkesed ja virmaliste värvisillerdused, pakkudes omapäraselt vaatepilti. Tundra eri kohtadest saabunud laadaliste mitmevärvilised riided täiendasid pilti. Inimesed kandsid värvilisi kamleikasid, mis tegi Põhja maastiku veel maalilisemaks.

Siia saabusid vene kaupmeeste kaupadega sadadest hobustest koosnevad karavanid. Tšuktšid oma kaupadega ilmusid Ostrovnojesse harilikult jaanuari lõpul või veebruarialgul. Aastalaat ei kestnud üle kümne päeva; seejärel jäi Ostrovnoje vaikseks ja jätkas oma vaikset ning rahulikku elu.

Tšuktšid elasid laadaplatsi ümber oma laagrites, iga laagrit juhtis oma sugukonnavanem.

Tšuktšid tõid laadale sini- ja hõberebaseid, polaarrebaseid, nugiseid, saarmaid, kopraid, karunahku, merihobunahast rihmu ja merihobu kihvu, vaalaroietest kelgjalaseid, hülgenahast kotte.

Tšuktšid tundsid huvi järgmiste vene kaupade vastu: tubakas, rauast tooted — katlad, kirved, noad, tulerauad, nõelad, siis vask-, plekk- ja puunõud, samuti ka klaas-helmed.

Ostrovnojesse aastalaadale sõitsid tuhande ja poolteise tuhande versta tagant mitte üksnes tšuktšid, vaid ka teiste naabersuguharude esindajad: jukagiirid, lamuudid, tunguudid, tšuvanetsid, korjakid. Juba kaugelt kuulus koerte haukumist; nendega saabusid Ostrovnojesse kaupmeeste ja Tšukotka elanike nartavoorid.

Pärast vastava andami kogumist tšuktsidelt ning pidulikku jumalateenistust ja palvust heisati kindluse torni laada ametlikku avamist tähistav lipp. Otsekohe pärast esimest kellalööki algas elav kauplemine. „Mingisugune üleloomulik jõud haarab vene poole,” kirjutas Matjuškin oma ettekandes, „ning viskab vanu ja noori, mehi ja naisi kärarikka korratu jõuguna tšuktside ridadesse... Kirveste, piipude, klaashelmeste ja muude kaupadega täisriputatuina, tassides ühes käes rasket tubakakandamit ja teises raudkatlaid, jooksevad kaupmehed ühe saani juurest teise juurde, kauplevad, vannuvad, kiidavad oma kaupu... Kisa, kära ja tunglemine ületab iga-suguse kirjelduse.”

Laadale toodud kaupade väärtuse hindas Matjuškin 200 000 rublale.

Pärast laada lõppu algas kojusõit — pikk, mõnikord pooleaastane teekond koertega või põhjapõtradega.

„Ostrovnoje on jäänud tühjaks,” kirjutas Matjuškin. „Värske lumi kustutas rohkearvuliste küllastajate jäljed. Kohe ilmusid näljaste rebaste ja polaarrebaste karjad ning hävitasid lühikese ajaga kõik kondid ja jäänused, mis vedelesid hunnikutena elamute ja laagri ümbruses.”

... Ostrovnojes joome kajuriga musta teed — üht Tšukotkal tarvitusel olevatest armastatud teesortidest. Pärast pressitud teed tundub see erakordselt maitsvana. Perenaine kostitab meid kuklitega.

Kui kaua pole me neid näinud!

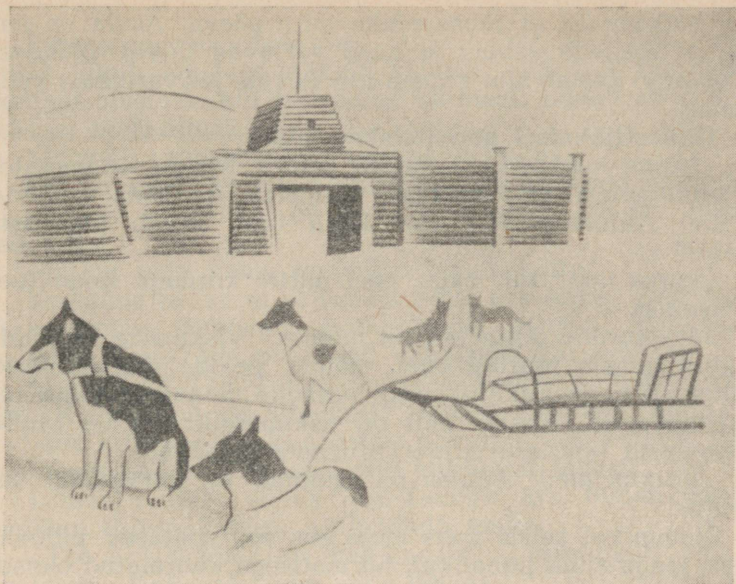
Umbes viieaastane poisike piilub arglikult eesriide tagant, kuid nähes habemikku külalist peidab end uuesti.

Ma otsin ta üles, võtan sülle, panen oma põlvedele istuma, kostitan kamleika taskust ootamatult leitud kompvekiga ning meenutan oma pojakest, keda ma veel niipea ei näe.

Ostrovnoje tared on samasugused nagu kolõma omad — esikuta, viilkatuseta. Talvel lendab külm õhk iga sisseastuja järel pilvedena majja. Seni kui raudahi kõeb, on tema lähedal soe. Kui aga puud on ära põlenud, on öösel tares vaevalt soojem kui väljas.

Kui hubane on tares seni, kuni praksuvad halud. Me pole ammu enam kuulnud seda meeldivat kodust muusikat.

Ostrovnoje kooli-internaadi valvur tšukts Julkut on aasta jooksul õppinud vene keele tähti vihku õigesti

Pärast rasket sõitu.

ümber kirjutama ning on nüüd selle üle uhke. Teda huvitab väga kirjutamisprotsess.

Julcut küsitleb mind Moskva, Kremli, seltsimees Stalini kohta.

„Stalin on suur inimene,“ ütleb ta. „Stalin koos Leniniga tegi nõukogude võimu. Ta õpetas venelasi tegema hästi. Ta pidas meeles lamuute ja tšuktše. Stalin saatis siia parimaid inimesi, et nad õpetaksid meid ehitama nõukogude elu. Igaühe, kes tundras hästi teeb, on meile saanud Stalin...“

Ostrovnoje koolis-internaadis õpivad ja elavad rändtšuktšide lapsed. Õpilaste vanemad rändlevad koos karjadega, lapsed aga on õpetajate hoole all. Mitte kõik tšautšud ei nõustu pikemaks ajaks lastest lahkuma. See pärast liigub karjadele järgnedes ka veel rändkool nartadel.

Jutustan Popovile tulest tundras; ta on ka ise näinud Malõi Anjui lähedal kummalist tulukest, säärast, nagu nägime meie Atõkiga. Mis see on — ta ei tea. Süttis, kustus ja ei kordunud enam...

Ostrovnojes ei tõuse päike mitu päeva. Asula on surutud mägede vahele ja need varjavad talvel päikese! Polaaröö kestab siin kauem kui Peveki rahvarikkais kohdades.

Hüvastijätmisel soovitatakse mulle:

„Pange kuhljanka kukaška peale! Muidu külmetate! Nelikümmend-viiskümmend kilomeetrit sõita mööda jõge! Anjuil on aga alati kõva tuul. Pureb tugevasti läbi!”

„Pures läbi” nii, nagu veel mitte kordagi kogu teel Pevekist.

Järjekordne ööbimine oli metsas. Viskasime kinnitalatud lumele murtud oksa, nende peale põdranahksed alusvaibad ja kukulid ning heitsime magama külma tähistaeva all. Umberringi oli uskumatult vaikne. Mulle meenusid randlase Grigori Kuznetsovi sõnad:

„Vaikus meil Põhjas on selline, et kõrvadelgi on valus!”

Hommikul seisis mets meie ees suurepärasest piduehtes, langetanud pühalikult härmatisega koormatud oksad.

Koeri toidame külmunud verega, põdraliha ei jätku selleks enam.

Teise öö veetsime tšuktš Urõgõrgini juures. See on viimane tšuktši põdralaager meie teekonnal läände.

Ja kakskümmend päeva pärast Pevekist väljasõitu istume viimast korda, ning mitte ilma kurbuseta, sööma oma teekonnal viimases külalislahkes tšuktši jarangas. Ja ehkki me alles äsja olime üksteisele täiesti võõrad, tunneb praegu igaüks meist ühte ning sama: me lahkume suurtest sõpradest, tõelistest inimestest, kes armastavad oma maad ja oma Kodumaad.

Jaranga peremehelt võtame koertele toitu kuni Panteleihhani. Seal on „kindluseni” — Nižne-Kolõmskini — ainult ühe päeva tee. Panteleihhas on palju kala — suurepärasest toitu koertele ja inimestele.

Kavatseme sõita lähima keedumajani (поварня). Dali sõnaraamatu järgi on поварня köök, keetmiskoht, kus valmistatakse toitu. Põhjas nimetatakse keedumajaks iga taret, mis on ehitatud tee äärde, et möödasõitjad võiksid halva ilma puhul selles peatuda, magada ja keha kinnitada. Ühed ütlevad, et keedumajani on kolmkümmend versta, teised — nelikümmend viis. Me ei tea, mis sugused verstad need on: pikad või lühikesed?

Perenaine võõrustab meid lahkelt. Ise ta ei joo teed, vaid jälgib tähelepanelikult külalisi. Vaevalt tühjeneb kellegi alustass, kui perenaine kärmesti täidab selle auravast teekannust.

Magame viimast korda tšuktši sisetelgis.

Ma unustasin ennatult labakindad väljapoole sisetelki ja nad on muutunud öö jooksul külmast kõvaks nagu rondid.

Muljun neid kaua, enne kui panen kätte.

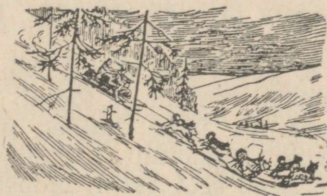
Keedumajja me ei sattunud. Meie ees sõitis Tam-Tam koos kolme tšuktšiga põdranartadel. Kuskil läheduses rändleb Tam-Tami perekond väheldase karjaga.

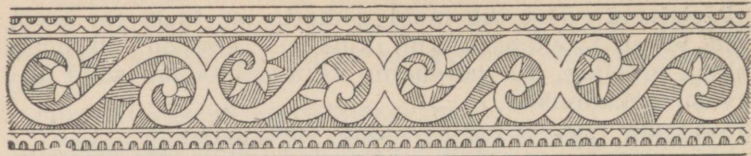
Me jätame Tam-Tamiga hüvasti koerte ulgumise saatel. Koerad on iga silmapilk valmis kiskuma nartasid vaiade küljest lahti ja sööstma põhjapõtrade kallale. Hädavaevu hoiavad kajurid neid kaklusest tagasi.

Lamuut-teejuht, sõites Tam-Tamiga ära, hüüab meile midagi tšuktši keeles. Atõk tõlgib mulle:

„Tee on! Kolõma on otse ees ja... magama!”

Oleme Kolõmale juba päris lähedal.

KOLŌMA-MAAL

Jäid seljataha ilusad teravatipulised, nagu valgest marmorist tahatud mäed, mis näisid ulatuvat taevasse.

Mida lähemale Kolõmale, seda sõbralikum on Atõki naeratus. Varsti on lõpp pikal ühisel „vahetusteta” sõidul. Umbes tuhat kilomeetrit on nartad läbinud, seejuures oleme koertele toiduse hankimiseks tšautšusid otsides tiirelnud mööda tundrat. Tan-Bogorazi järgi on sõna „tšautšu” täpne tõlge „rikas põhjapõtrade poolest”. Tšautšu on põhjapõtru omav ränd-tšuktš, erinevalt ankaaliinist, põhjapõtradeta ranniku-tšuktšist, kes kütib mereloomi.

Koerteajamist ei pea Atõk tööks. See töö on temale nauding. Ta armastab töötada ja töötab rõõmsalt. Harva näen teda tusasena. Ta istub, hoides ühe käega kaarpuust kinni, ja laulab lõpmatult. Laulab sellest, et varsti jõuab Krepostisse, saab seal palju toidust koertele, ostab kaljukassinaha naisele, kes ootab Atõkki pikisilmi. Näeb kingitust ja imestub hellalt: „Kakkume!”

Kajurid rõõmustavad, et varsti on Krepost, kuid igal peatusel koerte käppasid üle vaadates vangutavad nad murelikult pead. Koerad on väga kurnatud. Kas jõuamegi niisugustega kohale?

Siiski pööravad koerad jooksul harjumuspäraselt päid kajuri poole, et näha, kas peremees ei ole vihane, kas ta ei sihi ostoliga ühele neist. Ja Atõkil tarvitseb ainult viibutada ostoliga ning ähvardavalt uhuutada, kui kogu rakend veel suurema usinusega pingutab alõkke. Sõltumatult kellestki käitub ainult juhtkoer Espikr. Temas

puudub koeralik orjameelsus. Ta vaatab oma peremehele Atõkile, nagu öeldes talle: Eks otsi Tšukotkal teist niisugust!

Oma hõbehalli värvusega, musta vöödiga seljal ja püstkõrvadega meenutab Espikr polaarhunti. Võib-olla voolabki Espikris hundi verd, kes seda teab, siin pole ju veel koeri tõuraamatusse sisse kirjutatud...

Atõk hindab Espikri väärtust. Peatustel toidust jagades viskab ta temale kõige rasvasemaid tükke. Espikr teeb ausalt oma tööd ja ei karda karistusi, sest ta ei ole neid ära teeninud. Hea, töökas, tark koer mõistab peremeest poolest sõnast, tunneb iga tema liigutust.

Varsti lahkume Tšukotka, Nõukogude Liidu polaar-ala eelposti piiridest. On lähedal Jakuutia piir.

Minu kõrval ei ole siis enam armast Atõkki, truud reisisikaaslast, siinsete kohtade tundjat. Kindlasti ei unusta ma kunagi tema monotoonset venivat laulu, lapselikku nakatavat naeru, tema tulelõkkeist põletatud ja tööst vaevatud käsi...

Me heidame magama, jõudmata keedumajani. Lõke lõhnab teravalt lehise vaigust. Magan nartal, kukulis. Pakane — nelikümmend kraadi. Hingamisest moodustub kukulis jääkoorik. Jalad on tšizides ja torbastes. Tõuseme vara, äratatuna külmast. Hommik on kuupaisteline, nagu poleks öö lõppenudki. Aga võib-olla ta tõesti alles algab... Kuid kell ütleb, et on saabunud hommik, ja pärast lühikest teejoomist sõidame edasi.

Tublisti kakskümmend päeva ringlesime tundmatuul jõgedel ja mägedes, lumega kaetud tundra labürindis.

Meie kohvrid on täis talvituskohta jäänud meremeeste kirju. Pärast seda, kui laevadel kustutati katlad ning lakkas töötamast laevaradio, oleme meie „suurel maal“ esimesteks sõnumitoojateks laevadelt. Tõsi küll, lipulaeva radiist seab korda varuaparaadi ja „Lütke“ hakkab varsti jälle kõnelema.

Kõikjal, kust meie nartad läbi sõidavad, kuuleme üht ning sedasama: „Mis uudist?“ Võib-olla sellepärast armastataksegi siin möödasõitjaid, et igapäev neist on alati varuks värskeid uudiseid. Möödasõitja — see on tundras ja taigas värske ajaleht.

Jutustan Dneprostroi käikulaskmisest (just sel aastal andis Dnepr esmakordselt tööstusvoolu), uuest elektrijaa-

mast Vladivostokis, uutest koolidest ja kõrgematest õppeasutustest, esimese stalinliku viisaastaku edusammudest.

Ostrovnojesse jäänud Ivan Malkovi asemel sõidavad meiega nüüd kajurid-kolõmalased Jaša ja Pantjuška Muhhin, elavad, lõbusad, mustasilmalised, nagu kõik siinsed inimesed. Vatijopis, ilma kuhljankata, jookseb Jaša kogu aeg narta järel „maratoni”. Ta vaatab oma reisile Krepostisse nagu harilikule jalutuskäigule ja ei ole isegi karusnahkset riidetust kaasa võtnud. Jooks soojendab teda ja ta ei tunne väsimust. Igal peatusel alustab Jaša Muhhin vaidlust, tõendades, et sööb üksi ära pool põtra, kui keegi nõustub temaga kihla vedama. Pantjuška samuti otsib vaidlejat, kes ei usuks tema võimeid — süüa värskes õhus korruga pool põtra. Kuid keegi ei vaidle Muhhinitega: säästavad nii ennast kui ka poolt põtra...

Jaša Muhhin peatab rakendi.

„Tee uina! Pole teed,” seletab mulle Atõk.

Ka tema pidurdab narta ostoliga ja läheb ühes kajuritega teed otsima. Maa ligi kummardunult lähevad nad, nagu hiiliksid põhjapõtrade juurde, hoides käes viskelingu.

Jaša Muhhin läheb karavanist kaugele. Tal ei ole relva. Metsloomi ta ei karda. Ta ütleb: „Hunt ei julge inimesele kallale tungida. Ainult marutõbised hundid tungivad kallale... Kas mina tõesti olen niisugune õnnetu, kes kohtab marutõbist hunti?”

Me ei olnudki kaua sõitnud, kui tee uuesti kadus. Lumi oli ta kinni tuisanud. Ümberringi sügav lumi. Tanatõrigin on mures: üks tema koeri suri öösel. Nenjakai teatab kurvalt, et temal sureb enne ööd kaks koera.

Lõpuks olemegi keedumaja juures! Sellest räägiti Ostrovnojes nii palju. Jõuate keedumajani, puhkate, seate end sisse nagu kodus!... Kuid see tare on aken-deta, usteta ja isegi katuseeta. Üksnes iidsed seinad. Keedumaja on lumest ummistunud ja magada temas on niisama hea kui metsaski. Aampalgid, millele kunagi tugines katus, on ammu varisenud. Aknaavad vaatavad meile süngelt nagu tühjad silmakoopad.

Pantjuška Muhhin soovib meile siiski siin peatuda ja temale välja panna pool põtra kihlveoks kolmesaja rubla peale. Kuid keegi ei soovi temaga kihla vedada. Kõik usuvad niigi tema võimeid.

Järsku hakkasid koerad meeletult haukuma, nähtavasti nägid nad põtru, jänest või öökulli. Ilmaaegu nad haukuma ei hakka.

„Kuhh! Kuhh! Kuhh!” kuulduvad eespoolsete kajurite käsud ning meie karavani nartad tõmbuvad vasakule.

„Kulõma narta sõidab! Kulõma nartad!” selgitab Atõk.

Keegi sõidab Kolõmalt. Vaat kui hea! See tähendab, et me läheme nende jälgi mööda, koertel on kergem. Ja kajurid on kohtumisega rahul. Väike peatus, lühike keskustelu, aga peaasi: me saame teada, missugune tee on ees.

„Tee on hea!” kinnitavad meile vastutulijad. See teade levib silmapilkselt kogu karavanis.

Sõidavad kaks inimest kaheteistkümmne koeraga. Nad on kergelt riietatud, mitte meie moodi. Tõsi küll, nende teekond on lühike, ainult Ostrovnojeni. Teine vastusõitjaist, kõrgekasvuline mees, kellel malahhai jäätunud ääri alt paistavad ainult silmad ja roosakas ninaots, teretab meid nagu vanu tuttavaid. Muide, meie kolmenädalase reisi vältel Pevekist on need esimesed vastutulijad. Nad sõidavad Nižne-Kolõmskist Ostrovnojesse, tööle Sojuzpušninasse.

Saame teada, et Panteleihhani on veel kolmkümmend viis kilomeetrit. Atõk rõõmustab: „Panteleihha kala on! Muri võta!” Tal pole koeri millegagi süüta ja ta unistab neile kala ostmisest.

Ka vastutulnud inimesed rõõmustavad. Nemad on meile ja meie oleme neile lumes teed rajanud. Agendilt saan teada, et põhjapõtrade karavanid koormatega on juba teel Ostrovnoje poole Ambartšikist, Põhja-Jäämere rannikult, kus lossiti meie laevad, mis olid läbi jää Kolõma suudmesse tunginud. Vastutulijad kiidavad nõukogude meremehi, kes on teinud suure töö.

Atõk meenutab lugupidavalt merelaevu.

„Seltsimees Stalin saatis laevu, palju laevu!” ütleb ta.

Uuesti kuulduv: „Uhuu!”

Koerad pingutavad alõkke. Ja viie minuti pärast uuesti: „Uhuu!”

„Muri koer halb!” ütleb Atõk.

Atõk peatab narta ja laseb juhtkoera Espikri lahti. Espikr eemaldub kiiresti rakendist ja jookseb ette. Siis tormavad teised koerad haukudes ja vingudes koos nartaga temale järele. Niisugust võtet kasutavad kajurid

väsinud koerte ergutamiseks. Ja tõesti, koerad jooksevad Espikri nagu treeneri järel.

Oösel oleme Panteleihha, Kolõma lisajõe ääres. Kuivatame end, joome teed ja sööme värsket leiba.

Peatume faktooria juhataja juures. Ma näen esmakordselt venelast, kes niisuguse osavusega kasutab hääldamiseks raske tšuktši keele intonatsioone: nagu tšuktš laksub ta keelt ja sisistab, räägib niisama laulvalt ning aspireerivalt, läheb samuti üle kirglikule imestunud sosinale ja nagu hõikab, katkestades lause kõrgel toonil.

Keedetud omul¹ ja riivitud nelma lamavad kuhjakes-tena laual ja äratavad isu.

Oöseks katab peremees mind laia, kahekümne noore polaarrebase nahast tekiga ja selle üle veel kerge tekiga jänesekäppade õrnast nahast. On palav nagu ahju peal.

Ma näen unes Ambartšikist üle mäeahelike ja jõgede Amoloisse ja Pjatistennojesse minevaid põdranartasid, mis tulevad Jäämere äärest, kuhu olid tunginud laadungitega aurikud. Jõekalda pajuvõsastikes põlevad kaju-rite lõkked. Kümned, sajad nartad liiguvad mööda tundrat, rajavad teed mere tagant saabunud kaupadele.

Niipea kui valgeneb, oleme juba jalul. Kajurid seovad uuesti nartasid, laotades neile kukuleid ja põdranahku, et oleks pehmem istuda.

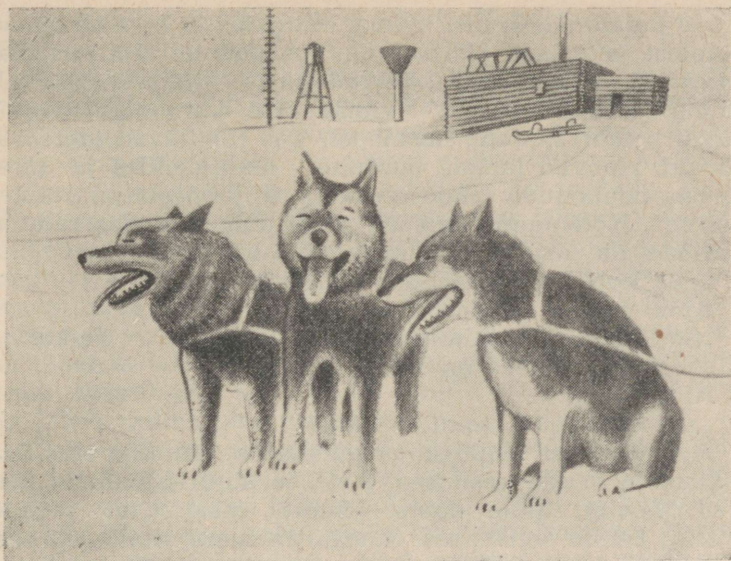
Oösel jõuame Kolõmale. Ma ei näe termomeetrit, kuid selletagi on selge, et on rohkem kui viiskümmend kraadi alla nulli. Hingata võib ainult kuhljanka sees, muidu piitsutab tuul halastamatult nägu.

Oösel ei ole näha laia Kolõmat. Pimedas näib ta ääretuna nagu meri. Koerad jooksevad viimase jõuga, aima-avad varstisaabuvat lühikest puhkust.

„Kolõma! Kolõma!“ hüüab Atõk päris minu kõrva kohal.

Pistan pea kuhljankast välja. Külmpõletab põski. Kuid rõõmus on näha kaugelt kutsuvaid tulukesi. Ja tahtmatult meenub Korolenko... Kui palju tulesid! Me pole ammu näinud niisugust asulat. See on Krepost! Nižne-Kolõmsk! Ta tundub suurena ja isegi hiiglasli-kuna. Aga temas on ju ainult kolmkümmend üheksa maja... Hakkas soojem juba ainult mõtte juures, et ees on linnake ja üksnes mõned minutid eraldavad meid koh-

¹ Omul — kala lõhilaste sugukonnast. — Tõlk.

Enne söötmist.

tumisest inimestega, elamutest ja kuumast teest, mis tagastab meile sõidul kaotatud soojuse. Tulekeste ahelik on veninud kaugemale piki Kolõma lumist vasakut kallast. Kühmakad lamedakatuselised kolõma majad saadavad valgust välja läbi jäätükkide, mis on asetatud aknaavadesse klaasi asemel. Me hüppame nartadelt, jookseme nende järel, püüame rõõmsalt vilkuvat arga valgust.

Kaldal sahiseb hundipajuvõsastik. Haledalt uluvad kohalikud arvukad koerad. Linnakese tänavad on pimedad ja inimtühjad.

Järsku hõikab mind keegi. Ma olen sellest kohtumisest üllatatud. Osutub, et need on kommunistlikud noored — meteoroloogid, kellega tutvusin mineval aastal oma sõidul mööda Kolõmat. Neilt saan teada, et täna on õhutemperatuur -46° .

Nižne-Kolõmski hüdro meteoroloogiajaama kitsastes kambrikestes elavad peale meteorologi — kommunistliku noore Šteini — veel jaama ülema Jakuškovi perekond ja naisgeofüüsik. Raudahjukestes praksuvad halud. Ja

siiski puhub jääaknaist külma. Märgatavalt hoovab külma seintest ja ustest. Härmatunud palkseintel ripuvad diagrammid, temperatuurikõverad aasta viimase kvartali kohta ja „tuuleroosid”¹ kummaliste „kroonlehtedega”. Kogu polaarrannikul, neemedel, kus talvitavad meteoroloogid, ripuvad lumme mattunud muldonnides ja tarekestes nõukogude teaduse saadikute joonestatud „tuuleroosid”. Nõukogude laevade poolt põhjameredes rajatud jäärada on nende „roosidega” üle külvatud.

Laua kohal on seltsimees Stalini portree.

Atõk vaatab seda ja ütleb:

„See on suurim inimene maa peal! Stalin — Päike!”

Jaamaülema toas on Lenini portree.

Atõk ütleb:

„See on Lenin! Lenin — Päike!”

Atõk teab, et Lenin koos seltsimees Staliniga ajas ära rikkad ja nende käsilased. Atõk ja kajurid-tšuktšid teavad: Leninit pole enam. „Suurel maal” on jäänud Stalin: Lenini seltsimees, Suurim Inimene! Stalin oli see, kes saatis laevad Tšukotka ranniku juurde. Ta tahab, et tundras ja rannikul elataks paremini.

Öö. Kasinalt, allakeeratud tahiga, valgustab meteoroloogiajaama petrooleumilamp. Ta võiks põleda ka heledamalt, aga petrooleum ei ole veel Ambartsikist Nižne-Kolõmskisse toimetatud ning seni on vaja tagavara nappe jääke kokku hoida.

Kommunistlik noor — meteoroloog Štein on kumardanud laua kohale ja joonestab midagi. Osutub, et see on jälle sama „tuuleroos”. Ta ei tule kuigi ilus välja. Štein süüdistab selles Ida-Siberi merd ja tema alatisi külalisi — kirdetuuli. Need annavadki pikaksveninud kroonlehtedega „roosi”.

Hommikul kuulen, kuidas Jakuškov tõmbab tikust tuld ja tasakesi, kikivarbail, et mitte äratada külalisi, läheb baromeetri juurde. Ma küsin sosinal:

„Mis kell on?”

„Viie minuti pärast seitse.”

Järgmisel hommikul tõmbab Štein ettevaatlikult tikust tuld ja läheb samuti baromeetri juurde. Ma küsin ka temalt, kui palju kell on, ja ta vastab mulle samuti: „Viie minuti pärast seitse.”

¹ Tuuleroos — ilmakaarestikule joonestatud graafik, mis kujutab tuulesuundade sagedust. — Toim.

Mitu päeva jälgin nende ausat, täpset ning ustavat tööd.

Järgmisel õhtul näidatakse punanurgas kinofilmi „Bulat-Batõr”. Pilt on Pugatšovi ajast. Pärast kinoetendust longin klubist meteoroloogiajaamani ringi ümber kogu Nižne-Kolõmski. Pimeduses ei leia kuidagi kaotatud rada, mis on tallatud siia jalakäijate ja nartade poolt. Tihti vajun põlvini lumme. Lõpuks olen jalgrajal. Ja siis, pimedas pajuvõsas, mis ääristab laia Kolõma kallast nagu tara, näen ma selgesti vilkuvat tulukest. See liigub. Keegi tuleb laternaga. See on Jakuškov. Ta käis Kolõmal mõõtnas vee taset ja temperatuuri. Kui tuleb „aeg”, siis ei tähenda talle midagi ei pakane, ei purga, ei piitsutav tuul. Mässib end salli nii, et ainult silmad jäävad lahti, ja läheb täitma oma kohustust.

Üksteisest eemal asetsevad majakesed tunduvad jääst raiutuina. Iga majakese kohal seisab sambana korstnast väljuv valge suits. Nižne-Kolõmski kõigi kolmekümne üheksa majakese kohal seisavad need sambad tugeva pakase tunnusemärgidena. Nad meenutavad mõeldamatult kaugel asuvate laevade maste.

On kuulda jalaste kriginat ja lume krudinat. Kostab Kolõma ümbruse sisiseva hääldamisega kõnelus. Võib-olla sõidavad seal nende järglased, kes tulid siia juba Stduhhini kotšidega¹...

Esimene, kes teatas tee olemasolust Jakutskist Kolõmale, oli kasakas Mihhail Stduhhin. 1641. aastal asus ta teele, et koguda „Jemokonil” (Oimekonil) jassakki. Ehitanud Indigirkal kotši, sõitis Stduhhin sellel kasakatega mereni ja läks kaugemale itta. Kolõma alamjooksul, vasakul, niinimetatud Stduhhini harujõel, praeguse Nižne-Kolõmski lähedal, rajas ta maksukoguja talvasula, püsttaraga piiratud väikese kindluse. See jõeharu muutus madalaks ja asula siirdus hiljem uuele kohale, mis oli kakskümmend versta vanast eemal, just teineteise lähedal Kolõmasse suubuvate Anjuide suudmete vastas. Kuid nimi „kindlus” (Krepost) jäigi Kolõmal püsima.

Kolõmal on olnud leitnant Dimitri Laptev. Ta püstitas Tolstoi neemel, Kolõma suudme lähedal, raske puupüramiidi, mida kasutati tähisena. See on tänaseni tuntud „Laptevi majaka” nime all.

¹ Kotšid — vanaaegsed purjedega, peamiselt jõgedel sõitmiseks määratud laevad. — Tõlk.

Kolõmal on olnud kuulsad vene meremehed F. Vran-
gel, F. Matjuškin, J. Billings, G. Sarõtšev, G. Sedov.

1909. aastal kirjeldas Sedov Kolõma suuet ja veealust
liivaseljäandikku ning püstitas siia tähised.

Kolõma taiga radu on käinud tsaarivõimu poolt siia
hukkumisele saadetud revolutsionäärid. Neid mäletavad
vanad põliselanikud. Paljud ei talunud karmi elu mitte-
vajalikkude inimeste seisukorras. Kolõma tares olid
akende ees trellide asemel jäätükid ja okastraadiga
kõrge püsttara asemel oli piiritu taiga, millest ei pääse-
nud välja julgeimgi põgenik.

Kuid polnud jõude, mis oleksid vana korra juures suut-
nud kultuurile Kolõma kaldaile teed rajada. Kajurid ju-
tustavad, et nende vanemad kartsid anda lapsi kooli.
Vana Kolõma ei tundnud haridust.

1931. aastal toodi Leenalt Kolõmale aurik „Lenin“. See
oli esimene aurik Kolõmal. Piirkond hakkas ärkama. Ja
palju kõneleb isegi see, et Kolõma kajurid on hakanud
andma teekonnalehtedele oma käega kirjutatud allkirju.
Ainult vanad mēhed panevad veel allkirja asemel pitsa-
teid või riste.

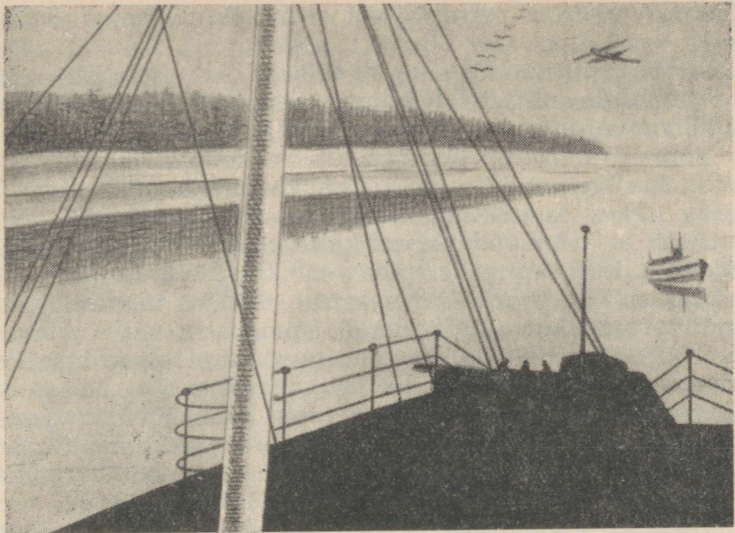
Hüvastijätmisel lõbustab Atõk mind jutustustega.

Ta on ostnud kaljukassinaha ja on nüüd õnnelik. Arm-
sale naisele ostetud kinki näitab Atõk igale vastutuli-
jale. Peale selle on ta ostnud veel uue narta ja püüni-
sed... Kuivatatud kala anti kajureile arvestades kuni
Suhharnaja asunduseni. Seal on palju koeri ja koera-
toitu.

Hommikul kogunevad kajurid meteoroloogiajaama
juurde, et meiega hüvasti jätta. Ma annan Atõkile kirja
Kozlovski jaoks.

„Hüvasti, Atõk! Tänu sulle koerteajamise eest! Sõp-
ruse eest! Õnnelikkude teed, Põhja inimesele! Tänan, kallid
seltsimees raskel teekonnal!“

Vastuseks surub Atõk tugevasti mu kätt ja tänab sa-
muti. Juba teel olin märganud, et mõnedele vene sõna-
dele annab Atõk erilise mõtte. Sõna „tänan“ mõistis Atõk
kui tegevuse lõppu, teekonna lõppu, ja mitte kuidagi tei-
siti. Ta teab, et venelastel on kombeks tänada mitte töö
algul, vaid lõpul. Kui olin joonud teed kuskil lõkke ääres,
tagastasin Atõkile tema kruusi ning ütlesin „tänan“. See
tähenas, et teejoomine on lõppenud. Tänan — see on
Atõkile tegevust lõpetav sõna.

Kolõma alamjooksul aurikul „Lenin“ — esimesel aurikul Kolõmal.

„Tänan!“ ütles Atõk mulle hüvastijätul.

Üks meteoroloogidest palus kõiki lauda. Keelduda oli võimatu: laual olid seldjatkad. Me peaaegu pidasime neid heeringateks, kuid kolõmalased seletasid naeratades, et heeringaid Kolõmas ei ole. Seldjatka on väheldane, siiglaste hulka kuuluv kala, teda on Kolõmas väga palju ja ta on haruldaselt maitsev. Ma kohtan esmakordselt nii õrna kala. Seldjatka on Kolõma ümbruse sõna, teiste jõgede ääres ei ole seda kuulda.

Meteoroloogidel leidis kajuritega hüvastijätuks ka igäuhele klaas viina. Ma küsisin Atõkilt:

„Kui kaua sõidad tagasi Pevekisse?“

Ta hakkas sõrmedel lugema.

Tšuktšid üldse arvutavad sõrmedel. Üks käsi on viis, kaks kätt — kümme, ühe jalaga inimene — viisteist, kljaul (inimene) — kakskümmend (s. o. kümme sõrme ja kümme varvast). Sõna „lugema“ tšuktši keeles on tuletatud sõnast „sõrm“.

Atõk vastas, et kümne päeva pärast on ta tagasi Pevekis. Ta jättis veel kord hüvasti, väljus majast ning hõiganud rõõmsalt „tagam!“, haaras kinni kaarpuust ja

hakkas jooksma narta kõrval, mitte enam tagasi vaadates.

Atõki järel asusid teele ka teised.

Viimaselt nartalt lehvitas veel kaua labakindaga kommunistlik noor — kuumavereline Roltõnvat.

Sõitis ära tõeline inimene, tundra tundja, jälgedeaaja ning kartmatu jahimees, nartasõidu meister, haruldaselt osav kajur. Ja mul läks meel kurvaks.

Atõk ei saa nüüd niipea kätte oma tundrassa jäetud Mataud. Millal ta jälle tuleb rannikult tundrassa?

Kajurid otsustasid sõita mitte mööda tundrat, vaid mööda rannikut. Suhharnaja asunduses nad võtavad kaasa toitu endale ja koertele, et seejärel jõuda otse Pevekisse, oma jarangadesse. Seal, Pevekis, kui päike on võitnud polaaröö ja tõuseb mägede kohale, võtavad meremehed laevadelt puuwooderdise. Nad olid lubanud ehitada neist laudadest suured majad rajooni täitevkomitee ja kooli-internaadi jaoks. Ja laevad lähevad itta...

Oodates sõiduvõimalust tutvun Nižne-Kolõmski eluga.

Linnake on tänavateta, majad kallakate muldkatustega, jõesadam ilma mingi vihjeta sadamale. Isegi maailmasõda aastail 1914—1918 ei puudutanud seda riigi kaugeimat nurka. Kolõmalasi ei võetud soldatiks ja tõeliselt jõudis revolutsioon siia suure hilinemisega, siis, kui Nõukogude Liidus töölised ja kolhoosnikud juba ennetähtaegselt lõpetasid esimese stalinliku viisaastaku täitmist.

Sügisel „jooksid“ siin kõik majad, nagu ütlevad kolõmalased. „Jooksid“ tähendab siinses keeles, et sügiseste vihmaulingute ajal lasksid vett läbi kõikide majade lamedad katused. Kõik ootasid talve kui looduse heategu: siis „parandab“ pakane katused vastupidavalt paljudeks kuudeks. Ja tõesti, tuli talv, kattis katused lumega, pakane aheldas lume ning majad lakkasid „jooksmast“.

Linnakeses on puhkepäev. Talvisel, lumega kaetud Kolõmal jooksevad nartad. Sõidutatakse lapsi, lõbustatakse neid siin kättesaadava meelelahutusega.

Sredne-Kolõmskist saabus Nižne-Kolõmskisse viies post talve jooksul. Selle tõid koerad nartadega.

Kunagi, Ostrovnoje aastalaada aegadel, elustusid Kolõma linnakesed — Sredne-Kolõmsk ja Nižne-Kolõmsk. Nende linnakeste kaudu viis kaupmeeste tee Jakutskist Ostrovnojesse aastalaadale. Paarkümmend kaupmeest saabusid seljakoormat kandvate hobuste karavanidega.

Igal kaupmehel oli koorma all kümme kuni kaksküm-
mend hobust. Kaupmehed äritsesid teel ka nendes Ko-
lõma linnades. Tee, tubaka ja eriti viina vastu vahetasid
kaupmehed kohalikelt elanikelt kallihinnalisi karus-
nahku. Kandehobuste karavanide ärasõiduga vaibus jälle
elu Kolõma linnakestes.

Nižne-Kolõmskis leidsime eest unise talvise elu. Lü-
hike, hilisõhtuga sarnanev päev asendus varsti pika
ööga. Me ei näinud siin tõusvat päikest. Ja meie ainsaks
rõõmuks oli siin saun. Kuid ka see tundus põhjamaiselt
omapärasena. Suurest tõrrest tõusis pilvena keeva vee
auru ja sealsamas tungis põranda alt üles külma õhku,
mida puhus kõigist pragudest. Meie jalad olid „külma-
poolusel“, aga pead... „ekvaatoril“. Kuid pärast kahe-
kümnekuue-päevast teekonda tundras ja põhjamaa tai-
gas rõõmustasime lõpmatult sellegi sauna üle.

Nižne-Kolõmskis rääqiti sellest, et linnake on laostu-
nud. Ta oli hea tsaariaegsele Venemaale. Nõukogude
riigis on ta aga vana aja igand. Juba tekivad uued lin-
nad. Nižne-Kolõmskit asendab edaspidi Kolõmskije
Krestõ ning Kolõma alamjooksul võtab Sredne-Kolõmskilt
esikoha uus linn Labuja, kuhu tuleb Kolõma tekkiva
laevastiku kodusadam.

Kolõma linnad pühitsevad oma soola-leivapidu. Kolõ-
mal tema taigalike kallastega on juba rõkanud esimeste
laevade viled ja need äratasid selle maa, hõikasid kutsu-
valt üle kogu Kolõma: „Tagam!“

Iga päev sõidab keegi Nižne-Kolõmskist mööda või
lahkub temast.

Iga päev kostab akende all koerte haukumist ja hüü-
deid: „Pod-pod!“ ja „Kuhhh!“

Kolõma — see on suur talvetee uusehituste, uute sa-
damate ja asunduste juurde...

„Ei jõua veel teedki juua, aga juba on traktor puude
järele ära käinud,“ jutustavad sissesõitnud neist uutest
asulatest.

Kolõma ümbruses liiguvad jutud esimestest traktori-
test Kolõma ääres, esimestest aurikutest Kolõmal...
Neist räägitakse vaimustusega nagu imeasjust.

Aasta tagasi nägin Nižne-Kolõmski kooperatiivis ku-
nagi ameerika ettevõtjate poolt siia toodud klaaslampide
ridu. Arvatavasti ei leidnud need lambid juba XIX sajandil
Uhendriikides turgu ja olid kui täiesti kõlbmatud saa-

detud Kolõma-maale kallihinnaliste karusnahkade vahetuskaubana.

Ma nägin kooperatiivis ameerika klaashelmeid, sarnaseid nendega, mille vastu bisnismanid vahetasid indiaanlastelt kulda. Helmed olid samuti jänkide toodud.

Juba XIX sajandi lõpul olid ameeriklased leidnud tee Kolõmale...

Kuulnud Kolõma-maa rikkustest, ilmusid siia kergesti saadava kasumi otsijad ja salakaubavedajad. Aastast aastasse tungisid Kolõma suudmesse ameerika vaalapüügipaadid. Samuti nagu Tšukotkalgi, vahetasid ettevõtlikud jänkid pettuse teel, poolmuidu, ranniku elanikkonnalt karusnahku ning ühtlasi hankisid teateid kolõma kulla juurde viiva tee kohta. Piraatide baasina kasutati Alaska rannikut.

Uht niisugust kuunarit kohtas 1920. aastal Koljutšini saare lähedal Amundsen oma põhjaretke ajal laeval „Maud”. Sellest kohtamisest kirjutas Amundsen:

„Me kohtasime ameerika kuunarit „Belinda” Nomest, mille õnnestus eile meie ees olevast neemest ümber purjetada, minnes mööda rannikuäärset jäälõhet, mille laius oli ainult mõni meeter... Kolm meest sellelt kuunarilt: kapten, masinist ja reisija, tulid meile „Maudi” peale. Laeva kapten, hollandlane Kastel, oli palju sõitnud ameerika merihobupüügi-laevadel ja osa võtnud Stefanssoni ekspeditsioonist... Kuunar suundus Tšauni lahte. Kastel jutustas, et tema järel tuleb palju väikesi laevakesi, mis tahavad minna Kolõmale.”

Paljud niisugused „väikesed laevakesed” maksid oma avantüüri eest hukkumisega. Kuid kasusaamise iha oli tugevam hirmust jää ees. Isegi meie ajal on meie rannade juures leidnud oma autu lõpu võõra vara ihkajad. 1919. aastal purustasid jääpangad Kolõma ranna lähedal kuunari „Belvedere”, 1922. aastal kuunari „Eagle” ja 1929. aastal hukkus Billingsi neeme kohal kuunar „Elisif”. 1930. aastal purustasid jääpangad kuunari „Nanuk”; pärast seda läkkasid alatiseks ameeriklaste sõidud Kolõma suudmesse.

Võõra vara ihkajad, ameerika spekulantide ja salakaubitsejate luurajad, kes tungisid Venemaa põhjapoolsetele paralleelidele, esinesid sageli süütute „uurijatena”. Nii näiteks ameeriklane Coren¹ korjas Kolõmal... roosade

¹ Saabus kuunaril „Kittiwake” 1911. a.

kajakate kollektiooni. Ta abiellus Nižne-Kolõmskis, aga sõitis seejärel ära, jättes maha nii naise kui ka roosad kajakad. Coreni kollektiooni viis hiljem ära Amundseni ekspeditsioon, kes talvitas aastail 1919—1920 Ajoni saare juures.

Kolõma vanad põliselanikud mäletavad tänini inglase Harry de Windt'i ja tema abilise, jesuiitide kooli kasvandiku vicomte Clenchant de Bellegarde'i ekspeditsiooni. Nende kahe härra ekspeditsioon saadeti Kolõma-maale ameerika sündikaadi poolt, mis oli seadnud endale eesmärgiks ehitada Trans-Alaska raudtee läbi Põhja-Ameerika, Beringi väina ja Kolõma-maa kuni Jakutskini ning siis edasi läände. Raudteede ühendamiseks kavatseti ehitada praam, mis pidi vedama raudteerongide koosseise üle Beringi väina ühelt mandrilt teisele. Avaldati kavatsusi ehitada Beringi väina alla tunnel. Börsitegelased moodustasid aktsiaühingu, tegid oma ettevõttele reklaami ja selle kõmu all lasksid Ameerikas välja „Trans-Alaska raudtee“ aktsiad. Tänu reklaamile müüdi aktsiad läbi; see viis hiljem suure hulga kergeusklikke aktsionäre laostumisele.

Peale kergeusklikkude inimeste röövimise oli kogu sellel ettevõttel veel teine tagamõte: ameerika raudteekuningad (üks neist oli kurikuulsa Harrimani isa) kavatsesid raudtee ehitamise ettekäändel tungida Kirde-Venemaale ja haarata tema rikkused oma kätte.

Tsaari kõrgemate ametnike hulgas leidis müüdavaid isikuid, kes ameeriklasi nende avantüüris aktiivselt aitasid.

Harry de Windt oli varustatud sõidulehega „Kolm sulge“. Paberile oli kirjalakiga kinnitatud kolm hanesulge, mis tähistas reisiva isiku riiklikku tähtsust ja kohustas elanikkonda osutama temale igasugust kaasabi ning andma väljaspool järjekorda esimesel nõudmisel põhjapõtru või koeri. Harry de Windt'i nartade ees sõitis eriline kiirkäskjalg. Teejuhiks inglasele ja vicomte'ile anti kasakas Rastorgujev, kes oli osa võtnud geoloog Tolli kuulsast ekspeditsioonist. „Välismaa“ aadlikud viibisid Sredne-Kolõmskis mitu päeva ja sõitsid siis koertel Beringi väinani. See kahtlane „reis“ koormas raskesti jakuute ja tšuktše, nendele ei tasunud keegi sõidu eest koerte ja põhjapõtradega ega paljude koerte hukkamise eest, keda oma „uurimistekonnal“ ajas surnuks see teostatute projektide koostaja välismaalane.

Sredne-Kolõmskis on viibinud ka vene suurusi... Kuid ükski neist ei tulnud siia omal vabal tahtel...

Esimesena saabus Sredne-Kolõmskisse 1744. aastal Vene siseasjade viitsekantsler krahv Mihhail Gavrilovitš Golovkin — Anna Joannovna ja Anna Leopoldovna õukonna aukandja, Peetri-aegse ministri, välisasjade kolleegiumi esimese presidendi poeg. M. G. Golovkini nõuandel kavatses Anna Leopoldovna kuulutada end keisrinaks, kuid seda takistas kojarevolutsioon. Troonile astus Jelizaveta Petrovna, Peeter I tütar. Hoolimata oma sugulusest Golovkiniga käskis keisrinna viitsekantsleri arreteerida; ta anti kohtu alla ja mõisteti kui riiklik kurjategija surma. Hiljem asendati surmaotsus sundasumisele saatmisega.

Krahv Golovkin saabus Sredne-Kolõmskisse oma naise Jekaterina Ivanovnaga, sündinud vürstitar Romodanovskajaga. Jelizaveta Petrovna pidas Golovkinat oma mehe kuritegudes süütuks ja jättis temale õuedaami nimetuse koos kõigi eesõigustega. Golovkina aga vastas keisrinale: „Armastasin meest õnnes, armastan teda ka õnnetuses, ja palun ainult ühte heategu — et mind temast ei lahutataks.”

Kaks ja pool aastat sõitsid Golovkinid Peterburist sundasumise kohani. Neliteist aastat elasid nad Sredne-Kolõmskis. Krahv suri. Naine laskis surnukeha vahaga üle valada ja viis Moskvasse, et eksinud aukandja jäänused seal mulda sängitada.

Golovkinite väljasaatmine Sredne-Kolõmskisse pani aluse tsaarivalitsusele mittesobivate isikute sundasundamisele Kolõma-maale.

Nagu kandis Peterburis ette lipnik Palmstrug, kes oli määratud Golovkini juurde tema jälgimiseks, oli elu Sredne-Kolõmskis neil aegadel väljakannatamatu.

Palmstrug kirjutas: „Siin on kaunis vähe elanikke ja nad toituvad ainult kalast, aga mõnikord, kui on halb kalasaak, nagu käesolevalgi aastal, kannatavad elanikud nälga ja söövad mände¹. Arestantidel kui harjumata inimestel on seda toitu võimatu taluda. Peale selle ei ole püügi vaheaegadel võimalik toituda ka kalast...”

Möödusid aastad, aga elu Kolõma-maal muutus vähe.

¹ Tuleb oletada: peeneks tambitud lehisekoort.

Paljude Kolõma kohtade nimetused, mis on säilinud muistsetest, revolutsioonieelsetest aegadest, nagu „Krestõ“, „Mogilnõi“, „Ubijennoje“, „Pogromnoje“¹, kõnelevad endast ise...

Ka kliima pole sellest ajast muutunud. Nižne-Kolõmskis ei ole soojemaks läinud. Samad viiekümnekraadised pakased, samad pimestavad purgad, samad tormid ja udud, mis olid palju aastaid tagasi. Aga kui palju uut on tänapäeval sellel karmil maal! Endistel inimtühjadel rannikutel on levinud radiojaamade võrk. Siin ehitatakse nii kaevandusi kui ka rahvarikkaid asulaid. Põhja loodus taganeb inimese ees, kes täidab suure Stalini poolt koostatud plaani.

Ambartšiki ladude ja aitade juurest lähevad laiali veonartade karavanid. Koormaid veavad nii põhjapõdrad, koerad kui ka hobused. Hobused on siin sagraised, ebatavalised, kaetud tiheda karvaga — kaitseks pakase vastu.

Teist nädalat järjest püsib neljakümnekraadine pakane. Kuid niisugust temperatuuri ei peeta siin käreteks külmaks, see ei takista siin elu ja töö normaalset käiku. Lapsed lähevad lõbusa käratseva salgana kooli, pärast tunde sõidavad nartadel taigasse küttepuid tooma. Päevad on hämarad, lühikesed, tuulised, ööd aga pikad, selged, täherikkad. Päike peaaegu ei näita end vaatepiiri kohal. Päeval, tundi kaks-kolm, võib lampi süütamata akna juures ajalehte lugeda.

Hommikust alates kerkivad Kolõma parema kalda taga järsud mäed. Eile neid polnud. Nad püsivad õhtuni. Ultramariinsinised mäetipud ahvatlevad tundmatute mäeahelike salapärasusega. Kustus lühike päev. Kadusid mäed Kolõma taga. See oli ainult refraktsioon — valguskiirte kummaline murdumine atmosfääris. Refraktsiooni tõttu tundub harilikude esemete kõrgus vahel gigantseks ja väike künkake kasvab mäeseljandikuks. Refraktsioon lõbustab tihti kolõmalaste pilku kõige ebatavalisemate maastikkudega.

Ja kas on siin vähe teisigi ootamatusi? Imestusega saan teada, et radiojaama on siginenud hermeliinid. Nad elavad masinaruumi põranda all. Mineval aastal oli siia taigast tulnud parv oravaid. Võib-olla olid metsatulikah-

¹ „Ristid“, „Haua“, „Tapmise“, „Rüüstamise“. — Tõlk.

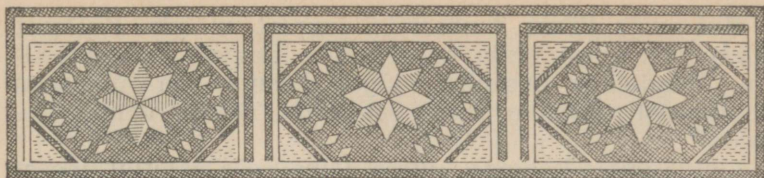
jud nad taigast välja ajanud. Mõned oravad ronisid raadiomasti otsa. Kui ruumide koristamise toimkonnas olija kallas sügisel välja solki, lendasid läheduses olevailt järvedelt raadiojaama juurde metspardid. Nad käitusid nagu kodupardidki ja üldse ei kartnud inimest.

Kolõmalaste nõuandel täiendan reisiks pelmeenide tagavara. Kolõmalane peab pelmeene parimaiks konservideks talvel taigas. Nad on tal narta tiisli taga kotis ja ei rikne külma käes. Tarvitseb ainult teha lõke, koguda kastrulisse lund ning visata keeva lumevette pelmeenid, ja imehea ning toitev roog ongi valmis. Ostan kooperatiivist kingitusi tulevastele tuttavatele, metsahüttide elanikele, kes juhtuvad teel vastu — pressitud teed ja tšerkassi lehttubakat.

Meteoroloogiajaama naabruses remondivad kaks kolõmalast maja. Süllapikkuse varrega kopsikust kastab üks oma kühmaka palktare seina veega, teine viskab hiiglasuure labidaga lund niisutatud seinale. Märjast lumest krohv jääb seinale ühtlaselt ning tihedalt. Seda nimetatakse maja „jäätamiseks“. Nagu kõik naabermajad, muutub seegi ruttu valgeks ja pidulikult ehituks. Eemalt paistab ta jääst tahutuna.

Kõik majad on üleni kaetud selle omapärase „krohviga“. Lai Kolõma sätendab lumest. Veel pool aastat kestab siin talv. Kuid teda ei karda isegi lapsed.

ESIMENE LOOTS KOLÕMAL

1932. aastal sõitsin koos Keša Tšetverikoviga Kolõma aurikul „Lenin“ mööda jõge ülespoole.

„Lenin“ oli esimene aurik Kolõmal, Keša Tšetverikov — esimene loots sellel laeval.

Ta on väikest kasvu, tõmmu, peaaegu pruun. Kolõma kasakate järglane, sündinud kolõmalane. Tal on üleloomulik mälu kõige kuuldu ja nähtu jaoks. Näolt sarnaneb ta rohkem jakuudi kui venelasega, kuid räägib ainult vene keelt ja, nagu kõik siin, põristavalt hääldades.

Sügisel seisime Nižņe-Kolõmski juures. Paat käis laeva juurest kaldale, vedades jahu, konserve, tubakat, suhkrut, teed ja muid Põhja-mereteed kaudu Vladivostokist toodud toiduaineid.

Keša jälgis poomi juures lossimist.

„Seltsimees kapten, kas varsti läheme allajõge?“ küsis ta järsku rahutult.

„Otsekohe pärast kolmandat vilet,“ vastas rahulikult kapten, kes ei armastanud mingisuguseid järelepärimisi.

Kui keegi uudishimulikest meeskonnaliikmeist küsis kaptenilt: „Mis see seal ees paistab?“, vastas ta alati: „Lähme ligemale ja pärime järele!“ Keša teadis seda kapteni harjumust ja tema mitte väga lahkeid vastuseid.

Kuid nüüd tundis Keša rahutust ja jätkas küsimist:

„Aga kui jõgi kinni külmub? Kas lossime kogu aeg?“ Kapten vaikis.

„Kuidas ma siis pääsen Krepostist kuni Šalaurovani? Koeri mul ju ei ole...“

Kui aurik liikus Ambartšiki juurest mööda Kolõmat ülespoole, seisis Keša vahetuseta „Lenini“ komandosilal. Vaadeldes üksisilmi jõge, käsutas ta ühtelugu roolimeest: „Tõmba veidi vasakule! Tõmba veidi paremale!”

Ohtlikumate kohtade juures palus Keša vahitüürimeest temaga mitte rääkida:

„Mul ei ole praegu mõistust peas!”

Kui aga „Lenin” oli ohtlikust madalikust möödunud, soovitas Keša lõbusalt:

„Noh, nüüd lase käia, seltsimees kapten!”

Ja kapten andis täiskäigu edasi.

„Keša, mitu versta on sinu arvates Šalaurovani?” küsis esimene tüürimees, nähtavasti kontrollides lootsi.

„Teie keeles on see Šalaurova, minu keeles, kolõma keeles, nimetatakse seda aga Kasarmuks. Laptev ehitas sinna kasarmu.”

„Aga kas see oli ammu?” päris tüürimees.

„Vist aastat kakssada tagasi! Mind siis maailmas veel ei olnud!”

„Noh, aga siiski, Keša, kui palju maad on neemeni?” küsis tüürimees uuesti.

„Minu versti kümme, sinu versti kuus,” vastas Keša silmamõõdu järgi.

„Missuguseid sinu versti?”

„Pikki, vaat niisuguseid. Koertel sõites tunduvad verstad pikematena kui kiirel aurikul,” ütles Keša, pöördues akna juurde ja andes sellega mõista, et jutt on lõppenud.

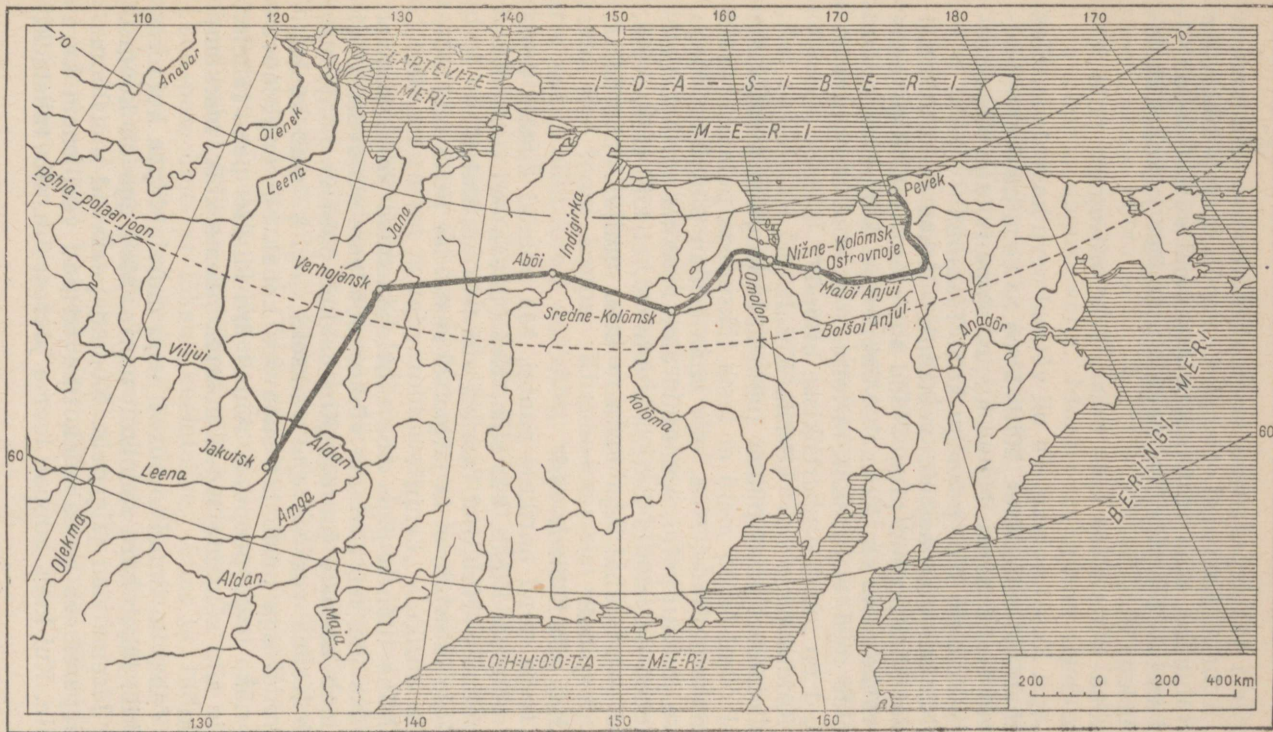
Lapselikult ebaselgelt hääldades avaldas Keša alati tarku ning asjalikke mõtteid. Ta luges jõge nagu raamatut, tundis tundrat ja merd, koerte ja metsloomade kombeid. See oli loodusnimene, looduse jälgede uurija ning lugeja. Koertest rääkis ta nagu oma armsatest seltsimeestest.

Ma kutsusin Keša kajutisse, näitasin talle raamatuid Põhja kohta ja ütlesin:

„Vaata, Keša, tahan sinust kirjutada, et kõik teaksid Alam-Kolõma esimesest kohalikust lootsist aurikul „Lenin”.”

„Hea küll,” vastas Keša lühidalt ja ükskõikselt, keerutades pikka plotskit.

„Kust sa nii hästi jõge tunned, Keša?” küsisin ma.

Pevekist Jakutskini koerte ja põhjapõtradega.

„Oma tähelepanemise ja järelemõtlemise läbi tunnen ma Koimat. Kasvasin orvuna. Orvupõli õpetab kõike. Isa oli talupoeg, ema lamuuditar. Mu vend suri. Õde oli — suri samuti. Ma jäin üksi nagu kuu taevas ja kahekümneaastasena abiellusin.”

Kaua kiitis Keša oma naist. Teist niisugust pole Kolõma-maal kuskil! . . .

Lapsi Kešal polnud. Ta oli võtnud orvu kasvatada. Elas Suhharnaja asunduses. Sõitis koos naisega tundrasse püüniseid üles seadma. Naine kogus ajupuitu, aga Keša seadis püüniseid üles peaaegu kuni Tšaunini.

„Nii me oma aastaid veetsime,” jätkas ta. „Viisteist aastat meil polnud rahu. Nüüd aga elan hästi. Kuid enne oli raske meie elu Koimal. Mingisugust kaupa ei toodud siia. Ei teed, ei tubakat, ei toitu. Aga vaat kui palju aurikuid on nüüd Ambartšikisse tulnud!”

„Kuidas püük on?” küsisin Kešalt.

„Polaarbaseid püüan tublisti. Missugune püüdja ma veel olen! Nüüd meid ei lasta lõksudega polaarbaseid surnuks muljuda. Noh, aga mina püüan püügiraudadega talve jooksul palju. Aga nüüd olen lootsina aurikul. Selt-simehed on minule kadedad: ütlevad, et küll sina, Keša, saad suurt raha! Aga Kibizov ütles mulle Ambartšikis: las räägivad!”

„Kes see Kibizov on?”

„Tema mind aurikule panigi. Ma polnud kunagi aurikul sõitnud. Küsib, kas sina, Keša, laevateed tunnend? — Tunnen! — Noh, kui tunnend, siis istu aurikule!”

Keša jutustab, et ta järgmisel aastal ise palus end tööle võtta aurikule „Lenin”.

„Mina tunnen jõge oma tähelepanemise järgi. Sügisel on uus jää, me asetame võrke, mõõdame sügavusi. Jõgi külmub kallaste juurest. Kui hakkab puhuma põhjatuul, jääb Koima vesi sel ajal vaikseks, jõgi külmub keskelt. Kevadel aga püsib jää sügaviku kohal. Nii ongi laevatee näha nagu peopesal. Ainult ära laiskle, pane tähele. Meie siin sõidame sageli koertel, näeme kõik, märkame kõik.”

„Vahel on ilmad tormised nagu merel. Niipea kui torm vaikib, läheb karu rannikult merre. Meil aga on koerad. Me laseme nad jälgedele. Koerad peatavad metslooma. Kui peremees on lähedal, tikuvad nad veel enam karu peale. Kui koer hüppab looma juurest ära, siis tulistadki

teda. Koeri me hoiame väga. Koer hukub ise, kuid päästab meid surmast."

"Kevadel hävitasin truu koera. Ta oli tark nagu inimene, ainult et suuga ei vadranud. Lamas karu lumegaugus. Lasksin koera lahti, ta pistis jooksuma. Karu aga oli kaval ja karme, ma ei jõudnud veel kukke alla lasta, kui ta hüppas august välja. Murdis maha minu koerakese."

"Koer on Põhjas igaks otstarbeks. Ta toidab iseend ja meid samuti. Tema tööd me tõepoolest hindame. Raha koer ei palu. Riideid ka ei palu. Vaja ainult jälgida, et ta ei külmuks, tema päästab sind surmast. Kui inimene on päeva söömata, ei saa ta töötada. Koer on päeva söömata, kuid ikka läheb nartaga, kuni kukub lumme. Sel aastal on Ambartšikis palju kaupa. Me hakkame seda arvatavasti koertel vedama."

"Kas räägitakse õigust, et Ambartšikis on uputused?" küsisin ma Kešalt. "Räägitakse, et kaup võib märjaks saada?"

"Valetavad, poiss! Uputust ei ole," vastas Keša otsustavalt. "Ainult et kevadel jookseb mägedelt vett. On vaja, et kate oleks hea, et presendid oleksid head. Kaup ei hävi. Ainult et lumega tuiskab kõrgelt kinni. Neli nartat veavad ühe tonni kaupa. Kümme-kaksteist koera ühe narta ees. Kellel koeri on vähe, rakendavad ette kaheksa-üheksa."

Keša tundis rannikut ja Alam-Kolõmat väga hästi. Linnadest oli ta ainult kuulnud seal käinud inimestelt. Nähes esmakordselt Sredne-Kolõmskit, oli Keša hämmastunud selle suuruselt ja rahvarohkusest.

Keša lootsiks oleku ajal tegi aurik „Lenin“ järjest neli reisi ega sattunud kordagi madalikule. Mida siis rääkida veel püügist, millega Keša oli tegelnud maast-madalast. Kõigist paremini püüdis Keša noodaga kalu, püüdis polaarbaseid ja karusid. Tihti püüdis ta ka „musta“ rebast, nagu nimetati Kolõmal hinnalist sinirebast. Keša polnud rahul sellega, et lõksud olid keelatud.

"See pole õige, et lõksud keelatakse," ütles ta, tulles tagasi oma armastatud teema juurde. „Püüdisrauga on halb polaarrebast püüda. Loom rabeleb, rikub tugevasti karusnahka. Aga lõks tapab kohe, ei riku nahka. Aga mis minul sellest? Haigestusin nende õnnetute lõksude tõttu ja vaevasin naise ära."

Ning Keša hakkas kiitma oma eluseltsilist.

„Ei leidu Kolõmal teist niisugust naist, kes mehega üh-teviisi püüniseid üles seaks ning kõike teha oskaks! Ta elab neljandat aastat tares ilma minuta. Ise püüab noo-daga kala. Ise ehtas aida, tarele lähemale, palkhaaval pani kokku. Tare ma viisin ise uuele kohale, aita aga ei jõudnud enam viia. Ta ise ehtas aida tare juurde, nagu mees kunagi.”

Loots tõmbas mahorkat ja ta silmad sulgusid pooleldi.

„Mitte alati ei võta polaarrebane püünisrauast sööta,” jätkas Keša. „Polaarrebane püüab saaki kuupaistel. Kui kuud ei ole, siis polaarrebane sööta ei puuduta. Aga kui ilmub kuu, sööb ta lõksu juures ära ka teise polaar-rebase, kui see on nähtaval. Muidu sööb ta hiiri, harva kui haarab sööda järele! Paremini võtab ta sööta siis, kui sajab värsket lund. Kevade poole lähevad päevad pikemaks, siis võtab ta halvemini, aga aprillist peale ei võta enam üldse, puista temale siis ette kas või kõik maailmas, ei võta! Hülged jätavad sel ajal pojad maha, neid ta varitseb hoolikalt jääaukudel. Pistavad pea välja, haarab otsekohe kinni.”

„Kas käite tihti merel?” küsisin ma, taotledes jutustuse jätkamist.

„Kuni Ajonini olen käinud. Amundseni olen näinud. Tšauni lahes valmistas ta endale toitu koos meiega. Ma elasin ligi kuu aega tema juures Ajoni saarel Bolšaja jõe taga, mida vene keeles nimetatakse Bolšaja Baranihhaks! Seal olidki nad kinni külmunud. Kaks kuud trii-visid koos jääga otse kivi poole. Kagu kohta me ütlemegi kivi, mäed. Norralased jõudsid triivides esialgu Bolšaja Baranilha juurde, Bolšaja taga nad talvitasidki... Ekspeditsiooni kuunaril. Räägiti, et on imekuunar. Mina aga ei usu. Lihtsalt — merelaev. Nendel oli tõlgiks Gennadi Dmitrijevõtš Olonkin. Meie temaga käisime siin Krepostis, Nižne-Kolõmskis. Küsitlen teda: mis pärast sina, Gennadi Dmitrijevõtš, läksid merele võõramaisel kuunaril? Kas meil tõesti on vähe oma, vene laevu? Ta ei vastanud mulle selle peale midagi.”

Ma olin hämmastunud Keša mälust. Amundsen sõitis neis kohtades kolmteist aastat tagasi. Aga Keša mäletas nii Amundseni kui ka Olonkini ees- ja isanime.

„Nad sõitsid minuga esialgu Nižne-Kolõmskisse. Jõud-sime välja Suhharnaja asunduseni. Kolm pöördusid kuu-

narile tagasi, aga mina viisin Olonkinit edasi. Olonkini kaudu palus Amundsen mind sõita Nižne-Kolõmskisse. Seal elas ameeriklane Coren, kes kogus igasuguseid kajakaid, valgeid ja roosasid, hiiri, parte, luiki, hermeliine, igasuguseid päid ja loomi. Valmistas topiseid, sellega tegeleski. Mõni räägib, et oli spioon. Ja et linnud olid ainult silmapettek. Hankis teateid meie Kolõma-maa kohta ja toimetas edasi Ameerikasse, et selleks oli siia saadetudki... Selle kollektsiooni järele sõitsingi Olonkiniga Nižne-Kolõmskisse. Ma meeldisin Amundsenile nii, et ta ei tahtnud mind enda juurest ära lastagi, kutsus kaasa Nomesse. Aga mul on Suhharnaja asunduses perekond. Ja ma ütlen: „Kuidas ma võin perekonna juurest, kodumaalt ära võõrale maale sõita? Seda ei ole! Teile on armas Norramaa, minule aga Kolõma-maa. Sõitke ilma minuta.“ Nii sõitsidki nad ilma minuta Nomesse. Ja mina tulin kevadel tagasi. Merel oli lobjakane, jääpealne vesi. See ongi kogu lugu!” lõpetas Keša jutustuse.

Ma küsisin Kešalt hüvastijätul, kas tal pole Kolõmal igav. Ta imestas küsimuse üle. Tal oli kolmsada kuuskümmend lõksu polaarrebaste jaoks üles seatud. Eelmisel talvel oli ta püüdnud seitsekümmend kaks polaarrebast. Igavuse tundmiseks pole aega. Iga päev viib keegi naabreist faktooriasse polaarrebase. Viis naaber ühe polaarrebase, tahab Keša homme viia kaks. Ei tööta kaupmeestele, vaid oma nõukogude võimule!

Nähtavasti oli kolõmalane pikast jutuajamisest väsinud ja kavatses ära minna. Tuli sisse esimene tüürimees, kuulis meie vestluse lõppu ja ütles mulle:

„Kirjutage nii: Keša on esimene mees Alam-Kolõmal! Ta tunneb jõge nagu iga joont oma peopesas.“ Keša tõusis püsti ning jättes hüvasti ütles:

„Kirjuta: Keša on siin ainus Tšetverikov kogu Koimal, isa järgi Petrovitš, aga minu naine on Marfa Gavriljevna. Teist temasugust Koimal ei ole!“

KOLÕMA PARTISAN

Jakuškovilt sain teada, et Nižne-Kolõmskis elab isik, kes oli Kodusõja aastail osa võtnud võitlusest kolõma valgekaartlastega.

Lähen tema juurde linna äärde. Partisan Bagalai maja on samasugune nagu kõik teisedki Nižne-Kolõmskis: ehitatud ühtlastest palkidest, kallaka katusega, aknas jää klaasi asemel; samuti nagu kõik teised hooned, on ta kaetud sätendava jääkrohviga.

Peremees, kõrget kasvu, tugev ilus mees, kohtas mind maja uksele, kutsus sõbralikult sisse ja hakkas kohe kostitama keldris hoitud nelmaga ja äsja jää alt püütud kala lõikudega. Ma ütlesin, miks tulin tema juurde. Ja Bagalai, vaikinud mõne minuti, nagu kogudes mõtteid, hakkas jutustama Kodusõja draamatilistest episoodidest Kolõmal...

...Kaheksandat ööpäeva läks mees suuskadel Kolõma taigas mäelt mäele. Seljakotis olid tikud, berdanka¹ padrunid, tahvel pressitud teed ja väheldane katel toidu keetmiseks.

Polaaröö hakkas lõppema. Lühikeseks ajaks tõusis päike taiga kohale, kuid ei soojendanud veel. Ainult kohev härmatis käabusmänni väljasirutatud okstel sätendas päikesepaistel heledate täppidena nagu jakuudi jurta jääaknad loojakul. Pilvitul ööl sirasid pimestavalt tähed ja helendas hõbedaselt Linnutee. Vaadeldes seda, meenus mees ema poolt jutustatud imeilusat muinasjuttu. Linnutee on jakuudi vägilase Moksogoli (Tormikotka) —

¹ B e r d a n k a — teatavat liiki püss. — Tõlk.

taevapoja — suusajalg. Vägilane jälgis armastatud tütarlast. Taevasse, kõrgele taiga kohale, jäigi lai jälg...

Vaadates Linnutee tähisele vöödile, hakkas mehel kurb: temal tuli armsamat mitte jälgida, vaid armsama juurest eemalduda. Neiu Marjatsan elas Tala-Kjueli järve ääres ja võistles temaga ilu poolest. Marjatsani mustad patsid helkisid sinakalt, tõmmu nägu oli tuultest karastatud. Ta liigutused olid kütkestavalt osavad. Ta oskas juhtida hobust, oli suurepärane seltsimees, ja polnud midagi kaunimat tema elavatest tumepruunidest silmadest.

Bagalai liikus kaheksandat ööpäeva, kohtamata inimesi. Vahetevahel juhtus ta nägema põdra jälgi. Ta läks edasi päeval ja öösel, heitis magama, kui muutus jõuetuks, ja tõusis, kui tundis end külmast kangestuvat. Süütas lõkke, kuivatas end, soojendas end teega ja pärast lühikest und jätkas teed mägedesse. Temast räägiti, et tal on „orava“ mälu. Suvel kogub orav talveks tõrusid, seeni, seedripähkleid ja peidab neid esimese ettejuhtuva puu koore alla, okste vahele või tüve õõnsusse. Talvel, kui tuleb puudus, leiab orav eksimata taigas puud, kuhu ta on peitnud oma tagavarad.

Bagalai liikus mäelt mäele ja iga kivi oli talle tuttav. Seal, kus lumi oli tuule poolt siledaks uhutud, jooksid suusad laiali ja mees liikus aeglaselt. Tema sirged, mitte-käharduvad tihedad juuksed olid nagu müts vajunud madalale laubale. Põhjapõdravasika nahast malahhai koeranahkne ääris oli täis jääpurikaid. Aeg-ajalt heitis Bagalai harjunud liigutusega malahhai õlgadele ja see jäi rippuma laia ererohelise siidlinde küljes, mille oli kinkinud Tala-Kjuelis elav neiu.

Tema nahkvöö küljes rippus omatehtud jakuudi nuga. Tera oli tehtud berdanka täagist, käepide kase juurest. Tundmatu meister oli käepidemele nõelaga kunstipäraselt graveerinud peene joonise ning täitnud selle tinaga. Joonis kujutas jahimehe poolt hirmutatud põtra, kes jooksis, tugevad jalad välja sirutatud.

Bagalai vanemad olid rännanud Oloilt Bolšoi ja Malõi Anjuile. Bagalai isa oli kuulus täpsuslaskurina ja hankis elatist küttimisega. Bagalai perekond oli suur ning vaene. Rännata tuli kaua, sest puudusid sõidupõdrad. Et lapsi mitte vaevata, panid vanemad nad istuma nartadele, kuhu oli asetatud majakraam, aga ise käisid kogu tee jalgsi.

Bagalai lahkus vanemate urassast¹ kõigest üheteistkümne-aastasena. Nende juurde sõitis vahel kaupmees Jepimahh Žohhov. Kaupmees tõi kaasa piiritust, tubakat, pressitud teed ja kingitusi — odavaid sitsrätikuid. Ta jutustas meeleldi igasuguseid uudiseid. Jakuudid naaberurassadest kogunesid teda kuulama. Jepimahh Žohhov oli juba ammu Bagalaid tähele pannud, sageli kostitas ta poisikest kompvekkidega. Ja korj palus kaupmees vanemaid anda Bagalai talle kasvatada. Vanemad nõustusid: Bagalai oli kaheksas sööja perekonnas. Poisikesele endale oli aga ükskõik, teda isegi ahvatles sõit tundmatusse linna...

„Head töolist on Kolõmal ka suure raha eest raske leida, laps kasvab, saab mulle tasuta tööliseks,“ arvestas kaupmees, lamades kibitkas², mille ette olid raken datud hästitoidetud põdrad.

Žohhov oli jakuutidelt-küttidelt poolmuidu kokku ostnud hulga karusnahku ja neid viiva suure vooriga läks väike Bagalai Sredne-Kolõmskisse. Ema nuttis natuke hüvastijätul ja, vaadanud pojale järele, läks urassasse kulunud torbaseid parandama.

Poiss õppis kaupmehe juures lugemise ja kirjutamise selgeks. Teisel aastal pani kaupmees ta tööle: puid raiuma, hoovi puhastama, heina niitma ja vedama, kala püüdma... Bagalai töötas kaheksa aastat ilma palgata, söögi ja riietuse eest. Ta kasvas suureks, pikaks noormeheks. Noormees oli tüdinud sulasena teenimast.

Mõtles kaupmehe juurest ära minna.

Sel aastal ehitati Sredne-Kolõmski raadiojaama. Bagalai astus ehitustööle saagijaks, pärast hakkas madruseks. Tegi sõite kaatril Sredne-Kolõmskist kuni Kolõma suudmeni, uuris jõge, sai tuntud lootsiks.

Seitsmeteistkümnendal aastal tuli Kolõmale teade suurest revolutsioonist. Koos endiste poliitiliste väljasaadetutega sammus Bagalai Kolõmal vabadusetuses hukkunud revolutsioonivõitlejate haudade juurde ning kuulas esmakordselt kõnesid vabadusest ja õiglusest.

Hiljem ilmusid Kolõmale valged.

¹ Urassa — koonusetaoline suvine elamu. Seal, kus leidub kaski, on urassa kaetud kasetohuga; kasetohu puudumisel kaetakse urassa rohumätastega ning puistatakse mullaga üle (Matjuškini järgi).

² Kibitka — talvine kattega sõiduk; ka kerge liikuv elamu rändrahvail. — Tõlk.

Bagalai elas tollal paiksete jakuutide juures Unarvas, Baidunski külas. Kaugele taigasse levis teade, et ohvitser Šulepov on Sredne-Kolõmskis maha lasknud üheksa kommunisti ning haaranud võimu enda kätte. Ta pani ikoonide ette küünlaid, jõi viina ja kui möödus jooming, sõitis mööda Kolõmat koguma maksu jakuutidelt ja venelastelt.

Šulepovi abiliseks oli Belonitski.

Suvel kavatses Belonitski riigilt röövitud karusnahkadega põgeneda Ameerikasse. Ta oli ameerika salakaubavedajatega ammu kokku leppinud. Kuid polaarjää ei lasknud ameerika kuunarit välja. See jäi talvitama Tšukotka ranna juurde. Belonitski pöördus koertega mööda talveteed Sredne-Kolõmskisse tagasi. Šulepovit Sredne-Kolõmskis ei olnud. Ta viibis Abõi kandis.

Ja siis juhtus midagi ootamatut. Emb-kumb, kas Belonitski teadis, et valgete võimule on kõikjal tulnud lõpp, või tekkis tal tõesti hilinevad kahetsus, aga ta kutsus valgekaartlased kokku ja ütles neile:

„Ma olin valge. See on minu eksimus. Aga nüüd tahan seda heaks teha tööga nõukogude võimu heaks. Kutsun üles kõiki kolõmalasi võitlema nõukogude võimu tugevdamise eest Põhjas.”

Inimesed kuulasid Belonitskit ja otsustasid temaga ühineda. Siis saatis ta Šulepovit arreteerima. Kurjategija toodi Sredne-Kolõmskisse.

Šulepovi endine adjutant, ohvitser Kanin, tuli samuti üle võitjate poolele. Ta pakkus end abiks sõitma luurele Abõisse, et likvideerida Indigirkal tegutsev ohvitser Derevanovi jõuk.

Belonitski kogus rühma noori kolõmalasi, jagas neile välja püssid ja väljus Sredne-Kolõmskist, liikudes mööda talveteed Abõi poole. Külmal tuul põletas nägu, oli raske hingata, kangestusid sõrmed ja varbad... Kuumaks aetud põhjapõtrade kohal olid aurupilved.

Belonitski rühmale sõitis Abõist vastu ohvitser Kanin, kaasas koorem värsket leiba ja põdraliha. Punaste rühm rõõmustas selle üle. Nii toitvalt kui sel päeval polnud ammu söödud. Kanin pöördus ühe kergesõidu-nartaga tagasi.

Kuid Belonitskil ei õnnestunud jõuda Abõisse. Reetur Kanin asus just linnakese ette varitsema, tappis maha kogu rühma ja hõivas selle relvad. Hukkusid aktivistid,

Sredne-Kolõmski noorsoo parima osa esindajad; Nõukogude Kolõma mäletab neid tänini.

Kanin ühines Derevjanoviga ja tegi talle ettepaneku minna ühiselt Sredne-Kolõmski peale, kuid eri teid mööda: Kanin — Abõist, Derevjanov — Allaihhast. Ja et petta Sredne-Kolõmskisse jäänud punakaartlasi (nende hulgas oli ka Bagalai), saatis reetur Kanin Abõist kiirkäskjalaga võltsitud kirja Belonitski allkirjaga:

„Abõi meie poolt võetud. Varsti purustame ka Derevjanovi. Belonitski.“

Kirja ehtsuses ei kahelnud keegi.

Asja kiirendamiseks otsustasid Sredne-Kolõmskis olevad punakaartlased saata Allaihhasse luuraja. Bagalai avaldas soovi sõitmiseks: ta tundis Allaiha ümbrust hästi. Noormees toppis tubakakoti tšerkassi lehttubakat täis, võttis kaasa mõne toosi tikke ja asus teele kerge sõidunartaga. Sel ajal peeti Kolõmal häbistavaks sõita oma toidumoonaga. Taiga iidse tava järgi oli teekäijal alati vaba sissepääs igasse jurtasse. Külalisena võis seal viibida kas või kuu aega ja külalishalke peremees ei nõudnud võõralt mingit tasu. Selline oli taiga külalishalkuse tava.

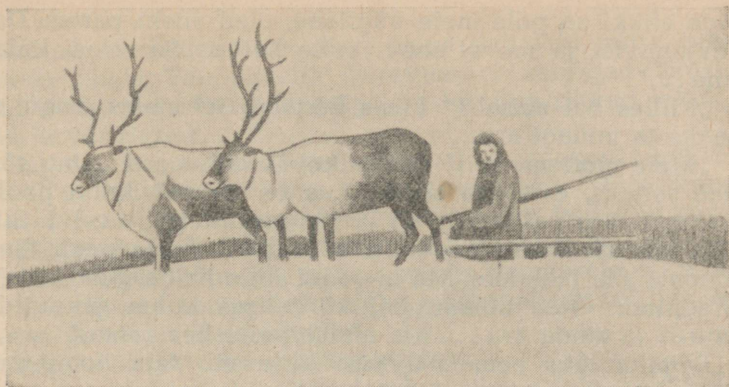
Põdrad juhtusid olema hästi toidetud ja head. Bagalai ei sõitnud, vaid lendas Põhja, Kara-Talõsse (Tšornõi Jar'isse). Nelisada versta Sredne-Kolõmskist selle järsakuni jäid kiiresti seljataha. Alles üsna Kara-Talõ lähedal kohtasid jakuudid Bagalaid häirivate uudistega.

„Belonitski on tapetud, tema rühm hävitatud. Kanin on reetur. Derevjanov liigub suure rühmaga Allaiha kaudu Sredni poole.“

Bagalai vahetas põtru ja sõitis edasi põhja poole. Kara-Talõni oli jäänud vähe maad. Luuraja ööbis jakuudide juures, alustas ettevaatlikult kõnelust, uuris välja uudiseid.

Vanamees-toion¹, rikas jakuut Andrei Sobolev võttis rändaja vastu tavalise jakuudi tervitusega: „Kapse!“ Öösel hakkas jurtas laps nutma. Vanaema istus lapselapse juurde ja hakkas talle muinasjuttu jutustama. See oli iidne jakuudi muistend vägilastest Abaagõst ja Jurju-

¹ Toion — valitav vanem. — Tõlk.

Põdrarakend.

nist, mida Bagalai oli lapsepõlves mitu korda kuulnud. Muistendit jutustati kiirkõnes, ilma katkestusteta, aga kui peatuti hingetõmbamiseks, siis sülitati, et poleks mägata, millal jutustaja peatub . . .

Jurjun-vägilane oli aus ja hea. Ta elas maa peal nagu kõik jakuudid. Aga kuri Abaagõ-vägilane (saatan-vägilane), tema vastane, elas maa all. Võitluses Abaagõga jäi Jurjun alati võitjaks. Aga kui Abaagõ juhtumisi võitis Jurjuni, lendas see taevasse ja palus taeva peatsaarilt abi. Jurjun sai abi ja laskus tiibadega ratsu seljas uue jõuga maa alla Abaagõga võitlema. Too oli madu, kes võis oma kuju muuta ja esineda üheksal eri kujul: kotkana, härjana, nõiamoorina, kellel on üks jalg kesk keret ja üks käsi . . .

Muinasjutukangelaste kõnet anti edasi lauldes. Jurjun-vägilase sõnad esitati rahulikult ja meeldival häälel, Abaagõ-vägilase omad — valjusti ja metsikult.

Andrei Sobolev istus Bagalai kõrval, suitsetas vaikides piipu ja kuulas muinasjuttu. Kui vanaeit vaikis ja Bagalai pööras tühja klaasi põhja ülespoole, ütles Sobolev külalisele karmilt:

„Abaagõ-vägilane oled sina, Bagalai! Seepärast, et sind anti alaealisena võõrale inimesele, see aga nõidus su ära, vahetas su salaja ümber, ja sinust sai halb inimene. Teame, noormees, kuhu sa sõidad ja milleks sa sõidad . . .

Aga ehkki sa pole meie vägilane, oled siiski parem Derevjanovist ja me ei soovi sulle halba. Sa oled küllaline..."

"Milles asi seisab?" küsis Bagalai, teeseldes, nagu ei saaks ta midagi aru.

"Meie mõtleme nii," vastas kaval vanamees, "sina sõidad selleks, et teada saada, kus on valged, kuhu poole liiguvad, kui palju neid on ja kas neil on palju relvi. Siis tea: eile oli Derevjanovi rühm Kara-Talõs ja peab täna jõudma siia lähedale. Me ei soovi sulle halba. Sõida koju Srednisse. Oota hommikuni kõrvalises kohas jakuutide juures ja sõida ära... Ma annan sulle hea ratsu."

Bagalai läks eemalasuvasse jurtasse. Aga hommikul näeb, et tema juurde kihutab jakuut põtradel.

"Kas mingi teade või sõidavad valged. Kas tõesti vanamees pettis mind?"

Selgus, et sõitja oli Sobolevi poeg. Annab üle uue "kapse":

"Tuli Derevjanovi rühm. Palju mehi. Kõik relvadega. Vanamees ütles, et pead ruttu sõitma Srednisse."

Uuesti kihutas Bagalai puhkamata kogu ööpäeva ja jõudis Sredne-Kolõmskisse. Kõikjal anti talle puhanud, tugevad põdrad. Bagalai teatas Revolutsioonikomiteele:

"Derevjanovi rühm tuleb Srednisse Allaihha poolt. Kainin reetis nõukogude voimu, tappis pettuse teel Belonitski rühma ja ise liigub Abõi poolt Sredni peale. Meid tahetakse ootamatult vallutada. Vaja organiseerida vastupanu!"

Bagalaid ei usutud.

"Mis sa räägid!" öeldi luurajale. "Abõi on meie käes. Derevjanovil on varsti lõpp. Vaat siin on Belonitski kiri. Ta ise kirjutab meile, et hävitab Derevjanovi..."

Asjatult vaidles ja ägestus Bagalai: teda ei usutud.

Ja siis ütles ta südametäiega:

"Kui te ei usu, siis jään ise rühma meestega Derevjanovit varitsema. Ma ei lase bandiiti rüüstata Srednit."

"Ära ägestu, Bagalai!" rahustati teda. "Milleks sulle rühm? Oota päevake. Puhka. Homme võib-olla kogume mehi..."

Ei kuulanud neid Bagalai, sõitis ise Tala-Kjueli, mis tähendab "järskude kallastega järv". Siin kohtas teda armastatud, pikkade mustade patsidega neiu. Tema tumepruunide silmade kitsastes piludes nägi Bagalai esma-

kordselt ehmatust. Marjatsan pälus Bagalaid mitte tunnikski jääda Tala-Kjueli. Derevjanovi luurajad luusivad lähikonnas. Derevjanoviga on liitunud rikkad jakuudid ja venelased . . .

Bagalai kogus Tala-Kjuelis kohalikke jakuute-kehvikuid, et relvastatult kohata Derevjanovit. Tuli kuus meest. Neil oli kümme hobust, relvi aga ei leidunud kogu asulas rohkem kui üksainus vana berdanka. Bagalai valis lumivalged hobused, et nad poleks vaenlasele nii nähtavad, riietas oma poisid valgest põdranahast kuhljankadesse ja väljus Tala-Kjuelist.

Bagalai ütles oma seltsimeestele:

„Relvi meil ei ole. Vaenlasel aga on. Vaja vallutada vaenlase relvad.“

Märkamatuina hiilisid Tala-Kjueli julged mehed Derevjanovi rühma asukoha juurde. Nad nägid kümneid suitsevaid tulelõkkeid, palju relvi hakkides, sadasid põdranartasid.

„Näed, Bagalai, kui palju neid on, meid aga käputäis. Neil on palju püsse, meie aga oleme relvadeta. Arvatavasti hukkume. Tapavad meid maha derevjanovlased,“ ütles üks julgusetu.

Bagalai saatis ta häbiga minema. Kõik teised aga jäid, otsustasid jagada Bagalaiga ühist saatust. Bagalai koos seltsimeestega peitis end tihnikusse. Hakkasid ootama. Nägid, et mõned valged sõitsid põhjapõtradega Sredne-Kolõmski poole. Bagalai mehed läksid nende jälgi mööda. Läksid kogu ööpäeva.

Järsku pöördusid valged tagasi oma rühma juurde.

„Miks nad tagasi pöördusid?“ imestus Bagalai. „Nähtavasti mitte niisama. Mis muud kui kohtasid meie rühma. Tähendab, mind usuti, väljuti Krepostist Derevjanovi vastu.“

Hobune Bagalai all oli tuline, aga veel tulisem oli noor ratsanik ise. Valged sõitsid põhjapõtradega. Hobune jõuab põdrast ette. Nagu jalust seotud jääb põder hobusest maha. Bagalai hakkas kihutama, tema järel seltsimehed, et valgetel teed ära lõigata, neid peatada. Hobused jõuavad põtradele järele. Valged märkavad tagaajamist, hakkavad tulistama. Kuulid vinguvad, peksavad vastu puutüvesid. Bagalai peatub vahetevahel, tulistab berdankast, hüüatab rõõmust, kui nartalt kukub vaenlane. Lask lasu järel kostab mõlemalt poolt. Bagalai keerab hobust jär-

sult kord paremale, kord vasakule. Ka tema seltsimehed hoiduvad laskude eest kõrvale. Valged kuñdagi ei taba vapraid mehi. Näe, ronisid nartadelt maha, lähevad jalgsi, talutavad põtru, aga ise karjuvad Bagalaile jakuudi keeles:

„Tohto! Tohto! Haja kigiginõ?“ — Seis! Seis! Kes on?

Bagalai vaikib, vaatleb paremini maastikku. Sredne-Kolõmski mehi pole kuskil näha. Hobune on nüüd ainus lootus. Bagalai nägi jalgrada. Vaja sõita natuke mööda järve äärt vastase nähes. Sosistas sellest seltsimeestele. Need mõistsid Bagalai kavatsust. Järvel oli õhuke lumi. Bagalai hüüdis valgetele:

„Söp, söp, kogitun!“ — Nii, nii, oodake!

Tulistas veel korra; oli näha, kuidas ehmatatud põhjapõdrad ja inimesed sattusid segadusse; ise aga ajas hobuse jooksma; tema järel tõmbasid ratsuteid ka sõbrad. Hobused söötsid minema nagu tuul ja tormasid silmapilguga kaldani, valged ei jõudnud lasta ühtki pauku.

Bagalai oma seltsimeestega kadus nagu jakuudi vibult lastud teravad nooled.

Alles kolmandal ööpäeval nägid nad taigas lõkete suitsu ja nende juures viitteistkümmend Sredne-Kolõmski meest. Need jutustasid Bagalaile, et nad olid saanud teate, et Bagalail oli olnud õigus, et nad usuvad nüüd teda. Pärast lühikest päevast puhkust asus rühm ühes Bagalaiga teele, et kutsumata külalisi lahinguga vastu võtta.

Enne väljaastumist saabusid mäelt kaks kiirkäskjalga — endine ohvitser ja Sredne-Kolõmski preester Si-zõh.

Nähes neid mõistis Bagalai kohe, et need inimesed ei tulnud niisama lihtsalt.

Ohvitser näitas rühma komandörile kirja. Punakaartlased said teada, et reetur Kanin oli suurte jõududega juba Sredne-Kolõmskisse sisse tunginud, vallutanud relvastamata linna, mõistab seal kohut ning õiendab arveid ja teeb neile ettepaneku alistuda, lubades täieliku amnestia.

Rühm hakkas nõu pidama, mis teha. Otsustati mööda külasid laiali hiilida, minna ränd-elanike juurde, Bagalai aga saata Gizigasse.

„Kui jõuad kohale, teata võimudele ja kutsu seal inimesi üles meile abiks,“ ütles talle hüvastijätuks sõjako-missar.

Bagalai oskas rääkida jakuudi, tšuktši, lamuudi ja vene keelt. Tema isa oli jukagiir, ema — lamuuditar. Keelte tundmine tegi ta oma inimeseks taigas ja tundra tuhandete kilomeetrite ulatuses.

Bagalai läks ida poole — Banskaja asunduse suunas. Läks öösel ja päeval. Lootis jõuda tuttavate inimeste juurde.

Kaheksandal ööpäeval jõudis Bagalai metsa servale ja nägi põhjapõtrade teed. Siit oli läbi läinud suur kari. Bagalai läks värskeid jälgi mööda. Laskus mäelt alla, nägi: lähedal voolab lahtine jõeke kohinal üle kivide, suitsevad urassad... Rõõmustus. Süda peksis tugevamalt. Oli lõpuks jõudnud inimesteni. Kuid ei teadnud, kas ta läheb heade või halbade inimeste juurde.

Osutus, et urassades, kuhu jõudis partisan, elasid rikkad evenid Oloist, kes olid tundnud juba Bagalai vanemaid. Mitu korda ütlesid nad, et Bagalai hukkub, olles sattunud bolševike kilda. Kuid nad võtsid teda hästi vastu, võõrustasid põdralihaga, kange teega ja andsid isegi küortšahhi — erepunase pohlamahlagaga ülevalatud vahukoort. Bagalai sõi ja jõi ahnelt ning kuulas pererahvast, kes oli andnud talle peavarju. Pererahvas jutustas, et Kolõmal on sõda ja et sinna sõita on ohtlik. Taigas tulistatakse. Tuleb sageli olla ilma jahuta, teeta, tubakata ja tikkudeta... Nad olid püüdnud jõuda Kolõmale, kuid Banskaja asundusest kaugemale minna on ohtlik. Viimati teatati asunduses uudist: sealt mööda oli idasse põgenevad keegi mees...

„Me ootasime kogu aeg, kas mees jõuab meieni või hukkub taigas. Niisiis, tähendab, see olid sina, Bagalai? Hea, et jõudsid siia!“ ütles vana peremees, kuue urassa vanem. „Me mõtlesime, et sa ei jõua taigast välja ja hukkud.“

Peremees andis külalisele kerge urassa ja soovitas sõita Oloisse.

„Ei tohi sind siin pidada,“ teatas vanamees, „sind võidakse taga ajada. On halb nii sulle kui ka meile.“

Oli vaja sõita mitusada kilomeetrit, aga pikale teekonnale ei lähe evenid kunagi ilma urassata. Urassas võib end kuivatada ning soojendada, toitu keeta ja soojas magada.

Bagalai sõitis kahekümne põhjapõdraga Oloisse. Teele võttis ta kaasa ainult natuke põdraliha.

Oloisse jõudis ta seitsmendal ööpäeval ja kihutas varsti edasi Gižigasse, kus oli nõukogude võim.

Tähelepanelikult kuulas Gižiga sõjakomissar jutustust sellest, mis oli juhtunud Põhja-Kolõmal, ja ütles:

„Talvel inimesi Kolõmale saata me ei saa. Suure rühma saatmiseks ei jätku nartasid, aga väikese rühmaga minna pole mõtet. Suvel, niipea kui jää hakkab liikuma, saadetakse Kolõmale abi Vladivostokist. Me teatame sinna. Aga sina ela niikaua meie juures. Anname sulle tööd.”

Talvel töötas Bagalai Gižiga rajoonis ja oli suve läbi samas paikkonnas. Septembris sai Gižiga sõjakomissar Kolõmalt radiogrammi. Ta kutsus Bagalai enda juurde.

„Vaata! Aurik Vladivostokist on jõudnud Kolõmani. Sinu teate andsin edasi suurele maale, seal võeti abinõud tarvitusele. Bandiite Kolõmal enam ei ole. Sredne-Kolõmski seltsimehed paluvad võimaldada sulle sõita tagasi Kolõmale. Mäletavad oma seltsimeest...”

Suvel sõitis Bagalai omatehtud paadikesel mööda Omoloni alla. Tahtis jõuda Alam-Kolõmale, Marjatšani ja seltsimeeste juurde.

Bagalai sõitis üle kärestike, möödus Omoloni madalikest. See jõgi, mida ta nägi esmakordselt, tundus talle palju kohutavamana, võrreldes rahuliku Alam-Kolõmaga.

Teel ei teadnud keegi talle midagi öelda Marjatšanist. Talvel käis ta Tala-Kjuelis. Järskude kallastega järve juures ei olnud Marjatšani. Jutustati, et derevjanovlased olevat ta vägivaldselt kaasa viinud ja et ta olevat kadunud „nagu juur maa sisse”...

Bagalai muutus süngeks nagu taevas enne vihma, mure oli teda tabanud. Sel päeval andis Bagalai põhjapõtradele täieliku voli, hirmutades üles jäneseid ja rabakanu.

Marjatšan oli kadunud. Kadus jäljetult Bagalaigi. Keegi Kolõmal ei teadnud, kuhu oli jäänud väsimatu rändaja, kaugest Gižigast naasnud Kolõma partisan...

Bagalai otsis Marjatšani. Kord öösel jurtas kolde ääres alustas Bagalai nagu tavaliselt kõnelust Marjatšanist. Vanamees võpatas ja hakkas kiiresti kõnelema:

„Meie juurde Suhharnajasse põgenesid Srednist valged. Nendega oli Marjatšan, nii nimetas neidu üks ülematest. Marjatšan elas minu tares ja suri siin tundmatu raske haiguse tõttu. Meelemärkuseta olles kutsus ta ikka kedagi meest, palus, et see ei sõidaks kaugele, ei jätaks teda maha, vaid tuleks tagasi, kaitseks vägivallatarvita-

jate eest. Too ülem ei lasknud mind tema sõnu kuulata ja jootis mind piiritusega . . ."

Bagalai viskles jurtas nagu hunt. Pärast läks ta välja oma koeri vaatama. Külma käes härmatunult magasid nad jurta kõrval, olles kerra tõmbunud ja peitnud koonud kohevatesse sabadesse. Bagalai heitis pilgu taevasse. Ilm tõotas olla homme selge. Bagalai sõitis koduste kallaste poole ja jõudis „kindluseni“, Nižne-Kolõmskini. Siin koheldi vana partisini austusega. Umbervalimistel valiti ta rajooni täitevkomitee esimeheks. Bagalai asus elama linna äärde väikesse, lameda katusega puujurtasse . . .

Partei Jakuudi oblastikomitee saatis varsti Bagalai õppima Moskvasse, Ida Tööraha Kommunistlikku Ülikooli. Saanud hariduse, pöördus ta koju tagasi. Tuli tagasi Kolõmale mitte üksi, vaid seltsimeestega. Jakuudid, tungusid ja evenid tulid pärast hariduse omandamist tagasi kodumaale — sotsialistlikku Jakuutiasse. Bagalai saabus Kolõmale Leenalt uuel jõeurikul mööda Põhja-mereteed, nagu sõitsid vanasti Leena kasakad kotšidel.

Bagalai asus elama natuke allapoole „kindlust“. Siin ehitati uusi aitu ja maju põdrakasvatussovhoosi jaoks, mille direktoriks oli määratud Bagalai. Teravalt lõhnas aromaadne vaigune lehis. Umberringi lebašid lõhnavad laastud.

Põhja-Jäämerest kuni Sredne-Kolõmskini liikus Alam-Kolõmal „kapse“ mehe kohta tundrast, kes oli käinud kaugel Moskvas, kus elab Stalin ise. Bagalai oli tulnud tagasi, et teha rõõmsaks ning õnnelikuks elu oma kodumaal, seal, kus külm talv on liiga pikk ja põgus suvi väga lühike.

TÄRKAB ELU

Tundub, et alles äsja kõlas nartade taga meremeeste hüvastijātu-saluut. Kuid oli möödunud juba november, lähenes oma keskpaigale detsember, pakane võttis võimust, polaartalv astus oma õigustesse. Meri on juba meist kaugel. Kolõma mets paistab kuuvalgel kohevas härmatises hõbedasena.

Me ei näe enam jarangasid, ei kuule tšuktšide-kajurite laksutavat kõnelust. Pole Atõkki. Kuid meie alustame uuesti teekonda. Koerad hüplevad narta kõrval, nagu kiirustades inimesi. See on alati nii: enne sõidu algust koerad kipuvad edasi, neid on raske vaia küljes hoida, on nad aga jooksnud sada-paarsada kilomeetrit, pole agarus enam endine.

Uuel kajuril on rakendis üheksa koera hulgas kolm kutsikat — kolm „pojukest“, nagu hääldeb kajur¹. On tarvis kolõmalaste keelega harjuda, et seda mõista.

„Kas kihutame hästi?“ küsib kajur, pöördudes täiel sõidul pooleldi minu poole.

Selles küsimuses tundub uhkust:

„Kas näed, missugused koerad mul on!“

Ja tõesti, kolõma laikad on parimad sõidukoerad. Nagu välja valitud, on nad kõik suurekasvulised, tugevad ning vastupidavad. Jooksevad väledasti. Ka kõige karmima pakasega magab laika väljas, kerratõmbunult. Tema teravad püstkõrvad on alati kikkis.

Kolõma laika värvus on harilikult hundi või rebase moodi, harvem must, heledate laikudega, mõnikord

¹ Kutsikas — щенок, pojuke — сынок. — Toim.

pruun või kirju. Selg on alati muust kehast tumedam, pea ja jäsemed — heledamad. Karv on kohev, sirge, tugeva raske okaskarvaga. Karva all on tihe aluskarv. Kohev ümmargune saba on seljale rõngasse keerdunud. Just sellistena kujutavad laikasid tšuktšid, lõigates nende kujutusi merihobukihvadele.

Kolõma laikade viltune silmapilu helgib hämaruses rohelse ja punase tulukesena. Pea asetseb lühikesel kaelal. Rind on sügav, roided ulatuvad allapoole esijalgade põlveliigeseid. Jalad ja käpad sarnanevad ehituselt hundi omadega.

Puhtatõuline laika sarnaneb polaarhundiga nii karva tiheduse, püstkõrvade, kolju laiuse kui ka koonu teravuse poolest.

Laikad on kangekaelsed, taibukad, oma peremeeste vastu sõbralikud; muide, esineb ka väga tigidaid.

Kolõmalased rakendavad narta ette kaheksa kuni viisteist koera.

Narta võtab peale kuni pooletonnise koorma. Niisuguse koormaga sõidab rakend soodsa ilma puhul kuni kuuskümmend kilomeetrit päevas. Häda, kui koerad sõidu ajal haistavad mingisugust metslooma — hakkavad tema järel tormama nagu hullunud.

Jutustatakse, et laikad varitsevad jõel kalu ja püüavad neid väga osavalt. Kui kalu on palju, siis söövad koerad ainult pea, ülejäänud osa jätavad maha.

Atõki rakendi tšukotka laikasid toideti toore hülge-lihaga, siis põdralihaga ja lõpuks, jõgede orgudes — külmunud kalaga. Kolõma laikasid toidetakse ainult kalaga.

Kolõma rakend on, samuti nagu tšuktšidelgi, reasrakend. Juhtkoeraks on uuel kajuril „Tovarištš“.

Ei ole kuulda laulvalt-kõlavalt „Mataaaaau!“

Ei ole kuulda enam:

„Multik! Multik! Multik!“

Kajur-kolõmalane ei karista koeri ostoliga, kuid ei räägi nendega ka nii õrnalt nagu Atõk.

Kolõma kajur on riietatud Atõkist vaesemalt, kuigi elab jõukalt. See-eest on tal õlgadel moitruk — rõngakujuline sall mustadest oravasabadest. Niisugust salli pole ma kusagil näinud.

Ta on imetusväärsest ilus. Selle musta karusnahast „kaelakeega“ — moitrukiga — mässib kajur oma kaela kahe- või kolmekordselt, olenevalt pakasest.

Uuel kajuril on ebatavaline sõnavara, kolõmalase oma. Enne koerte liikuma ajamist hüüab ta minule:

„Narta zapovõrjal! Istu! Hoia kõvemini kinni!”

Kolõmalane räägib nii, nagu kunagi rääkisid tema esivanemad, kes olid tulnud Kolõmale võib-olla juba Stadhhi-niga. Muistsed kasakate ja jakuudi sõnad, venepäraseks ümber tehtud, jäid siia püsima sajandeiks¹. Taiga, pakane ja teedepuudus eraldasid „kolõma” keele kindla müüri suurtest muudatustest kolmesajaks aastaks. Nüüd on see müür kokku varisenud ja põhjapoolseil jõgedel kõlab sageli puhas moskvapärase vene keel. Kommunistid ja kommunistlikud noored tõstavad kauge maa sotsialismi kõrgustele.

Kajur-kasakas juhib rakendit teisiti kui Atõk. Kui narta lendab järsult kaldalt alla Kolõma valgele kaldale, asub ta pidurdamiseks järsku mõlema jalaga ühele jala-sele. Harva kuuldub „kuhh” ja „pod-pod” ...

Ruttu kadus silmist madal Nižne-Kolõmsk. Meteoroloogid panid hüvastijätul lauale pudeli piiritust, lõiksid viilakuid nelmast. Nad soovitasid panna kalalõikudele jämedat soola, siis neid pipardada ja soovi korral kasta äädikasse. Pererahvas tõstis klaasi oma maa edasiseks arenguks, seltsimees Stalini — nõukogude nooruse õpetaja ja sõbra — terviseks. Ja hetkeks ununes, et jääakna taga on pakane ja juba teist nädalat pole näha päikest ...

Kui sõita mööda jõge, on raskem leida vahetusnarta-sid. Meie tee Sredne-Kolõmskisse läheb „mööda mäge” (mööda kallast). Kõik jaamad on kaldal.

Varsti jäävad seljataha Kolõma lumised avarused ja me sõidame taiga kitsusse. Ees on vana linnake Sredne-Kolõmsk ja uus asula — Labuja ... Tahaks näha vähetuntud ning paljutõotavat maad. Me sõidame „mööda jakuute”, nagu ütleb kasakas-kajur.

Alles üsna hiljuti sõitsime samal viisil „mööda tšuktše”, asulast asulani. Jarangade asemel leiame nüüd ulualust jakuudi jurtades — lehisest ehitatud taredes.

„Pakane!” ütleb kajur vestluse jätkamiseks. Malahhai kohevast äärisest paistab vaevalt välja suur punakas nina, jäätunud vurrud ja läbitungivad pruunid silmad.

¹ Niisuguste sõnade näidetena esitab autor originaalväljaandes järgmised: заповырял — sidusin kinni; не́кось — paha tee, narta ei sõida; не́вал — rahulikult; побёрдуёт — puhkab; заболь — õige, õigesti; мольча — asjatult, ilmaaegu. — Toim.

Esimese sõidupäeva lõpuks on kajur muutunud külma-
taadi sarnaseks. Härdunud on ka minu malahhai, habe
ja karvane sall.

Kajur peatab narta tihti. Ta vaatab koeri üle nagu
arst. Juhtkoeral olid kaenlaalused muutunud veidi kõ-
vaks. Kajur otsib kotis, võtab sealt „kaeluse” — oma-
pärase polaarrebasenahast krae ja seob selle juhtkoerale
ümber. Varsti on veel mõned koerad ilustatud kaelu-
sega. Tähelepanelikult vaatab kajur järele ka koerte
käppasid. Päeva lõpuks jooksevad mitu koera jalat-
seis — karusnahkseid torbaseid meenutavais sidemetega
kotikestes. Need koerte „saapad” kaitsevad käppasid
vigastuste eest kõval lumekoorikul. Koerte riietust ja
jalatseid nägin ma esmakordselt Kolõmal. Need otstar-
bekad abinõud aitavad säilitada koerte tervist.

Missugused kontrastid! Samasuguseid polaarrebasena-
hast kraesid, mis ilustavad meie planeedi mitmesugustes
osades moedaamide õlgu, kasutatakse Kaug-Põhjas koerte
soojendamiseks... Õhtuks muutub pakane veel käre-
daks. Õhtuks... aga me peaaegu ei näinudki päeva.
Päike ei näidanudki end. Polnud näha isegi tema kiiri.

Meid teele saates ütlesid Nižne-Kolõmski meteoroloogid
hommikul:

„Täna on nelikümmend kuus alla nulli! Pole viga,
jõuate pärrale!”

Detsembriöö võtab meid vastu poolesaja-kraadise kül-
maga. Ma hingan läbi villase kinda. Hiljem nägin ja-
kuudi lendureil karusnahast õmmeldud maske kaitseks
külma vastu. Karusnahast maske mainib ka Sarõtšev oma
„Reisis...”.

Minu labakindad on hundikäppade nahast. Nad soo-
jendavad hästi. Kui pakane muutub täiesti talumatuks,
panen ma hundikäppade nahast labakinda näo ette,
kaitstes nägu külmumise eest.

Aga kajur-kolõmalane nagu ei kardagi külma. Aeg-
ajalt ta ainult keerab kaela ümber oma moitrukki.

Esimene ööbimine on Volotškas, kolmkümmend kilo-
meetrit lõuna pool Nižne-Kolõmskit, jakuut Fjodor Jego-
rovitš Sivtsovi juures. Soojendades end kolde juures,
kuulame vanamehe põrisevat kõnelust. Kolm aastat ta-
gasi on ta lennanud Kolõma kohal. Mitte ilma pidulikku-
seta näitab Sivtsov tindiga korralikult postpaberile kirju-
tatud sedelikest. Loen selle vanamehe palvel kõvasti ette.

„Fjodor Jegorovitš Sivtsoviga lendasime kaheksandal augustil Nižne-Kolõmskist Sredne-Kolõmskisse (kaks tundi neliküm-
mend seitse minutit), ja kümnendal augustil Sredne-Kolõms-
kist Nižne-Kolõmskisse (kaks tundi neli minutit).

Fjodor Jegorovitš harjus lennukiga väga ruttu ja jälgis kogu
aeg ümbrust.

Saadame tema kaudu tervituse kõigile Kolõma piirkonna
elanikele. Olgu meie lennuki ilmumine alguseks alatiste len-
nuliinide loomisele Nõukogude Põhjas üldse ja Kolõma-maal
eriti.

Sredne-Kolõmsk, 10. augustil 1929. aastal.“

Seda esimest lennukit Kolõma kohal juhtis üks polaar-
õhusõidu pioneere, lendur Kalvits.

Vanake-jakuut näitab kallist sedelit kõigile mööda-
sõitjaile nagu aukirja.

Tare Kolõma trakti ääres. Siin peatuvad möödasõit-
jad. See lühike kiri joonistab neile lähema tuleviku, ju-
tustab nõukogude lennuliinidest, mis teevad lõpu Jakuu-
tia teedepuudusele.

Kirjutan üles jakuudikeelsed sõnad, mis võivad osu-
tuda vajalikeks esmajärjekorras.

Hea — utšugéi.
Paha — kussagán.
Sõitma — barieh-bõt.
Sõidame! — barda!
Ruttu — turgannõk.
Mõistan — biljabín.
Ei mõista — bilbapín.
Nii — söp.
Kingitus — beljak.
Põder — tabá.
On — bar.
Tänan — pagõba.
Tere! — dorobó!
Taldrik — tereke.
Laud — ostól.
Lusikas — loskú.¹

¹ Originaalväljaandes juhib autor tähelepanu viimaste sõnade sar-
nasusele vastavate venekeelsete sõnadega: *доробó!* — *здорово!*
(tere!); *тэрэкэ* — *тарелка* (taldrik); *остól* — *стол* (laud); *лоскú* —
ложка (lusikas). — Toim.

Lauale on laotatud hobusejõhvid. Vanake Sivtsov koob neist võrke. Koos pojaga püüab ta võrkudega omuleid, nelmasid ja muksuneid¹. Jõhvvõrkude kudumine on suur kunst, mitte iga kohalik elanik ei oska seda teha.

Tares on erakordne puhtus ja kord. Hommikul peseb pererahvas hoolikalt seebiga käsi, loputab kaua suud.

Eile ütles kajur — „nekos“. Täna kirjutan üles uue väljenduse: „sõita plavko“. See tähendab — tee on hea, koertel on kerge joosta, sõita nagu jõel paadiga.

Rüsi jää ulatus püsttarana kaldast kaldani. Tuuled olid purustanud noore jää ja kuhjanud kõrgeks ahelikuks.

Oleme juba üheksakümne kilomeetri kaugusel „kindlusest“ — Lakejevost. Soojendame end kolde juures, kus tsaariajal istusid kaupmehed-röövijad, politseinikud ja maakonna politseiülemad.

Tutvun kajur Kotelikoviga. Ta on sõitnud nelja päeva Nižne-Kolõmskist Sredne-Kolõmskini ja loeb niisugust kiirust rekordiliseks.

Teel peatas kajur narta Lakejevost Solovjovi elamu juures. Siin on kajuril väike „kapse“.

Selgus, et Solovjov oli püüdnud taigas polaarrebase. See on uudis. Selle uudise viib kajur edasi igasse asulasse, mida külastab.

„Kapse!“ nii tervitavad jakuudid, astudes jurtasse.

„Kapse“ tähendab — jutusta!

Vastuseks kostab sõbralikult:

„En kapse!“ — sina jutusta!

Siis öeldakse: „Kapse suoh!“ — pole midagi jutustada.

Ja alles pärast seda lühikest tseremooniat algab ülipikk taiga-vestlus. Kostab sageli „oksju!“ — imestushüüe nagu „kakkume!“ tšuktšidel.

„Kapse“ on juba ammu muutunud Jakuutias vene sõnaks ja teda kasutatakse ka venekeelses kõneluses. Kolõmal öeldakse näiteks: „Заходи вечером покапсекать“ — astu õhtul sisse „kapsetama“.

Nagu küpsiste kuhjake asetsevad taldrikul külmunud nelma lõigud. Nüüd ma tean — neid süüakse leivata, kastes jäätunud kalalõikuseid jämedasse soolasse. Kui seejuures riputada lõikudele pipart ja kasta neid äädikasse, on see tõepoolest parim põhjamaine delikatess.

Kõikjal kõneldakse huntidest.

¹ Kalad lõhilaste sugukonnast. — Tõlk.

„Bolšoi Anjuil ajasid hundid hiljuti taga ühte poissi,“ jutustab Keša Kotelikov, Kolõma parim kajur.

„Hunt on hirmus, kui ta koguneb salkadesse, tavaliselt aga kardab ta inimest ja ise kunagi esimesena kallale ei tungi,“ räägib minu kajur.

„Илопзыер“ — koguneb salkadesse — on samuti kolõma sõna.

„Hundid kogunevad salkadesse märtsis,“ jätkab kajur. „Märtsis liiguvad nad väledalt. Kogunevad kümnekaupa ja rohkem ning jooksevad, ees aga üks või kaks emahunti. Emahuntide pärast nad purelevadki omavahel.“

Kolõmskis ostan koerte jaoks kala. Siin on kujuneva põdrakasvatussovhoosi kantselei. Kui asja aetakse heaperemehelikult, omandab sovhoos kindla positsiooni Kolõma!, kus põdrasamblikke on palju.

Õöbime, laotanud põrandale põdranahad, mis lõhnavad alles tsukotka lõkete suitsu järgi. Isegi majas poeme kulkitesse ja teeme õigesti. Hommikuks on kõik soojus tarest välja läinud. Riietume kiiresti, lõdisedes külmast. Väljas on päris pime. Sügav öö, tähed, kahanev kuu. Aga kell näitab hommikut. Me kiirustame kajureid, kellele meie ruttamine on arusaamatu.

Nartad jooksevad Bolšoje järvel. On tugev tuul. Aga niipea kui koerad jõuavad metsarajale, muutub soojemaks. Metsas kaotab tuul oma jõu.

Õöbime Holmõs jakuut Gerassim Tarassovi äsjaehitatud jurtas. Palkide hoolikalt kinnitopitud vahedes on siiski näha härmatise hõbedat. Siin nagu kõigis kolõma majades muutub hommikuks kindlasti külmaks...

Sõidame uutes kohtades, suurtel järvedel, metsalagedikel. Õöbime jurtades ja igal õhtul näeme kollete juures uusi nägusid.

Astume teel igasse jurtasse nagu vanad tuttavad ja hüüame elavalt jakuudi keeles: „Dorobó!“

Ja nagu vanadele tuttavatele vastatakse meile sõbralikult: „Dorobó!“

Hommikul jooksevad meie nartad järsult kaldalt alla Kolõma puutumatumalt lumisele pinnale.

„Näe, „Partisan“,“ hüüab mulle kajur.

Tuttav aurik! Selle pukseeris „Sibirjakov“ 1932. aastal Tiksi lahest Kolõma suudmesse. Leena jõgi jagas oma laevastiku vennalikult Kolõmaga.

„Partisan” on kinni külmunud Karlukovo juures, mitte kaugel Viska jõekese suudmest. Jõelaevnikud elavad Kolõma kaldal, kuhu on kasvanud asula: kolme maja asemel — kuus elamut.

Astume taresse. Teravalt lõhnab äsjaraiutud lehis. Esmakordselt Kolõmal näen viilkatust. Tare on ehitatud mehed Leenalt — „Partisani” meeskond.

Tööpingil tare tagumise seina ääres on instrumendid ja remonditavad detailid. „*Parim kingitus Suurele Oktoobrile on laevade kiirremont*” — kutsub üles ere, lae alla paigutatud plakat. Pihtisid, puure, mutrivõtmeid tööpingil valgustab „nahkhiir” — väike käsilatern. Täna toodi laevalt töökotta remontimiseks pump...

Osa „Partisani” mehi töötab laeva remontimisel, ülejäänud küttepuude ülestöötamisel.

Kolõma veetee pioneerid küsitlevad meid Peveki juures talvitavate merelaevade kohta, uhkustavad „Sibirjakovi”, oma juhi edu üle: see läbis esmakordselt Arktika ajaloos talvitamata kogu Põhja-meretee.

Nõukogude laevad rajasid teid piki kõiki kodumaa rannikuid. Selle, mida ei suutnud teha võõramaalased, mis osutus üle jõu käivaks Nordenskiöldile ja Amundsenile, viisid auga täide nõukogude meremehed, keda saatis ja innustas võidule ähvardava stiihia üle seltsimees Stalin ise. Kolõma ja teised Siberi jõed saavad laevu, sadamaid, mehaanikatöökodasid...

Jõelaevnikud loodavad Kolõma jäämineku ajal, jää esimesel liikumisel viia „Partisani” seisma Viska jõekesele.

Karlukovost sõidutab mind edasi noor jakuut, välimuiselt peaaegu poisike. Tema nimi on Serafim. Uhel käänakul peatab ta järsku rakendi ja eemaldub vilunult, kiirete sammudega mööda sügavat lund lähema kingu taha. Varsti tuleb ta tagasi, hoides käes tšerkan'i — lõksu. Tšerkanis valendab kangestunud hermeliin.

„Hermeliin!” lausub nooruke kajur, ja ma näen tema sädelevates silmakestes suurt rõõmu.

Veel mitu korda hüppab Serafim teel maha, et tulla narta juurde tagasi uue trofeega. Poiss orienteerub taigas nagu oma isamajas. Kingud ja künkad, teekäänakud, tormist mahapaisatud puud, lume alt paistvad kännud — kõik need viitavad Serafimile, kuhu ta on üles seadnud oma tšerkanid. Serafim leiab need Kolõma taiga rägastikes kiiresti.

„Tšugas?“ — lähedal? — küsin ma poisilt.

„Jurak Atšihha!“ — Atšihha on alles kaugel!

Meil tuleb veel sõita ja sõita, enne kui jõuame Atšihhasse...

Seljataha on jäänud kivise Ida-Tundra jõeorgude ning mere lähedal asetsevate madaltundrate avarused. Tundrat kattev lumi on meie eest peitnud Põhja lõputud mätalised sood. Hiljuti sõitsime mööda mägesid ja orgusid, metsatust avarusest siirdusime hõredasse jändrike puudega metsa. Palju päevi olid lumega kaetud kääbusmännid meie ainsateks kaaslasteks. Tšauni rajooni mätalistest lõikheina ja villpea võsastikutundraist jõudsime üle orgude ja mägede Kolõma hõredate metsadeni, mille kuivanud puuladvad vaatasid kurvalt taeva poole. Palju on tuulemurdu. Igikelts ei lase juuri minna sügavale maa sisse, juured laotuvad lehvikutaoliselt mööda maapinda ja ei saa olla lehisele kindlaks toeks. Tuuled murravad puid, kiskudes neid juurtega üles. Kogu tee on tähistatud täiga tuulemurruga.

Tuuled tihendavad ehk, nagu siin öeldakse, „tambivad“ lund niivõrd, teevad ta nii tihkeks, et ta kannab veonartade raskust ja vaevu annab järele ostoli löökidele. Vahel, kui nartad sõidavad laiali järvele, on lumikatte pinnal näha tuulte moodustatud jäätunud lumekonarikke. Need sarnanevad hangunud lainetega ja on kivi kõvad. Niisugust lund saetakse siin saagidega...

Talvist põhjatuult nimetatakse kohalikus keeles „hiuziks“. Kirdetuuled toovad lumesadu, loodetuuled — kuiva ja külma ilma.

Kuivadel päevadel on metsatundra imeilus. Lõunatuuled — „južakid“ — toovad purga kiiresti jääkoorikuks külmuva, kleepuva lumega. Siis muutub lumine tee „nekosiks“ — nartad sõidavad halvasti, jalased hakkavad lume külge.

Atšihhast sõidame välja põhjapõtradel. Võrreldes koe-ranartaga on põdranarta sama, mis kiirrongi vagun võrreldes köetava kaubavaguniga. Põdranartal võib lamada nagu reel, võib ka tukkuda. Pole vaja istuda allarippuvate jalgadega, nagu koertega sõites, pole tarvis iga kännu puhul jalgu üles tõmmata.

Põdraajajad (tunguus — vanamees ja tšuktš — poisike) viivad meid põhjapõtradega kuni Orelahhini, koolini. Põdrad lähevad kahes ahelas, kolm nartat kum-

maski. Minu narta on järjekorras teine. Põdrad ei saa ära joosta, nad on ühendatud eesmise nartaga.

Temiris räägib kohalik elanik Ivan Tretjakov, et kaju-rid peavad ööbima taigas põtrade juures...

„Hunt käib ringi!” seletab Tretjakov. „Kajurid peavad põtru valvama.”

Meie põdraajajad on relvadeta. Neil pole isegi ostoli, nad ei vaja seda. Ma küsin neilt, millega nad mõtlevad kaitsta end huntide eest.

„Kisaga kihutame minema. Hunt kardab inimest.”

Öösel karjatuvad põhjapõdrad põdrasambliku aladel ja ajajad valvavad neid.

Küsitlen poisikest, viimast tšuktši meie teel Jakutskisse. Ja mulle meenub lumivalge tundra, jääne Ida-Siberi meri, helisev „tinn-tinn” ja suitsused jarangad. Poisike — tšuktš — ei tea midagi elust jarangas. Ta elab tares. Ema — tšuktšitar — pole rahul: vene tares tuleb palju käia, pole nii kui jarangas — kõik käepärast.

Lumivalged põhjapõdrad, tõstes üles lühikesed sabakesed, jooksevad kergesti ja kiiresti, koertest kiiremini, kuid muutuvad varsti jõuetuks. Udovines püsib aur pilvekesena jooksvate põtrade kohal, neid pole selgesti näha isegi nartalt. Põdrad näivad udusse mähituina. Tun-
dub, nagu oleksime isesõitval nartal.

Keskpäevaks lasevad põdrad sabakesed alla ja vähendavad järsult kiirust. Põdraajaja peatab narta ja lõikab taigas pajuvitsa. Vits vihiseb, põdrad raputavad korraks tagumisi jalgu ja jooksevad mõned minutid kiiremini, siis aga lähevad uuesti üle väikestele sammudele ja varsti peatuvad hoopis. Põdraajajad võimaldavad neile natuke põdrasamblikku välja kaapida. See on põtradele meelepärane toiming.

Jurtade aja jooksul halliks muutunud seintele on siit möödasõitnud isikud kritseldanud oma ees- ja perekonnanimed. Mõned kirjutused on dateeritud poole sajandi eest. Uhes jurtas leidsin laulukese, kirjutatud luuletaja poolt, kes nähtavasti oli saanud tunda kõiki nartadel liikumise mõnused põhjamaises Jakuutia taigas...

*Reis lõputu; põtru juht ajab,
need rakendis saanide ees;
on tuhm nende sammude kaja
ning nartad vaid liuglevad teel.*

*Mets ääretu kaugusse varjub
ja sakmeina tõusevad mäed,
seal orgudes lumetorm karjub
kui hundiparv, mida ei näe.*

*Saanud päevist ju nädalad, kuudki,
ent kestab ja kestab me tee.
Kõik metsikult lage; ei puudki,
vaid kõrbet näeb laiumas ees.*

*Kui unes meist lendavad mööda
siin järvede lõputu kett
ning jõgede orgusid vööna
ja tundrate ääretu stepp.*

Vaid kõrbet näeb laiumas ees!

Ei, nüüd läheb kõrb minevikku! On juba hästi näha Kolõma-maa uue päeva koit.

Kuid endiselt tuhmilt kostavad põtrade sammud ning nartad liuglevad ja liuglevad...

Põdraajajad peatavad oma loomad. Vanema käes on nuga-saag, roostetanud, murdunud hammastega. Teine, noorem, haarab põdra sarvist kinni ja vanamees saeb sarvi. Põder väriseb, ta ninasõõrmed paisuvad laiaks, ta hingab raskesti, nohiseb. Aga põdraajaja, tõmmates mõrkja tubakaga täidetud piipu, saeb sarvi nagu kuiva puitu lõkke jaoks. Sarved langevad maha, vajudes sügavasse lumme. Põdravoor hakkab liikuma alles siis, kui kõik põdrad on muutunud nudipealisteks. Nüüd ei jää nad okstesse kinni.

Tundub, et taevas ise on laskunud meie õlgadele, nii madalal on pilved. On võimatu ümberringi midagi näha. Ei saa aru, kuidas põdraajajad leiavad teed. Väsinud silmadele viirastuvad iga puu taga elamud-jurtad ja sädemete vihud sõbraliku kolde korstnast.

Tunguus sõidutab meid Orelahhi poole, taiga tihnikusse. Kolõmal viibisime lühikest aega. Jõge pole näha. Me sõidame mööda mäge.

Põdraajaja talutab põtru ohelikust, nii kitsas on siin. Õigel ajal saeti sarved maha, muidu me poleks saanud siit läbi sõita. Nartad puudutavad kääbusmände ja kohevatele okstelt variseb lumetuisuna härmatist.

Põdrad on kartlikud nagu jänesed. Märgates eespool midagi mustendavat, kargavad nad kõrvale. Ka inimest kardavad nad. Hommikul püüavad põdraajajad neid kaua aega...

Jurtades kõneldakse kolõma kullast...

Enne Suurt Oktoobrit ilmus Kolõma ülemjooksule Boriska, perekonnanimega Gaifulin. Keegi ei teadnud täpselt, kust oli pärit see julge taigaelanik. Räägiti, et ta on tsaari kohtu eest põgenenud tatarlane, kes, olles saanud teada, et Kolõmal on kulda, asus inimtühja taigasse. Ta ei kartnud kedagi maailmas, peale urjadniku Olast. Ta anus tunguuse ja jukagiire, et need kogemata temast kellelegi välja ei lobiseks: saab teada urjadnik Olast, on Boriska kadunud!

Kullaotsija asus elama Hirinikani äärde — nii nimetatakse tunguusi keeles Rjabtšikovaja jõge. Siin hakkas Boriska kulda uhtma. Ta töötas üksinda, toitus suvel juurtest, marjadest ja seentest, talvel aga Olast harva Seimtsani minevate kaubakaravanide annetustest.

Hirinikanil (hiljem Srednikanil), kus tunguused küttisid laanepüüsid, leidis Boriska kulda. Siin püüdis ta oravaid, toitus ja riietus nendest. Ta sai rikkaks, kuid oli nälga suremas... Ta kogus palju kulda, kuid tal polnud tükki leiba.

Venemaa sõdis keisri-Saksamaaga. Oli 1916. aasta. Näljasena ning haigena jätkas Boriska prooviaukude tegemist, unistas saada kõige rikkamaks inimeseks maailmas, ära osta urjadnik Olas, olla vaba...

Sügiseste udude ja uduvihmade ajal möödus Hirinikani lähedalt kaubakaravan ja nägi eemal suurt prooviauku. Prooviaugus lamas Boriska, pea allapoole. Üks jalg paljas, teises katkine saabas. Kullaotsija oli leidnud ja lahti kaevanud rikka leiukoha, saanud ühelt rennilt kuni kakssada grammi puhast kulda ja... surnud nälga, omades juba loendamatu rikkust.

Siia, Boriska poolt leitud koha juurde tulid esialgu nõukogude kullaotsijad. Avastaja auks nimetasid nad kullakaevanduse Boriskinskiks. Hiljem leidsid nõukogude geoloogid teisi, Boriskinskist palju rikkamaid leiukohti. Nõukogude uurijad, sotsialistliku töö kangela sed, avastasid Kolõmal ja tema lisajõgedel rikkused, millest ei teadnud unistadagi Boriska — esimene kullaotsija Kolõmal, kes maksis leiu eest oma eluga. Legendid esimesest kullaotsijast Kolõmal on levinud kogu piirkonnas...

Iga õhtu leiab meid uuel kohal ja igal öösel vestleme uute inimestega.

Orelahhi saabume öösel. Siin on kool-internaat. Viiskümmend jakuudi last õpib ruumikas ning valgusrikkas koolis. Näen jakuudikeelset kooli seinalehte, suuri aabitsaid-plakateid. Igas asulas, igas jurtas võib näha neid plakateid. Muide, peaaegu kõik meie noored kajurid oskavad lugeda.

Kolõmal, nagu kogu meie riigis, viiakse läbi üldist kohustuslikku algharidust.

Õpetaja-jakuut on tulnud siia Jakutskist. Ta õpetab mitte ainult jakuutide lapsi, vaid ka täiskasvanud jakuute. Orelahhi kooli õppeprogrammi kuuluvad emakeel, matemaatika, loodusteadus, ühiskonnateadus, kunstiline ja kehaline kasvatus.

Internaadis peavad lapsed ise iga päev korda. Ma tulen õhtusöögi ajal. Küsin korrapidajat. Ta puudub. Tema eest vastab asetäitja, elav, ümarapealine poiss Vladimir, kellele on pandud see nimi Lenini auks. Ta näitab mulle internaadi tube, söögituba, klasse...

Mäletan kõverat, ebaühtlaselt külmunud, jääpealse vee tegevuse tõttu kühmulise jääga kaetud jõekest ja kõrget metsa selle kaldail. Viimane narta oli teel kuskil mõne aja seisnud ja saabus teistest hiljem. Selle kajuriks oli Pantjuška Muhhin. Ta oli murelik sellepärast, et ta nähtavasti ei jõua neljapäeval kella kaheksaks õhtul Nižne-Kolõmskisse rändkino-etendusele. Ta laulis lõkke ääres väga ladusaid ning naljakaid kaasaegseid rahvalaule kolõma elust. Ma jutlesin temaga; Muhhin teadis vene kirjanduse klassikuist. Tema terasuse tõttu mõtlesin, et ta on lõpetanud vähemalt seitsmeaastase kooli. Kui suur oli aga minu üllatus teada saades, et mitte ainult tema, vaid ka tema vanem vend ei oska kumbki lugeda.

Jakuudid olid jõudnud ette pikaldastest põliselanikest — kolõmalastest. Kirjaoskus murdis võimsa vooluna sisse jakuutide asulaisse ja taigas laialipillatud kaugetesse jurtadesse.

Orelahhis asendatakse põhjapõdrad hobustega. Need sammuvad laisalt, matuse tempos, mingisuguse üleoleva aeglusega. Hobuse seljas istub noor jakuuditar vanamoelises, keha ümber liiuvavas mantlis. Ta hüppab hobuselt maha ainult selleks, et soojendada kangestunud jalgu. Nii hobuse aegluses kui ka vanamoelises mantlis on nagu peeglis näha vana, uue ees taganev Kolõma.

Koormaga nartat veab hobune mitte rinna, vaid seljaga. Pole rangisid ega looka. Narta veorihm visatakse sadulanuki taha; ebaselgelt paistab sadulas istuva naise kuju.

Kui kahju, et pole enam kajureid. Kõneldakse, et teispool Sredne-Kolõmskit asendatakse hobused uuesti põhjapõtradega.

Pikaldane on hobuse käik, nii pikaldane, et tahaks tõusta ja minna jalgsi kasvõi Sredne-Kolõmskini. Lähene ette, kuid peatun teelahkmel. Nartad roomavad taigast talveehetes järvele. Järvel on tuul. Külm näpistab ninaotsa.

Kelije asulas küsin jakuuditarilt:

„Kas alatised külalised ei ole teid ära tüüdanud?“

„Me ootame külalisi rõõmuga! Meil on nendeta igav,“ vastab mulle perenaine.

Terjurolahh! Tõlgitult: „Tärkab elu“. See on Orelahhi paikkonna Tala-Kjueli togoi kolmanda Mjatjugi küla kooperatiivühing. See on kolhoosi algus, tema esimene aste. Kümned jurtad on ühinenud karusnaha-transpordi artelliiks.

Tärkab elu!

Taiga vaikusel kostab see hümnina.

Jurtas laua ääres on mõned inimesed. Ühed vaatavad läbi arvude tulpasid, teised klõbistavad arvelaual. Artelli esimees kaebab inimeste vähesuse, tööliste puuduse üle. Aga kui vajalikud on inimesed niisuguse suure ürituse jaoks nagu kollektiviseerimine taigas.

Sredne-Kolõmsk pole ka enam kaugel. Vastutulijaid on sagedamini ja igauhega neist alustavad hobuseajajad pikka „kapsel“.

Ühes jurtas kohtun jakuutide juurde „heina järele“ sõitva tallipoisiga. Et viia Sredne-Kolõmskisse kaks koormat heinu, ostab tallipoiss neli koormat; kaks neist söövad hobused teel ära.

Tallipoiss on venelane, valgepäine lõbus noormees, ei oska sõnagi jakuudi keelt ega muretse põrmugi. Üle õla visatud rihma küljes on tal bajaan.

„Kuidas sõidate siin keelt oskamata?“ küsin temalt.

„Bajaaniga!“ vastab tallipoiss reipalt. „Bajaan on minu tõlk ja seltsimees. Saabun jurtasse, soojendan end, mängin bajaani, mind kostitatakse kord teega, kord põdra-

lihaga, ma mängin veel. Jakuudid on sellest väga huvitatud. Mõistavad mind selle bajaani kaudu."

Ongi Labuja — esimene uus jõesadam, mis ehitatakse Kolõmal laevade seisupaigaks. Siin on uue linna algus.

Labujas talvitab aurik „Jakuut“, toodud (samuti nagu „Partisangi“) „Sibirjakovi“ poolt Leenalt Kolõmale.

Labuja järsk kõrge kallas seisab lumest valendava talvise jõe kohal.

Viimased kilomeetrid enne Sredne-Kolõmskit.

Labujas ehitatakse juba praame, mis lähevad suvel Ambartšikisse merelaevade poolt toodud kaupade järele.

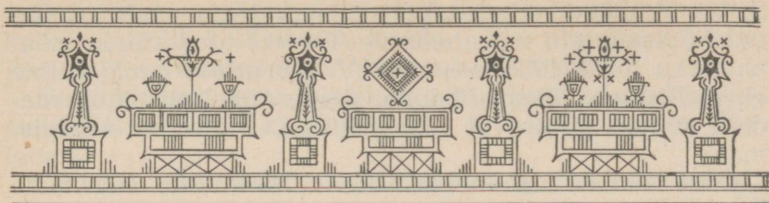
Juba kerkivad uued majad veel äsja inimtühjadel kallastel, tärkab uus elu, luuakse jõesadamaid, koole ja klubisid.

Terjurolahh!

Tärkab uus elu.

Kujutan endale ette Kaug-Põhja kaarti, asulate ja asunduste ringikesi, jõgede helesiniseid lookeid. Ma tundsin ja nägin neid tõelisuses. Vaikivad punktid kaardil ja jõgede jooned — need olid minu sotsialismile sammuva kodumaa tähised.

TÄHTEDE SOSIN

Kolõma vasakul kaldal ilmusid nähtavale Sredne-Kolõmski tulukesed. Nad paistavad üha lähemal ja eredamalt. On näha põhjamaise linna madalate, poolenisti lumes olevate majade siluette. Külma on enam kui viiskümmend kraadi. Põletav pakane. Kuulen oma hingamise kahinat. See pole kirjutusviga, ei.

Juba kuulus Ida-Siberi uurija Tšerski mainis oma „Märkmeis“ salapäraselt hingamise kahinat.

„See kahin,“ kirjutab Tšerski, „mis meenutab kaugevat luudade kahinat (tänavate pühkimisel) või ümbervalatava teravilja sahinat, ilmub alates -48° -st, tugevnedes külma suurenemisega, ning kuulduv kõige selgemini liikumisel vastu tuult, kuna seejuures möödub väljahingatav aur vaatleja kõrvade lähedalt... Eriti külma del öödel kuuleb rändaja sageli nõrka, lakkamatut ime likku kahinat, mida jakuudid (Kolõmal) nimetavad „tähtede sosinaks“...“

Tähtede sosin... Ma kuulan valvsalt seda vaevalt tajutavat sahinat. Ida-Tundras seda ei olnud. Kuid seal ei olnud ka niisugust pakast. Rahustan end mõttega, et Verhojanskis ootab meid veel käre dam pakane. Alles hiljuti loeti Verhojanskit põhjapoolkera külmapooluseks. Nüüd, uute vaatluste tulemusena, on esikoht läinud Oimekonile. Kuid ärgem solvakem ka Verhojanskit. Seal märgitakse talvel 68° külma...

Geograaf ning geoloog Tšerski avaldas esimesena üksikasjalisi andmeid külmapooluse rajoonist. Geoloog

S. V. Obrutševi ettepanekul omistati tema poolt avastatud hiiglasuurele mäeahelikule Tšerski nimi. Seda mäeahelikku uuris 1926. aastal S. V. Obrutševi geoloogiline ekspeditsioon. Ekspeditsioon ületas üheksa laiuskraadide suunas asetsevat mäeahelikku, hiiglasuure mägis-maa.

Meie nartad lähenevad Sredne-Kolõmski suurimale hoonele — radiojaamale. Maja on ehitatud palkidest ja erineb teravalt kõigist teistest oma plekist viilkatusega. Endised omanikud olid siia toonud harmooniumi. Olles end soojendanud, proovin võtta mõned akordid. Harmoonium mängib. Temal asetsevad Tšaikovski ja Musorgski noodid.

Radiojaama ülem teab meie ekspeditsioonist. Ta on edasi andnud palju meie radiogramme Moskvasse.

Radistid — Kolõma kõrvad — on lugupeetud inimesed. Nende juurde sõidavad kommunistid ja kommunistlikud noored — taiga kultuuriarmeelased.

Praegugi istub radisti kabiinis külaline tundrast, Malõi Anjuilt — kommunistlik noor Rolikov. Ta jutustab, kuidas ta hiljuti oli küttinud põtra. Rolikov sõitis jahile koos teise kolõmalasega. Üks põder läks üle Anjui. Temale järgnes Rolikovi paat. Väljunud madalikule, tõusis põder püsti kogu oma hiigelsuuruses ja vaatas rahulikult lähenevatele inimestele. Kolõmalane tulistas. Siis jooksis põder pritsmete pilvest ümbritsetuna mööda madalikka kuni kaldani. Ja lõpuks, tundes enda all kindlat pinda, hakkas tuhatnelja jooksmas. Niisugust jooksu polnud Rolikov kunagi näinud.

Kui lumi oli muutunud tihkeks, võttis kolõmalane, Rolikovi sõber, koerad ja sõitis mööda lund taigasse, kus leidis põtru. Tema koerad olid mitte üksnes sõidu-, vaid ka jahikoerad. Haistes metslooma, tõstavad koerad koonud üles ja nuusutavad õhku.

„Koerad haistavad, leidsid lõhna,“ seletas kolõmalane.

Märganud, et koerad haistavad midagi, päästis ta ühe koera rakendist lahti ja laskis jälitama metslooma, keda ta ise puude taha veel ei näinud. Koer tormas taigasse ja varsti teatas vali haukumine peremehele, et loom on avastatud. Siis päästis kolõmalane lahti veel mõned koerad. Haukumine kostis ühelt kohalt. See tähendas, et koerad on põdra peatanud ega lase teda kuhugi minna, enne kui peremees tuleb püssiga.

Galitsadel — põdrajalgade nahaga üleõmmeldud suuskadel — hiilis kolõmalane koerte poolt rünnatava põdra juurde ja surmas metsahiiglase tabava lasuga.

Anjui lamuut Jegor Djatškov võttis kord kaasa kümme padrunit ja tappis kümme põtra. Iga kuuli kohta ühe looma.

Kevadel, enne mere-ekspeditsiooni laevade saabumist, sõitis Rolikov põdrakasvatussovhoosi ümbrusse hanesid küttimea.

Kaksteist kilomeetrit asundusest eemal laiusid liivased künkad — parim hanede asukoht. Talvel alati ühes suunas puhuvad tugevad tuuled pühivad siit ära kogu lume. Paljandatud maal tekib kevaditi varem kui mujal sulanud kohti. Neile sulanud kohtadele laskuvad Kolõma kohal toitu otsides lendlevad haned.

Küngaste lähedale püstitasid Rolikov ja tema seltsimehed telgi. Seejärel laadisid nad püssid ja läksid. Sulanud kohtade juurde lumme tehti augud varitsemiseks. Need maskeeriti okstega. Üle karusnahkse kuhljanka tõmbas igaüks valge pealiskatte. Mõned jahimehed sidusid pähe valged rätikud. Ja vaevalt said nad istuda varitsemiskohtadesse, kui ilmusid käratsevad haneparved. Oli kuulda, kuidas haned vastastikku hõiklesid, kaagutasid, lenneldes madalal ahvatlevalt mustendavate paljandite kohal.

Kolme ööpäeva jooksul lasksid neli jahimeest sada kolmkümmend seitse suurt lindu. Rolikov haigestus lumepimestusse — eredast päikesevalgusest lumel. Seltsimehed talutasid poolpimedada kommunistliku noore kuni nartani. Ta paranes varsti . . .

Säravas jääkattes näivad Sredne-Kolõmski majad nagu pärast kapitaalremonti: nad on kõik uuesti „krohvitud“ ja külma käes niiske lumega „lubjatud“. Poisikesed ajavad hõigates koeranartasid kaugele taigasse puude järele. Kunagi kattis taiga Kolõma kaldaid täielikult ja ulatus üsna linna ligidale. Kuid aastate jooksul raiuti taigat ja kallas jäi lagedaks. Kolõmalaste hilisematel põlvkondadel tuli küttepuude järele sõita kaugele.

Kirjutame radiogramme seltsimeestele-meremeestele Pevekisse. Praegu on jaamas puudus vedelkütusest ja jaam töötab kokkuhoidlikult, lühikestel ajavahemikel. Kuid radiogrammid jõuavad siiski meie seltsimeesteni.

Radistidelt sain teada, et varsti pärast meie ärasõitu Pevekist oli sealt sõitnud läände Ambartšikisse ekspeditsiooni lipulaeva arst, vana teeneline polaarekspeditsioonide liige Leonid Mihhailovitš Starokadomski. Hoolimata oma viiekümne seitsmest eluaastast oli ta otsustanud sõita talvel koertega mööda rannikut kuuesaja kilomeetri kaugusele polaarsadama ehitajate juurde.

Kogu teekonna ulatuses Pevekist Ambartšikisse pole ainsatki elamut. Möödunud sajandist on siin-seal säilinud ainult kunagi Põhjas äritsenud kaupmeeste poolt ehitatud vanade keedumajade seinad. Need kaitsesid teel doktorit ja tema kajurit raevukate tuulte eest. Kaheteistkümnendal ööpäeval jõudis Leonid Mihhailovitš Ambartšikisse. Vaevalt end soojendanud, läks doktor barakki, kus lamasid mõned haiged. Need vaatasid lootusega kohalesõitnud hallipäisele, ühekäelisele arstile ja ootasid temalt imesid. Tema aga naeratas ja naljatas nagu alati. Haigeile tundus, et haigus õieti polegi nii tõsine.

Doktor jutustas haigeile oma endistest reisidest Kaug-Põhjas, sellest, kuidas tungis jääpankade vahelt läbi „Taimõri“ ja „Vaigatši“ ekspeditsioon, mis avastas Severnaja Zemlja. Kuu aja pärast sõitis doktor Ambartšikist ära võitjana. Teda tulid saatma kõik polaarsadama ehitajad. Lamama ei jäänud ühtegi haiget. Doktor Starokadomski tagasitulek Pevekisse oli triumfaalne. Tšuktšid rääkisid temast kui suurimast šamaanist...

...Radistid kostitasid meid rabakanadega. Jahimehed jutustasid, et rabakanu on linna lähedal musttuhad.

Kuid taigas tuleb ette kohtumisi mitte ainult rabakanadega.

„Me läksime poisikesega mööda Kolõma kallast, korjasime marju,“ jutustas üks radistidest. „Maitsvad nagu rosinad. Nägime emakaru poegadega. Vaatame, pojad tulevad meie poole. Tahavõd vallatleda, uudishimutsevad, kes need seal niisugused kahel jalal kõnnivad. Emakaru neile suure ajuga järele. Kuuleme ainult kuivade okste praginat. Meie taga on järsk kallas, pole kuhugi minna. Näeme, metsloom jõuab meile järele. Hüppasime alla, nii et kiviklibustik klirises. Kuuleme, seljataga klibustikul põriseb emakaru nagu mürsk. Me peatusime, haarasime teineteisel käest kinni ja hakkasime metsiku häälega karjuma. Karu ajas karvad turri, paljastas hambad, plaksutas neid, nagu oleks haamriga tagunud rauda,

jooksis meie ümber, jättis hulga jälgi ja tormas mööda kallast eemale, taigasse, kuhu olid jäänud pojad. Meie kartsime teda, tema aga meid."

"Siit lähedalt, Zõrjankast," meenutas tema seltsimees, "läksid lapsed mööda mäge kooli ja hakkasid samuti emakaru eest jooksuma. Tema — neile järele! Lapsed peatusid hirmust, haarasid üksteisel käest kinni ja karjusid. Emakaru jooksis nende ümber, tegi muidugi samuti jälgi, ja läks taigasse tagasi."

Varsti saabub Sredne-Kolõmskisse rändkino. Siin oodatakse teda ja räägitakse temast palju.

Õhtul korrastan oma päevikut.

Iga kord, kui pärast mõnekümnekilomeetrist sõitu tundras või taigas koerte, põhjapõtrade või hobustega võtan kaustiku, et märkida paberile teel tulnud mõtted, meenutan erilise soojusega kollete vilkuva tulukesega valgustatud suitsuseid jarangasid ja jurtasid, kus leiavad ulualust „suurelt maalt“ külmade merede ja jõgede äärde tulnud inimesed. Raskused ununevad, jääb meelde ainult edasiliikumine, ja siis tunned, et see liikumine ongi tõeline elu, igavene narta, mis läheb üle mägede, läbi metsade, mööda kinnikülmunud jõgede orgusid, läbi jääpealse vee ja üle mäekurude, pakase, tuule ja halva ilmaga, et viia meie vana kodumaa uuele elule...

On kuulda kellukeste helinat — põhjapõtradel saabus post Jakutskist. On härmatud põdrad, on härmatud põdraajaja. Sideülem võtab vastu vanaaegsed, võib-olla saja-aastased, päris punakaks kulunud hiiglasuured nahkotid, mis on adresseeritud Sredne-Kolõmskisse. Tema omakorda annab üle Nižne-Kolõmskisse mineva posti. Homme läheb siit post edasi põhja poole.

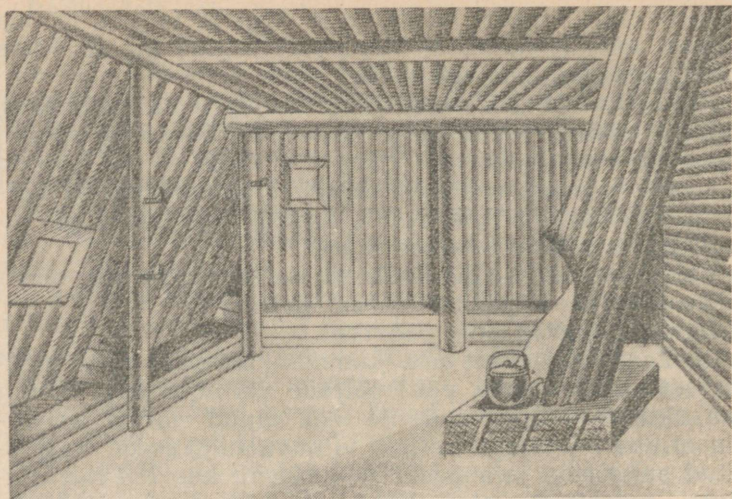
Ja siiski loovutab vana Sredne-Kolõmsk esikoha Labujale, uuele Kolõma linnale.

Tulnud Boriska jälgedes Kolõmale, leidsid nõukogude inimesed siin maa-aardeid, asutasid Nõukogude Liidu kullatsehhi.

Nad leidsid siit mitte üksnes metalle, vaid ka väga hea kvaliteediga kivisütt.

Nõukogude aurikud hakkavad sõitma Põhja-mereteel oma, põhjamaise kivisõega.

Sredne-Kolõmsk on Nižne-Kolõmskist esinduslikum ja sarnaneb rohkem linnaga. Ta on pikalt välja sirutunud ja temas on häid ehitusi, peale harilikkude lamedakatuse-

Jakuudi jurtas (Seroševski järgi).

liste. Selles linnakeses viibis 1820. aastal siinse maa uuriija F. Matjuškin. Oma kirjas kujutas ta Sredne-Kolõmskit süngetes värvides.

„Brrr... külm. — Kujutlege jurtat, madalat, suitsust, nurgas tšuval (ahi), kus kasakas praeb pannil kala, akendes asendavad klaasi jäätükid, künla asemel põleb vaevaselt kalarasv savinõus, voodit asendab pingile laotatud karunahk, ja see on minu loss. Selline on, Jegor Antonovitš, minu elu-olu, ja igavus, igavus... Ukski hea inimene ei tule minuga jutlema — istun üksi, mõtlen, unistan, ja almuse järele tulev õnnetu leiab mind sageli pisarais. Õnnetus teeb inimese paremaks, ma ei võinud kunagi hoobelda kaastundlikkusega, kuid tunnistan, et nüüd jagan oma viimase vaesega.“

Võib-olla samas tares, kus kirjutati see kurb kiri, istun ma koos noorte nõukogude teadlastega, kes on sõitnud siia Kolõmat uurima. Mängib grammofon; NSV Liidu rahvakunstnikud on laulnud Moskvas ka kaugele Kolõmale. Nurgas on raamaturiul. Ma vaatlen sellel seisvaid raamatuid. Need on kõige viimased uudisteosed, toodud

noorte teadlaste poolt Leningradist ja Moskvast. Nad tõid siia Kolõmale kaasa terve kasti raamatuid. Ja nüüd, pikal polaarööl, kui põhjamaa linnake jääb vaikseks, vaikib ka grammofon ja kuuldub ainult puude praksumist ahjukeses, võtavad noored teadlased raamatu kui oma sõbra käe. Ja tahtmatult meenuvad Maksim Gorki sõnad: „Kultuurinimese kasvatamisele aitavad kõige edukamalt kaasa kaks jõudu: kunst ja teadus. Need mõlemad jõud on ühendatud raamatus.“ Ei kompvekke, suhkurdatud puuvilju ega isegi veini toonud inimesed kaasa tuhandete ja tuhandete kilomeetrite taha lumisele Kolõmale. Nad tõid endaga kaasa raamatuid, mis on eriti tähtsad siin, mandri kaugeimal äärel.

Kolme aasta pärast tuli mul kolmanda Leena-Kolõma ekspeditsiooni laevade kolonniga viibida jälle Kolõma maal. Ratasaurikute ja praamide karavan saabus esmakordselt suure Kolõma jõe magedaisse vetesse. Jõelaevade üleviimine mereteed kaudu Leenalt Kolõmale oli teostatud. Jää, äsjane vali torm merel, mis peaaegu oleks hävitanud väikesed pähklikoored-jõelaevad, udud, mis Laptevite ja Ida-Siberi meredel takistavad liiklust — kõik see oli muutunud juba mälestuseks. Imetledes Kolõmat kordas ekspeditsiooni partorg Stalini sõnu: „Pole niisuguseid kindlusi, mida bolševikud ei suudaks vallutada.“ Jõetransporditöölise ees laius nendele kodune stiihia — jõgi. Ja kuigi see oli kiire, metsik, inimvaeste kallastega taigajõgi Kolõma, rõõmustusid kõik. Jõetransporditöölised imetlesid rahunenult Kolõma kaldaid, kõnelesid jahist rabakanadele, laanepüüdele, karudele. Volgalased meenutasid armastusega Volgat, ukrainlased — oma imekaunist Dneprit. Ja kõik kooris kiitsid veerohket iludust — Kolõmat...

Kolõmskije Krestõs lahkus jõelaevastikult rühm põdrakasvatussovhoosi töötajaid. Madalate majadega Nižne-Kolõmskis andsid ekspeditsioonist osavõtjad kohalikule rajooninõukogu esimehele üle kullaga tikitud sametist lipu. Värvilise siidiga oli sametile kunstipäraselt tikitud rahvaste juhi seltsimees Stalini portree. Niisugust lippu nähti põhjamaa linnakeses esmakordselt. Ereda sädelusega helkisid päikesepaistes lipu kunstipärase tikandi kuld- ja siidniidid. Kaugele paistsid lipule tikitud sõnad: „Nižne-Kolõmski rajooni täitevkomitee“. Samasuguse lipu tõi ekspeditsioon ka Sredne-Kolõmski linnale.

Võib-olla esnakordselt aja jooksul, mil Kolõma kaldail elavad inimesed, joodi Ambartšikis, Labujas ja Sredne-Kolõmskis teed värskete sidrunitega, mida oli Põhja-mereteed kaudu toodud suurel hulgal. Enne mereekspeditsioone tunti Kolõmal ainult kibuvitsamarju, sinikaid, pohli ja pünaseid sõstraid...

Taiga kirendas eredatest, värviküllastest laikudest. Tema kollane värvus kõneles saabuvast sügisest. Need olid viimased navigatsioonipäevad Kolõmal. Kiirelt lähenes talv. Lühikese aja jooksul muutus põhjamaine Kolõma. Oli likvideeritud „rahva kestva viletsuse rajoon“.

Ehitatakse uut linna — Zõrjankat. Ta jätab varju Labuja. Ma teadsin — Kolõmskije Krestösse ehitatakse asula. Vanad Kolõma linnad — endised „kindlused“ — annavad teed uutele nõukogude linnadele — nõukogude kultuuri eelpostidele Kaug-Põhjas.

Ja kui ma pakases uuesti kuulen oma hingamise kahinat, tähtede sosinat, nagu ütleavad jakuudid, tean ma, millest tähed sosistavad...

Täht räägib tähega imedest, mis nüüd teostuvad aastatuhandeid uinunud Kolõma-maal.

KOLÕMALT INDIGIRKALE

Jälle mets, järved. Kõikjal aina lumi — jõel, kohevatel okstel kui ka karusnahkadel, mis on meile alusvaidadeks lageda taeva all. Külmal. Taevas näib pilvituna, kuid lund sajab ja sajab. Sajul pole näha lõppu.

Mu sõidutajaks on poisike-jakuut. Pealtnäha pole ta vanem kui kaheteistkümne aastane. See on Andrjuša Sleptsov. 21. detsembri öö võtame temaga vastu taigas, kuna me ei jõudnud jurtani ega isegi keedumajani. Soojendame end suure tulise lõkke ääres, mille Andrjuša süütas Suurima Inimese sünnipäeva auks...

Järgmisel päeval on pime, pilvine. Noor põdraajaja laulab tasakesi midagi omal viisil ja siis järsku alustab venitades Demjan Bednõi laulu: „Kui mind mu kallis ema saatis...”

Hommikul kutsub ta põhjapõtru kokku: need on põdrasamblikku otsides taigas laiali läinud.

„Hoi, hoi, hoi!” hõikab poisike, minnes mööda põhjapõtrade jälgi, mis on laiadena pehmesse lumme jäänud.

Järgmine ööbimine on Atšigeis „elanikkonna” juures, nagu end siin nimetab iga jakuut, ehkki ta oleks ainus elanik sadade kilomeetrite kohta. Siin jätan Andrjušaga hüvasti.

Teine ööbimine on telgis metsaga ümbritsetud järve ääres.

Me sõidame postinartadel jaamapõtradega. Postijaamast postijaamani, jurtast jurtani. Nende vahemaa on viiskümmend kilomeetrit. Kuid juhtub, et tuleb sõita ka

sada kilomeetrit, enne kui jõuad elamu või keedumaja juurde.

Õõbime telgis, nagu kunagi Atõkiga Ida-Tundras. Ainult et siin on külm käredam.

Hommikul kostab kutse:

„Hoi, hoi, hoi!”

Põdraajaja kutsub kokku oma põtru.

„Põdrad on valmis! Barda! Barda!” kutsub mind põdraajaja.

„Barda!”

See tähendab: sõidame!

Tihti kuulduv see jakuudikeelne rõõmus hüüe.

Ta meenutab tšuktšikeelset hüüet „Tagam!”

... Mul on jälle uus põdraajaja. Nüüd on see elatanud, kõhn jakuut, kes millegi poolest sarnaneb Atõkiga. Läikiv-mustad sinaka varjundiga juuksed, suus piip tšerkassi tubakaga. Sama pronksivärviline päevitus laiadel, veidi külmunud põsenukkidel.

Jakuutias on külmem kui Tšukotkal. Siin oleme merest kaugemal, seal aga andis end tunda tema lähedus. Põdraajajal on seljas põdravasikanahkne kohvipruun kuhljanka ja kaelas moitruk. Kajur magab, kattes end jänesekäppade nahast osavasti õmmeldud koheva tekiga. See on väga kerge ning soe.

Kommunistlikel noortel Pevekis oli õigus, kui nad kiitsid tšuktši pleketeid. Kui sügavale ma lumme ka vajuksin, mu jalad on alati kuivad. Kõrgetesse jakuudi torbastesse tuleb aga alati lund. Hommikuti pärast põtrade püüdmist klopivad põdraajajad tühjaks oma lumega täitunud torbaseid.

Pakane õpetab reisijat soojust hoidma. Välja nartade juurde lähen ma täiesti sõiduvalmina. Riietumine on toimunud hoolikalt. Kuhljanka on seotud põdraajaja moodi süllapikkuse vööga. Konaitid on kindlalt seotud üsna pahklude juures. Viiekümnekraadise pakasega ei hakka juba teel ümber riietuma. Enne teeasumist joome põdraajajaga kuuma teed ja neelame võimalikult rohkem võid — see on parim vahend külma vastu. Kui tuleb minutiks labakinnas käest ära võtta, siis teen seda ettevaatlikult, surudes teda vaba käega kinni, et mitte välja lasta elustavat sooja õhku — minu oma soojust.

Päevase puhkuse vedame Ebjahhis, külanõukogus,

ruumikas jurtas, kus on külm nagu väljas ja nurkades leidub jääd.

Õösel paistab kuu esimene veerand. Varsti on kaks kuud teel oldud. Sredne-Kolõmskist suundume jälle põhja, Abõi poole.

Püsib viiekümnekraadine pakane. Hea, et sõidame põhjapõtradega. Kitsal koeranartal ei saa niisuguse pakase käes kaua istuda, laial põdranartal võib aga lamada, pugedes kukulisse.

„E-e-e!” karjub põdraajaja vahetevahel.

Ta hirmutab põhjapõtru oma hõigetega. Need kardavad peremehe häält nagu kepilööki.

Kõige raskem on eesmistel põtradel. Tihti rakendab kujur neid ümber, asendab puhanutega, nendega, kes viimase narta külge seotuna jooksevad taga ning keda nimetatakse „varupõtradeks”. Varupõdrad jooksevad koormata, puhkavad, et seejärel asendada väsinuid.

Kuni neljakümnekraadise pakaseni tegin vahetevahel sõidul märkmeid. Kuid tugevama pakase puhul on see võimatu. Tuleb võtta kamleika ülemisest taskust märkimik ja pliats, kirjutada üles kas või kaks-kolm sõna, et hiljem nende järgi taastada seda, mis võib ununeda. Kuid vaevalt oled vabastanud käe ja võtnud pliatsi, kui käsi kangestub, muutub võöraks, sõnakuulmatuks. Vaja viivitamatult peita ta jälle ning oodata, kuni hundikäppade naha kaitsel kogunev soojus ta elustab.

Lahkume Ebjahhist õhtul tugeva pakasega. Teel ma suikusin ja ärkasin tugevast, õlgu valutama panevast külmast. Narta seisis, põdraajajat ei olnud. Kuhu olid jäänud seltsimehed? Kus oli põdraajaja? Taigas pole teid, pole teetähiseid, pole jälgi. Lumi on kõik kinni tuisanud. Kuu paistab uskumatult heledasti. Kauguses näen metsatukka. Vaja ajada narta sinna, seal ei piitsuta nii tuul, seal on soojem...

Põhjapõdrad ei kuula mind. Siis hakkab põdraajaja kombel kõvasti karjuma, neid üles ajama. Põdrad tõusevad üles ja vaevalt jõuan ma nartale hüpata. Rakend tormab edasi kaitsva metsatuka poole. Kuid mitte kaua. Varsti lähevad põdrad traavilt üle aeglasele sammule, siis pöörduvad järsku vasakule ja peatuvad, et kaapida lund, otsida põdrasamblikku. Mida ma ka teen, kuidas ka püüan põdraajajat jäljendada, kõik on asjata. Põtru

Lamuudi elamu juures.

karjamaalt ära ajada ei saa. Jääb ainus võimalus — pugeda nartal kukulisse ja oodata. Põdrad söövad, puhkavad, aga siis, valguse saabumisel, võib sõita edasi, „ajada suitsu lõhna“, otsida jurtat...

Ja järsku hääled! Need on minu seltsimehed. Selgus, et teel olid kaks tagumist nartat lahti rebenenud. Põdraajaja ei märganud kohe nartade kadumist, kui aga märkas, polnud neid enam näha. Ta ei hakanud mind äratama, päästis eesmise narta minu oma küljest lahti ja sõitis tagasi otsinguile. Ta leidis kadunud nartad üles kuue kilomeetri kaugusel.

Uue, 1933. aasta võtame vastu taigas, jõudmata lähema jurtani.

Joome lõkke ääres teed ja meenutame Peveki juures talvitavaid seltsimehi. Võib-olla meenutavad ka nemad meid, arutavad, kus me võiksime praegu olla.

Meie aga võtame uut aastat vastu üksinduses, tundmatu järve kaldal, kaugel sõpradest, viiekümne kilomeetri kaugusel lähimast jurtast.

Peaaegu iga päev on meil uued põdraajajad. Ei jõua veel tutvuda, sõpradeks saada, kui on juba jälle jaam nartade ja põtrade ning ühes nendega ka põdraajajate vahetusega. Peaaegu iga päev toimub see vahetus, iga päev paigutame posti ja kohvri ühelt nartalt teisele.

Oöbime Berdigestjahhis. Minu arvestuse järgi on juba uue aasta kuues jaanuar.

Juba kahe nädala eest hakkas päev pikenema. Ka meie eest kaua peidus olnud päike näitab end varsti. Me näeme teda natuke varem kui meie seltsimehed Pevekis, sest oleme pisut lõuna pool.

Meie ees on keedumaja. Esimene majake sajakilomeetrite vahemaa järel. Tareke „kanajalgadel“, akendeta ja usteta, härmatunud metsas, nagu legendis surnud maast, mida elustavad võlurid eluveega. Ja tõesti sobib legend olukorraga hästi. Kolõma-maale on juba ilmunud võlurid — Lenini ja Stalini õpilased. Nad muudavad elu uueks ka selles Nõukogudemaa kaugeimas osas.

Õhtul laskume alla Sõssi mäekurult, kus raevutseb tuul. Laskumisel jooksevad nartad üksteise otsa. Veel üks hetk ja nad puruneksid pilbasteks. Kuid põdraajaja juhhib nad ähvardavast ohust osavasti mööda.

Meile tuleb vastu viis koormaga nartat, mis on teel Abõist Sredne-Kolõmskisse. Meie rõõmustame vastutuli-lijate üle, nemad aga meie üle. Olime „tallanud“ üks-teisele teed.

Lühike „kapse“ ja jälle edasi!

Iga päevaga jõuame Sredne-Kolõmskist üha kaugemale. Juba on läbitud kolmsada kilomeetrit Ebjahhist Abõi poole ja kogu aeg oleme sõitnud kellegi narta jälgedes. Põhjamaine Jakuutia taiga muutub üha enam asustatuks.

Hästi toidetud põtradel kihutasime sada kilomeetrit Šestakovkani. Eile lõputu ning järsk laskumine pimedusse, täna riivame metsarajal oksi oma malahhaidega, pekstes maha härmatist.

Nartad jooksevad välja Indigirka jõe avarusele.

Kolmsada aastat tagasi tulid sellele jõe vene rändajad. Ja kolmesaja aasta pärast saabus siia esimene nõukogude teadlaste — hüdrograafide, hüdroloogide ja astronoomide-geodeetide — rühm. Esimese Indigirka-ekspe- ditsiooni juhiks oli hüdrograaf Vladimir Danilovitš Bussik, tema abiliseks — Jevgeni Dmitrijevitš Kalinin.

Tunguusid kinnitasid, et ükski inimene ei saa läheneda Indigirka kärestikele ja mingil juhul ei ületa neid kunagi. Kõrgel mägedes, rääkisid nad, istub kivikitsustikesse surutud Indigirka kohal, kõigi viie kärestiku keskel, mägede vaim. Niipea kui ta märkab kärestikke ületada riskivat hulljulget, saadab ta silmapilkselt selle kal-

lale oma truud koerad. Need koerad on tigidad tuuled. Nad ajavad inimese koos tema paadiga ümber ja peksavad teravate kivide vastu puruks.

Tublisti saja kilomeetri ulatuses kulgeb selle isemeelse jõe ligipääsmatu kärestikuline osa.

Indigirka-ekspeditsiooni ülem Bussik otsustas jõe kaardistada, leida sissepääs temasse mere poolt, hajutada põline ebausku, kirjeldada kärestikkude kallakuid, anda kujutlus jõe võimsusest, jutustada tema sügavast kanjonist.

Bussik oli entusiast, inimene, kes ei tundnud takistusi oma eesmärgi tähtsuses. Ta oli ülem, kuid ka esimene töös. Ekspeditsiooni laagris järgisid seltsimehed kõiges tema eeskujul. Inimesed magasid viis tundi ööpäevas. Nad liikusid väsimatult edasi, teostades sügavuste mõõtmist, järsuveeruliste kallaste kaardistamist, nivelleerimist. Viiekilomeetrise normi asemel läbis Bussiki rühm iga päev mõõtmistega kolmkümmend kilomeetrit.

„Kui jõuame kärestikkudeni, siis annan pika puhkuse,“ lubas ülem uurijaile.

Selletagi ootasid kõik, millal ilmuvad nähtavale legendaarsed kärestikud.

Lõpuks hakkas kostma huugav kohin. Tundus, nagu töötaks kuskil läheduses hiigeltehas.

Oine taevas oli täis tähti. Püstitanud telgid, rääkisid inimesed homsest päevast. Bussik tegi ettepaneku sõita homme temaga koos üle kärestikkude. Argpükse ei leidnud. Nagu üks mees teatasid kõik, et soovivad sõita koos ülemaga. Kas võis siis niisuguses riskantses ürituses jätta teda üksinda!

Kõik pidasid auasjaks saata ülemat raskel ülesõidul.

Bussik valis kolm meest. Rohkem ei mahtunud mootorpaati.

30. juunil 1931 hukkusid esimesed Indigirka uurijad, Bussik ja tema abiline Kalinin, kolmandas kärestikus.

Bussiki kaaslasid töötasid läbi ekspeditsiooni materjalid, märkisid kaardile sügavusi, määrasid ja kirjeldasid kive, purustasid põlise ebausku.

Irkutski joonestusbüroodes kinnistati kaardile Indigirka jõe oma kallaste looklevate käänakutega.

Indigirka äärde sõitsime mööda tuule poolt kinniuhutud lund. Põhja-põdrad aina libisesid ja sageli kukkusid. Orus puhus külm tuul.

Indigirka kaldad on uuristatud kiirete jääminekute poolt. Jõgi on lai ning ülev isegi oma lumeehtes. Lõkke ääres rääkisime sellest, et Indigirka saab varsti oma laevastiku, temal vilistavad siis nõukogude aurikud, puksiid veavad praame koormatega. Elustub ka see kaugel maa ja see Nõukogude jõgi hakkab ausalt teenima stalinlikku plaani.

Abõi on lähedal.

Sutorahha — Arõtõbu — Daidalahh — Abõi. Vähe maad on jäänud linnakeseni, kus põdraajajate jutu järgi on paarkümmend elamut.

Sutorahhast sõidame kaua mööda Indigirkat ja seejärel mööda mäge, see tähendab, mööda kallast, pajuvõsastikke.

Indigirka piirkond on üks külmemaid mitte üksnes NSV Liidus, vaid ka kogu maakeral. Pakane püsib siin kestvalt ning visalt. Kuid, nagu ütleb jakuut-põdraajaja, pole halba maad, vaid on halbu inimesi. Ka sellel jäätunud maal on jahimehe ja põdrakasvataja elus oma rõõmud. Ja veel rõõmsam on esimese masinajuhi, esimese uuriija töö...

Saabujate üle rõõmustatakse nagu oma sugulaste üle. Üksikuna taigas asetsev jurta elustub, kui seal kuulatakse kuljuste helinat.

Sutorahhas seletab põdraajaja Jegor kaua, et Daidalahhini on „keskmised verstad“, Daidalahhist Abõini „kõige väiksemad verstad“.

Keskmised verstad — see on halb tee, sellel sõidame aeglaselt ja kaua. Kõige väiksemad verstad — see tähendab, et tee muutub paremaks, et sõidame kiiresti.

Varsti on juba kolmat korda noorkuu, aga me pole veel jõudnud Verhojanski mäeahelikuni...

Niisiis, täna jutustatakse polaarmaa Šeherezade seitsmekümnes muinasjutt. Aga ees on veel pikk tee.

Hommikul, üsna Abõi lähedal, kostavad samaaegselt kõigilt nartadelt vaimustatud hüüded:

„Päike!“

Valgusallikas ei kiirusta enda näitamisega pärast pikaajalist äraolekut. Ähmane tulekera nagu ei jõuaks end vaatepiirilt lahti kiskuda, ta on muutunud raskeks pika talveuinaku ajal polaarööl. Vaevalt hellitanud meid veidi, loojeneb päike ruttu, ilma et oleks tõusnudki vaatepiiri kohale.

Üheksateist suitsujuga balaganide¹ kohal — see ongi kogu Abõi. Nartad kriuksuvad ainsal tänavakesel. Üheksateist maja! Ja kuidas me püüdsime siia!

Oma nime on linnake saanud suure samanimelise järve järgi.

Jurtas, kus soojendame end kolde juures, näidatakse mulle hoolikalt vihikusse ümberkirjutatud värssse kolde kohta.

*Loob kolle kõik elu balaganis.
Kui tõrvik, kui tähtede vöö
ta näitamas teed udulooris
Jakuutia pimedal ööl.*

*Kel väsinud süda ei tuksuks,
olles teel ja silmates tuld?
Kolle otsekui hobustiki kutsuks,
töötab puhkust ta leekide kuld.*

*Kolde leek annab valgust ja sooja,
kann teega tal alati keeb.
Rännult tulijal rõõmudetooja
pea tujugi lõbusaks teeb.*

*Varsti meelest kaob teekonna raskus,
kui praksub sul tuluke ees.
Jalgu kolde ees soendada laske,
jõudu annab see ränduri teel!*

*Tule ääres nii istud ja jutled,
kindad, torbased kuivama sead.
Siis oronile² ronid ja mõtled,
kuni väsimus unne sind veab.*

*Kolde soojus sind ööselgi valvab,
tuisu, külma eest kaitseb su und.
Las seal väljas küll pakane salvab,
vingub tuul ja keerutab lund.*

Homme algab sõit Verhojanskisse.

Abõis räägitakse palju jääpealsest veest, mida meil tuleb kohata, ja Verhojanski mäekuru järskusest. Praegu on jaanuar — pakase ja mägijõgedel jääpealse vee esinemise kuu. Abõis on külma ammu rohkem kui viiskümend kraadi.

¹ Majade.

² Oron — nari

Abõi. Jakuudi jurta juures.

Samuti nagu Kolõma linnakestes, on ka siin lamedate katustega, palju aastaid tagasi ehitatud palkmajakesed. Ka siin tõuseb tugeva pakase ajal korstnaist sambana valge suits.

Abõi on vana Indigirka keskus. Üks tänavake madalaid maju...

Me ööbime jakuudi jurtas. Väikese, madala ning kitsa, põdranahaga ülelöödud uksekese kaudu satud väljast otse jurtasse.

Jurta pole tubadeks jaotatud. Seinad on trapetsikujulised. Tavaliselt on jurta ehitatud lehisest. Seinte ääres on ühes reas oronid. Neil istutakse ja magatakse. Igal naryl on oma otstarve ja nimetus: uksealune (parempoolne tagumine) näiteks asetseb uksest vasakul jurtasse sissepääsu juures. See nari antakse tavaliselt vähem lugupeetud külalistele. Aknaalune nari asub kaugemal, sama sein ääres, selle järel on aunari — bilirik. See antakse kõige kallimatele külalistele. Seejärel tuleb parempoolne eesmine nari. Bilirik ja parempoolne eesmine nari, need

on iga jurta „punanurk”. Neile järgnevad teised narid: vasakpoolne bilirik, vasakpoolne nari — hangas-oron — ja siis köögilaud.

Jurta aknad on sissekäigust vasakul. Aknaavadesse on talveks pandud siledad jäätükid. Hommikuti puhastatakse neid seestpoolt noaga.

Kolde ääres möödub jurta kogu päevane elu. Kedagi ei häiri see, et põlevast koldest praginaga lendavad sädemed nagu tulevärk.

Uksest vasakul on tavaliselt meeste pool, paremal — naiste pool. Jurta esiseina jaotab pooleks kolle — see on „maja jumal”. Väheldasel savist ja puust alusel seisab veidi kallakalt lai, pajuokstega tugevasti kokkuseotud ja paksu savikorruga ülemääritud lattidest tehtud korsten. Läbi kolde korstna võib näha taevast. Korsten on jurtas mõningal määral ka ventilatsiooniseadmeks.

Naised valvavad hoolikalt kolde puhtuse ja korrasoleku järele. Juhtusin mitu korda nägema, kuidas jakuuditarid oma koldeid hoolikalt remontisid. Nii väljast kui ka seest on kolle määritud ühtlase savikorruga. Savi takistab latte, millest kolle on ehitatud, ühes puudega sütitimast. Kolde kõrval kuivavad saetud ja peeneks lõhutud puud.

Talvel on jurtad peaaegu maetud lume alla ja näivad isegi lähedusest lumionnidenäna.

Iga jakuut põhjamaa taigas on kindlasti kütt ja külalishake peremees. Ta võtab lahkesti vastu külalise, keda näeb esmakordselt elus. Toidab, joodab ja paneb magama au-oronile. Ta teab: juhtub temagi olema teel, võetakse ta igas jurtas niisama lahkesti vastu. See on põhjamaa taiga seadus, külalishakuse seadus, mis kehtib polaarjoone taga iidseist aegadest. Jurta peremees peab suureks solvamiseks, kui rändur hindab tema häid tundeid rahaga. Kuid ta ei keeldu vastu võtmast kingitust, eriti kui kingitus on määratud tema naisele või lastele. See valmistab taigaelanikule isegi heameelt.

Asudes teekonnale, panevad Abõi põdraajajad endale kaela pikad moitrukid. Kui lõigata moitruk lahti, on ta sirgeks tõmmatuna mitte vähem kui sülla pikkune. Mida pikem on see põhjamine sall, seda kergem on pidada külmale vastu, mässides temasse kaela ja näo. Moitrukisse peidab jakuut kogu näo, jättes tuule eest katmata ainult silmad. Läbi pikakarvalise karusnaha on külma

käes kergem hingata, karusnahk nagu filtreerib tugeva pakase käes sissehingatavat külma õhku ja leevendab selle teravust.

Atõkil, nagu üldse kajuritel-tšuktšidel, ei olnud moitrukki. See tarbeese on kohane rahuliku sõidu puhul põhjapõtradega. Koeranartadel ei saa kajur kohal püsida. Päeva jooksul tuleb tal mitu korda hüpata nartalt maha, järel joosta, alõkke korraldada, jalaseid jääkorraga katta. Moitruk segaks tšuktši. Ja Tšukotkal pole nii tugevaid pakaseid nagu Jakuutias. Kuid ma pole ka igal jakuudi põdraajajal näinud seda suurepärasest karusnahkset kaitset: nagu näha, on ta kallid ja mitte igapäevasele kättesaadavad.

Kui moitruk kattub põdraajaja hingamisest jääkooriga, pöörab ta ette kuiva poole. Moitruki pikkus võimaldab põdraajajal pöörata teda ümber nina kogu päevase sõidu kestel asula juurest asula juurde, ilma et oleks karta näo külmumist. Teel klopib ta jääpurikakesed oma karusnahkselt sallilt korralikult maha. Jõudnud kolde juurde, kuivatab ta esmajärjekorras oma rõngakujulise salli.

Oma pikal teekonnal taigas ei näinud me kordagi huntide jälgi, see-eest aga kuulen igas jurtas jutustusi karudest. Karu — „esse“ — on jakuutidel suures aus. „Esse“ tähendab „taat“. Kuid karu nimetatakse harva niimoodi, kartusest teda solvata ja tema käppade vahele sattuda. Sagedamini nimetatakse karu „toioniks“, mis tähendab „peremees“, või öeldakse lihtsalt „tema“ ... Nii on taigaelanikule nähtavasti rahulikud ...

Abõi kooperatiivist ostan külmunud marju — murakaid. Neid hoitakse suurtes vahtides, raiutakse kirvega ja kaalutakse tükkidena. Mõned lusikatäied neid marju annavad teele imehea lõhna. Külmunud marjades säilivad vitamiinid.

Varun murakaid teekonnaks kuni Jakutskini. Muide, hakkan teel kostitama lapsi ja vanu jakuudi jurtades selle suurepärase põhjamaise „konserviga“.

Homme algab sõit Verhojanskisse, pakane aga tugevneb. Välja võib minna ainult kinnimässituna kuni silmadeni. Hingan läbi salli, kuid see jääb kiiresti. Malahai ääris kattub samuti jääpurikatega. Iga hämatunud vastutulija sarnaneb külmataadiga — ei saa eristada vana noorest.

Kohalikud elanikud soovivad mulle osta Abõis narta, et vähem oleneda postijaamadest ja mitte igas jaamas asju ümber laadida. Võtan mõistlikku nõuannet kuulda.

Asjad on juba uuele nartale seotud. Presendiga on mähitud nii nahast postipaun kui ka kohver.

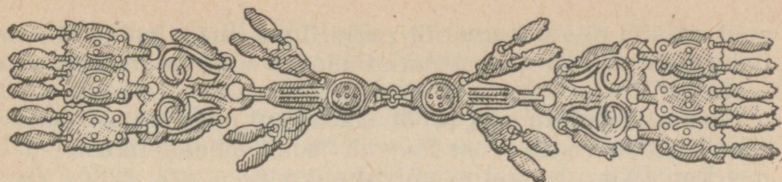
Ja jäid seljataha järv ning „linnake“ Abõi, jäi seljataha Indigirka. Jäid kuhugi lumesse Abõi väikesed, maa ligi hoiduvad majakesed — balaganid.

Põdrad kõristavad krappidega. Jalased kriuksuvad heledalt pakaselisel lumel.

Taevas on kattunud pilvedega. Nähtavus on niivõrd vähenenud, et vaevu eraldad udus metsa.

Põdraajaja laulab.

LÄBI SUURE JÄÄPEALSE VEE JA ÜLE KÕRGE MÄEKURU

Abõist sõitsin välja ühe nartaga, et nii kiiremini jõuda Jakutskini. Ühele nartale on kergem leida põhjapõtru, läheb vähem aega jaamades ootamiseks.

Narta taha on seotud kaks varupõtra, valged nagu lumi.

Vaevalt hakkab hääbuma lühike päev ja Abõi suurele järvele laskub videvik, kui minu sõidupõdrad järsku kaovad, muutuvad nähtamatuks, nagu oleksid nad õhtuses poolpimeduses sulanud. Ja jälle näib, et olen iseseõitval nartal. Ainult et lähedal kostab põdraajaja-jakuudi kurb ning veniv laul. Pikkamööda, laisalt vahelduvad mõned helid, neist koosnebki lihtsa laulu motiiv.

Kuhu juhivad põdraajaja loomi? Pimedus on neelanud Abõi järve. Kuidas leiab ta tee selles valkjass pimeduses, mis paneb valutama silmad?

Järsku on narta kõrval näha teetähis — pikk teivas. Tee mööda piklikku järve on hoolikalt tähistatud. Kuski lähedal on asula. Ilma nende tähisteta kaotaksid põdraajajad tee. Tähisted saadavad meid üle kogu järve.

Sõidan ööbimiseta, väsinud põtradel. Need on kurnatud kauakestvate koormavedudega traktil.

Abõis hankisin endale püssi. Ta on tugeva keerutatud nõoriga seotud kindlalt narta külge. Taigasõlme tegemise kunsti õpetati mulle Abõis. Tarvitseb ainult nõõri silmusest tõmmata ja püss on vaba, valmis kasutamiseks. Aga milleks? Päeval, kui lund valgustavad tõusva päikese kiired, ei ole jänestest näha muud kui ainult jälgi. Jäne-

seid on siin aga uskumatult palju. Igas jurtas kolde lähedal sulab püünisega surmatud jänese külmunud kere — „toboka“.

Oleme Indigirka ehk Abõi madalikul. See võtab enda alla hiiglasuure ala Tass-Hajahh-Tahhi mäeahelikust läänest kuni Alazeja platoo nõlvakuni idas.

Nartad kriuksuvad lumel, mis katab järvede ja soode lõpmatut ahelikku. Kaksikümmend protsenti kogu maaalast on siin järvede ja soode all. Õnneks ei näe me oma sõidul soostunud maad ega siin suvisel ajal kihavate putukate ja kihulaste pilvi. Suvel siit läbi sõita ei saa! Talv aga on tasandanud kõik oma lumikattega.

Järvede ja soode kohal on längu vajunud jändrikud kuivanud puud. Jälle tuulemurru ja taiga-tulikahjude jäljed. Puude tüved on vöökõrguseni söestunud. Ei metsloomi, ei linde, ainult narta kriuksub lumel ja põdraajaja jookseb minuga koos narta taga. Me soojendame end selle jooksuga ja unistame kolde soojusest.

Mida rohkem põhja poole jõuavad meie rakendid, seda hõredamaks, madalakasvulisemaks ja tüükalisemaks muutub kidur mets. Alusmets koosneb põõsakujulistest kaskedest ja pajudest. Niisuguse paju koorega pargitakse Tšukotkal nahku. Anjui rajoonis on pajukoorega pargitud poolkasukad meeldiva apelsinivärvusega.

Külm talv läheneb lõpule. Mõne kuu pärast vabanevad jääst ka meie laevad Tšauni lahes.

Seal on päike samuti nähtavale ilmunud.

Ma vaatlen purpurpunast tulekera ja imetlen koidikut.

„Ütsugei! Väga hea!“ ütleb põdraajaja, näidates päikesele.

Me mõistame teineteist.

„Sõrdan! Valgeks läheb!“ ütleb mulle põdraajaja.

Jah! Koidab kogu Nõukogude Põhjas!

Jaamades harilik askeldus ja elevus. Kui niiskunud karusnahksed sukad-tšizid on lakanud külmunud jalgu soojendamast, tuleb peatuda harilikust kauem, et kuivatada jalatseid ja riideid, mis riputatakse laiali kolde juurde lattidele.

Ühe jaama nurgas — jaamaks nimetatakse siin tavalist balagani — märkan noort naist lapsega. Laps on umbes kaheaastane, kuid ema imetab teda. Ja kavatseb imetada kuni kolme aastani. Nii on taigas kombeks. Naine lapsega on tulnud kaugelt, saja kilomeetri tagant,

oma tuttavaile külla, jutlema — „kapsetama”. Viiekümnekraadine pakane ei ole talle takistuseks. Koos lapsega, keda ei saanud koju jätta, asus ta kõhklematult pikale teele. Jaamarahva juures veidi aega elada on huvitav, siin on suur tee, trakt, möödasoitjad . . . Aga seal, kõrvalises kohas, kus elab see noor naine lapsega, käib harva võõraid ega ole mingisuguseid uudiseid.

Pakane tugevneb iga päevaga. Kraadiklaas näitab viiskümmend üheksa alla nulli.

Põdrasambliku puudumise ja kiilasjääd tõttu jooksevad metsikud põdrad karjadena lõuna poole. Jakuudid jutustavad, et sügisel on metsikud põdrapullid neilt kaasa viinud suure hulga põhjapõdralehma.

Igas jurtas kostitatakse meid metspõdra lihaga ja jutustatakse enneolemata rohkest jäneste ilmunisest Verhojanski traktile. Vitimi lähedal Leena jõe ääres nägin ma kord samasugust suurt oravate rännet. Mis ajas neid taigast välja? Metsatulikahju? Seedripähklite ikaldus? Nälg? Nad ujusid tuhandetena üle Leena jõe, tõstes kõrgele oma kohevad sabad nagu purjed. Ja pärast seda uhtusid lained Leena jõe kaldale palju uppunud oravaid . . .

Juba esimestes peatuskohtades teispool Abõid kuulen kõnelusi „tarõnist” — jääpealsest veest.

„Jurah ulahan tarõn bar!” — lähedal on suur jääpealne vesi.

Mida soojem, seda vähem on jääpealset vett. Aga niipea kui algavad külmad, ilmub jääpealne vesi ja hirmutab sõidupõtru oma helesiniste jääkülmade järvedega.

Me ringleme põdraajajaga rohkearvuliste järvede kohal hõljuvas udus ja öises metsas kerkivad pilkasest pimedusest puud otse narta ees. Vaevalt jõuad hoida jalgu.

Sageli satume teelt kõrvale. Siis läheb põdraajaja torbastega ja kepiga kobades otsima nartadega sissesõidetud teed, millel on kergem sõita.

Mäelt mäele, järvelt järvele, metsatukast metsatukka — lõputu on meie tee. Istinjahhi taga kerkivad vaatepiiril järsku violetsete, teravatipuliste ja kohati tornikujuliste pilvede kummalised murtud piirjooned. Mida lähemale jõuame järjekordsele jaamale, seda selgemini ilmneb, et need ei ole pilved, vaid mäed, mäeahelik, „multšoi kivi”, nagu tavatses öelda Atõk. Ees on Tass-Hajahh-Tahh, Tšerski mäeaheliku põhjapoolne osa.

Põdranartade karavan teel Atšigeisse (Sredne-Kolõmski lähedal) ületab järve.

See mäeahelik koosneb reast paralleelseist, enam või vähem laiade pikilohkudega jaotatud ahelikest. Mäeaheliku laius ulatub 95 kilomeetrini. Maa-alalt võrdub ta Kaukasusega. Põhjas lõpeb mäeahelik järsult vastu mereäärset madalikku. Nagu vahisõdurid seisavad meie ees paljad mäetipud. Tass-Hajahh-Tahhi üksikud tipud ulatuvad 2500 meetrini. Üle selle aheliku viivad Hodorot-Kõra (1200 meetrit) ja Sjugardinski (1060 meetrit) mäekuru. Narta liigub vaevaliselt ülesmäge, meie aga läheme tema jälgedes, jäädes kidulumes kinni nagu tuiskliivas.

Mäekurul on tuul. Peenike lumi peksab vastu silmi. Laskunud mäekurult alla, kuivatame end lõkke ääres. Halb on see kuivatamine talvises pakases. Põdrad meie kõrval kaabivad agaralt põdrasamblikku, taovad sõrgadega ja pärast lühikest puhkust vaevalt veavad nartat. Pole kerge sammuda nende järel tohutult laiades tšuktši konaitides mööda Jakuutia sügavat lund.

Viis kilomeetrit sammusin põtrade järel. Hakkab väljakannatamatult palav. Võtan kuhljanka seljast ja viskan nartale. Lendlev aur keerleb pilvekesena. Võtan kaelast ka salli, mis lausa lämmatab mind. Põdraajaja ei kiida mu teguviisi heaks. Ta kõnnib reipa ühtlase sammuga. Kogu asi seisab aastate jooksul kujunenud harjumuses.

Narta peatub. Riietun kiirustades. Põdraajaja otsustas loomi natuke sööta ja vabastab nad. Toidust leiavad põdrad ise. Aga enne uut teeasumist palub põdraajaja minult peotäie soola — see on põhjapõtrade maiustus. Põd-

rad lakuvad ahnelt ära soola põdraajaja karedailt peopesadelt.

Kirvehoopide all langevad kuivanud puud. Tuliste keeltega nilpab lõke pilkast ööpimedust.

Tõenäoliselt pole need veel viimased lõkked minu teekonnal Moskvasse, mis näib lõputuna.

Sada kilomeetrit, nägemata inimesi, elamuid. Ei metslooma, ei lindu. Ainult pikk öö, tuul ja lumi, lumi ümberingi.

"Tõl, ikka tõl!" ütleb põdraajaja tuule kohta.

Näib, et ka tema on tuulest tüdinud.

Krestist sõidame läbi ilma ööbimisteta. Peatuskohtades — torbaste kuivatamine, lühiajaline teejoomine, põtrade ümberrakendamise ootamine ja — ärasõit!

Jääpealset vett esialgu ei ole. Kuulatleme jooksva narta all krudisevat ja praksuvat jääd.

Jaamas hoiatatakse mind.

"Ulahan-tarõn bar!" — on suur jääpealne vesi.

Krestis, Abõi piiril, räägivad jakuudid kaua omavahel, lähenevad mulle, katsuvad ja vaatlevad mu jalatseid, näivad rahutuina.

Ma mõistan, et nad kardavad reisija pärast. Kui ma satun vette oma pleketitega, siis ei lähe mul hästi. Kuid peatuskohas pole tagavarajalatseid. Seepärast vangutavadki nad päid. Kaua annavad jaama töötajad noorele kaurile nõu, kuidas juhtida nartat, veel kord manitsevad teda ettevaatusele. Kuuldub aina „tarõn“ ja „tarõn“.

Ulahan-tarõn! Suur jääpealne vesi. Nägime teda juba kaugelt. Jää kohal keerles udu. See kattis kogu vaatevälja. Ja niipea kui narta jõudis mägijõele, kuulsin ma jalge all õhukese jää purunemist. Mööda purustatud jääd voolab helesinine vesi. Äreva kohinaga läheneb ta nartale. Tahtmatult asetun kõrgemale, tõusen istekohal püsti. Käes kohvrike käsikirjadega ja Kozlovski pakikesega. Kohe niisutab vesi jalatsid läbi, külmetab jalad.

Ilm on täna soojem kui tavaliselt. Ainult kolmkümmend kaks kraadi alla nulli. Põhjapõdrad lähevad vees edasi nagu kuival maal. Nad sammuvad veealusel jääl. Meid ümbritseb udu. Nartalt on näha ainult põtrade tagumikke, nende lühikesi sabakesi ja ei midagi muud ei ees ega taga. Järsku libisevad põdrad pealevoolanud veega kaetud jääl. Nad ei suuda vette sattunud nartat

kuidagi paigast liigutada. Narta jalaste painutatud eesmise osa juurde koguneb kiiresti õhukese jää kuhi. Viskan selle kõrvale, püüdes kergendada põtrade tööd. Hundinahksed, kohevad, vees niiskunud labakindad jäätuvad silmapilkselt, muutuvad kõvaks ja helisevad, kui lüüa neid teineteise vastu.

Noor põdraajaja tõuseb nartalt ning astub julgelt jääkülma vette. Ta tõmbab ohelikust põtru, kes tõrguvad edasi minemast. Korraga libises põdraajaja ja kukkus istuli vette. Hukkub minu põdraajaja! Kuid ma ei näe tema näol ehmatus jälgegi. Ta ainult sõimab hullemini oma põtru:

„Kuhhagan!”

Tema riietus kattus samuti jääkoorikuga nagu glasuuriga. Pööramata sellele tähelepanu tõmbab ta põtru ohtlikust kohast üle, nagu poleks midagi juhtunud.

Vett tuleb aina juurde. See läheneb juba narta äärtele ning varsti matab enda alla kukuli ja kohvri. Tähen-dab, asjatult sõitsin nii kaugele — ei märkmeid ega pakikest ei saa taastada... Järsku hakkas narta liikuma. Ja minuti pärast oleme kindlal, veest vabal pinnal.

Põdraajaja peksis rahulikult vitsakesega maha jääkorra, mis kattis tema pükse ja jalatseid.

Narta jookseb mööda jääd ja kive, mida on täis mägi-jõe kallas. Nendel kividel tunnevad põdrad end muga-vamalt ja veavad kõigest jõust. Jää on lakanud narta all murdumast. Ta on kindel ning kõva.

Tundub, et jääpealsel veel on lõpp. Kuid peatusel hoiatab mind vanake-peremees:

„Ees — Kurelkan! Kurelkanis — ulahan tarõn!”

Jälle jääpealne vesi!

Vanamees lohutab: „Ainult ühes kohas on veel jääpealset vett ja siis on tal lõpp.”

Ja jälle juhib põdraajaja rakendi külma, jõe pinnale väljavoolanud vette.

M. I. Sumgin, üks nõukogude teadlasi, kes rajasid õpetuse kirsmaast, annab oma töös „Kirsmaa”¹ järgmise klassikalise ning ühtlasi poetilise kirjelduse jõgede jääpealse vee, selle omapärase, meie kirdealale nii iseloomuliku nähtuse kohta.

¹ Сумгин, М. И. Вечная мерзлота. Изд-во Академии наук СССР, Л., 1931, lk. 45—50.

„Kirsmaa-alal näete talvel,“ kirjutab M. I. Sumgin, „sageda-
mini talve keskel, harvemini algul või lõpul, 30- kuni 50°-ste
külmade puhul, jõe jääkatte pinnale tulvavat vett. Tavaliselt
valgub see vesi pikkamisi mööda jääd või seda katvat lund
laiali ja külmub seal kiht-kihilt. Mõnikord valgub vesi lumele
ehkki laia vööndina, kuid niivõrd õhukese korrana, et ta ei
jõua imbuda lumesse ja külmudes jätab tekkiva õhukese jää-
kooriku alla koheva, täiesti kuiva lume. Mõnikord tuleb vett
suurel hulgal, ja segunedes jõejääl oleva lumega moodustab ta
kissellitaolise massi, mis seejärel külmub. Vahel juhtub ka ka-
tastroofiliselt võimsaid veevoogusid. Esimestele veevoogudele
järgnevad teised, mis külmuvad jääkordadena eelmistel, ja selle
tagajärjel moodustuvad paksud, 2—3—4 meetri paksused jää-
kihid. Madalate kallaste puhul valgub vesi jõe orgu ja ujutab
selle üle. See ongi jõe jääpealne vesi. Selle kohale tõu-
seb udu ja te näete juba kaugelt, et teie ees on tegev jääpealne
vesi, kohalikus väljenduses — jõgi „keeb“. Tõepoolest, vaade
eemalt „keevale“ jõele meenutab väga vaadet kuumaveealli-
katele ühes nende kohale tõusvate aurudega. Ja ka nähtuse
füüsikaline olemus on sama: nii siin kui seal on tõusev
udu vee ja tema kohal oleva õhu temperatuuride suure
vahe tulemus. Kui kuumaveeallika temperatuur on, ütleme,
60—70° ja tema kohal oleva õhu temperatuur 20—25°, siis
põhjustab 35—40°-ne temperatuuride vahe udu tekkimise.

Samuti on jääpealse vee puhul, mille temperatuur on ligi-
kaudu 0°, tema kohal oleva õhu temperatuur aga —40°. Ka siin
on vee ja õhu temperatuuride vahe 40°. Jääpealsest veest eral-
duvad aurud tihenevad külmas õhus uduks.

Jääpealse vee nähtused köidavad oma kontrastsusega tead-
mishimulise reisija tähelepanu. Ja tõepoolest, ta näeb ümber-
ringi lumikatet, suverüüta puid, jää poolt aheldatud jõge, sellele
jääle tulvab aga aurupilvedes vett ning voolab tugeva talve-
pakase käes mööda jääd. Jõe jääpealne vesi katab mõnikord
hiiglasuuri pindalasid. Nii ulatub Kõra-Nehharanski jääpealne
vesi (teel Kolõmskist Jakutskisse) rohkem kui 100-ruutkilo-
meetrisele alale. Jõe jääpealne vesi ilmub esile kas jõejää
ja kalda kiviklibu kokkupuutekohtades või paisub jõejää
mõnes kohas kühmuna, mis vahel on üsna suur, kühmu tipp
praguneb ja vesi voolab prao kaudu välja. Seejuures külmub
vesi kühmul, moodustades koonuse, mille tipus on ava, ja vesi
kas voolab sellest avast välja või püsib selles nagu laava
miniatuurse vulkaani kraatris, hiljem aga hakkab jälle jääpin-
nale välja voolama.“

Seejärel tutvustab Sumgin mäeinsener Podjakonovi poolt 1903. aastal esitatud jõgede jääpealse vee tekkimise teooriat. Selle teooria tuuma võtab Sumgin kokku järgmiselt:

„Eelkõige kriipsutab Podjakonov alla, et jõed voolavad mitte üksnes lahtises jõesängis, vaid et teatav osa vett nõrgub neis vettpidavais kihtides, mis leiduvad nii jõe põhja all kui ka üldse jõeorgude uhtmail. Külmade saabumisel jõgi kattub jääga, mis pikapeale pakseneb. Saabub moment, kus veevoolu ristlõike pind pole enam piisav selleks, et läbi lasta kogu jõe vett. Oletame, et jõeoru süng, eriti aga jõesäng on looduslikust vettpidavast kivimist või et selliseks kivimiks on jõeoru külmunud aluspõhi. Veesurve tekkimisel paiskub vesi jõesängist jõeoru kihitistesse, põhjustades põhjavete tõusu oru uhtmail. Tugevneva surve mõjul väljub vesi jõejää pinnale või oru lammile seal, kus vastupanu survele on väiksem. See vee väljatungimine jääle, maapinnale või lumele annabki jääpealse vee, mis hiljem külmub. Kui vee väljapääs on raskendatud, surve aga tugev, moodustuvad jää või pinnase ning jää punnutised — jääpinna kühmud, mille pealispinnale tekivad kas radiaalsed praod või üks suur piklik pragu väikeste külgharudega. Pakane tugevneb. Jõejäa pakseneb, pinnas külmub sügavamalt, veevoolu ristlõike pind väheneb ja sellega kujunevad võimalused osa jõevee pikaajaliseks väljavooluks, järelikult ka jääpealse vee kogunemiseks. Jääpealsest veest tekkinud jääkihi kõrgus on jääpealset vett tekitava veesurve näitajaks. Lõpeb surve, lõpeb ka jääpealse vee tegevus: surve jätkumisel jätkab ka jääpealne vesi oma tegevust.

Kui jõe mõnes kohas veevoolu ristlõike pind külmub täiesti, ja külmuvad ka oru vettkandvad kihid, või kui vettkandvaid kihte pole (jõgi voolab kaljuses süngis), siis kogu ülaltpoolt tulev vesi väljub pinnale ja moodustab jääpealse vee . . .“

N. I. Tolstihhin nimetab jääpealse vee jääks „jäämassi, mis on tekkinud jää, lume või pinnase pealispinnale valgunud looduslike pinnavete või põhjavete külmumisel ning mis tekib tegevkihi piirides selle vettkandva trakti põhjani külmumise tagajärjel, mida mööda see vesi taliselt tsirkuleerib“¹.

¹ Толстихин, Н. И. Вечная мерзлота или мерзлая зона земной коры. Проблемы советской геологии, № 8, 1935.

Jääpealne vesi on jakuudi keeles „tarõn”. Igas jaamas kuulen ma seda sõna. Põdraajajad jutustavad ärevalt üksteisele sellest, kuidas nad on ületanud tarõn'e ja kuidas on parem neid ületada. Siis aga saabus lõpp neile kõnedele. Lõpp tarõn'idel!

„Tarõn suoh!” õnnitleb mind põdraajaja.

Teel Jakutskini ei ole enam tarõn'e.

Veel kakskümmend kaheksa korda tuleb põtru ümber rakendada, enne kui narta jõuab Jakutskisse, veel kakskümmend kaheksa jaama teel Jakutskini. Ja nende järel lennujaam. Lennuk viib mind üle Leena ja taiga Irkutskisse...

Tähendab, kakskümmend kaheksa korda tuleb mul kokku leppida põdraajajatega, meelitada neid teega, tubakaga, veel palju öid mitte magada ja unistada Moskvast, nii lõpmatult kaugest, nii lõpmatult lähedasest.

On juba seitsmes päev seitsaadik, kui ma lahkusin Abõist. Uus narta teenib ausalt. Sidunud kord Abõis kokku oma lihtsa koorma, ma ei pöördu enam tagasi selle igava töö juurde. Koorem ööbib alati jaamajurta taga ja keegi ei ole katsunud seda varastada.

Olemegi Verhojanskis. Ta võtab meid armulikult vastu: külma on ainult viiskümmend üks kraadi. Linnake on udus. Kuid võib eraldada üksikuid hooneid. Nad ei sarnane kolõma hoonetega. Ma näen viilkatusega ja klaasitud akendega maju. Sõitsime mööda kauplusest. Seal on majake rõduga... Udus näib mulle, et linn on suur, nii kaua sõidame öömaja otsides..

Me oleme Jakuutia vabariigi ringkonnakeskuses. Raudteeni on siit 3675 kilomeetrit! Elanikke on siin viiesaja inimese ümber, enamasti jakuudid — kütid ja karjakasvatajad.

Esialgu oli Verhojanski ostroog ehitatud Dulgalahhi jõe, praegusest linnast saja kilomeetri kaugusel edelas, kuid siis viidi ta üle Jana jõe vasakule kaldale ja ta sai Verhojanski nime.

Linnake asub madalal soisel kohal. Paaegu iga maja juures on järveke. Kuid suvisel ajal ei kõlba järve vesi joomiseks. Ja siin, Verhojanskis, varub iga elanik endale aastaks jääd — oma joogivee tagavara.

Jakutskini on veel üheksasada kilomeetrit.

Ma näen Jakutskist siia jõudnud nartasid, mis lähevad koormatega Abõisse. Postivedajad tungivad mitmesugus-

tesse põhjamaa nurkadesse kuni Nižne-Kolõmskini... Nad on juba roninud üle pööraselt järsu Verhojanski mäekuru. Ule selle viib minugi tee...

Kogu linnake on udus. Ja jälle, nagu harilikult suures asulas, ma ei tea, millisele uksele koputada. Taigas astud esimesse ning ainsasse jurtasse. Tead, et kõikjal leiad ulualuse. Ränduril pole kuhugi minna... Astud sisse võõrasse majja nagu omasse, ja sind võetakse igal pool vastu nagu oma inimest. Balaganid on kõik ühtemoodi sisse seatud. Kõik on täiesti ühetüübilised ja sellepärast sulle ammu tuttavad. Ent kuidas peab rändur käituma linnas? Kas võib koputada ükskõik missugusele uksele? Ja kuidas võetakse vastu habemik, hirmuäratav, külmunud, lumine, ebatavalises tšuktši riietuses mees pikas väljaõmmeldud anadõri kuhljankas, imelaiades karusnahksetes tšuktši konaitides-pükstes ja pleketites-ššetkarites?...

Küsin:

„Kus elab doktor?“

Oletan, et doktor võtab mind vastu ilma pikkade selusteta.

Näidatakse kaugel asetsevale tarele. Lähen selle juurde. Astun sisse koputamata, taiga moodi, julgelt. Ja järsku tuleb minu poole toa kaugemast nurgast polaarhunt. Niisugust pole ma kunagi näinud. Seljal iseloomulik must vööt. Loom tuleb otse minu poole. Kui pööran talle selja — lõpp!

Vaatan hundile silmi ja mõtlen: olen kadunud! Tema aga, torganud koonuga vastu mu põlvi, pööramata mingisugust tähelepanu minu kangelaslikkusele, keerab mulle järsku selja ja jätkab oma kiirustavat jalutuskäiku diagonaali mööda.

„Vasja!“ kostab hääl naabertoast.

Ja hunt, tõmmanud järsku saba jalge vahele, läheb kuulekalt nagu koer teise tuppa.

Ilmub nähtavale peremees — noor doktor Mokrovski. Me tutvume. Doktor — Nõukogude Põhja entusiast — on armunud Põhjasse.

Ta on leidnud tundrast väikese hundikutsika ja kasvatanud selle üles. Doktor kavatseb kasvatada veel kaks hunti, õpetada neid käima narta rakendis, et siis pärast oma töö tähtaja lõppemist Põhjas sõita huntidel Jakuts-

kisse, nagu sõitis mõrsja järele muinasjutuline tšuktši kangelane Roltõirgin.

Vasja on suur, umbes aastane hundikutsikas. Kuulnud peremehe häält, surub ta end orjalikult vastu põrandat ja roomab kõhuli, väljendades sellega truualamlikkust oma peremehele — toitjale ning kasvatajale. On kuidagi imelik näha hunti, keda toidab inimene — tema alatine vaenlane.

Vasja tassib kandamit, tunneb oma hüüdnome, sõbrustab koertega, saab nendega hästi läbi ja mängib nagu hundikutsikatega. Kutsikas „Piraat“ mängib hundiga, aga koer „Venerka“ isegi hammustab mõnikord Vasjat ja see... vaikib.

Päris maja juures on kaks jakuudi koera. Doktor kutsub enda juurde mägedest tulnud „Haimuti“. Haimut elab poolmetsikut elu. Teda toidavad ta oma jalad. Ei jookse — ei ole süüa. Siin on nii hobune, lehmad kui ka põhjapõdrad karjamaasöödal.

Doktor Mokrovski mitte ainult arstib, vaid õpetab ka meditsiini noortele jakuutidele ja jakuuditaridele. Tema vastuvõtule tulevad meelsasti inimesed kaugetest asundustest — taigaelanikud. Jakuudid teavad, et nad koh-tavad haiglas sõbralikku arsti, külalislahket peremeest, oma ala suurt meistrit.

Öösel vaatleme koos doktoriga virmalisi. Nad ulatuvad paelana üle kogu taeva, valgustades öist Verhojanskiit. Selliseid virmalisi pole ma näinud isegi Muurmani rannikul, kus nad on eriti ilusad.

Linna tänavail on kuulda huntide ulgumist. Uluvad taltsutatud, Verhojanski elanike poolt kasvatatud hundid. Pidevalt kõlab huntide nukker laul.

Hommikul on Verhojansk paksus udus. Tiheda karvaga kaetud hobuste kohal on aurupilv. Jalaste all kriuksub laulvalt tuule poolt kõvaks uhutud tee.

Ees on Verhojanski mäeahelik, veelahe Jana ja Leena jõgikonna vahel.

Läheme märke jalgsi nartade järel. Tuul on taigas töötanud, puid juurtega välja kiskunud. Kümnete kilomeetrite kaupa lebavad lehised, laotades lehvikuna laiali oma surnud, hiigelmeritähedega sarnanevaid juuri.

Nartad liiguvad mööda Jakuutia postiteed. Võib-olla on see trakt mõne aja pärast tööstusliku Jakuutia hiigelteeks.

Me laskume Sredne-Kolõmski laiuskraadilt lõunasse. Doktor Mokrovski saadab mind natuke maad. Hunt veab hästi tema kergelt nartat. Kuid märgates jänese jälgi, keerab ta tingimata jälgede poole. Doktor peab tugevasti jõudu pingutama, et pöörata hunt teele tagasi.

Verhojanski mäekuru Tukulan on lähedal. Verhojanski mäeaheliku kallak Leena ja Aldani jõeorgude poole on järsk, kohati peaaegu nagu püstsein. Midagi taolist me näeme ka Tukulanis, nagu ütlevad põdraajajad.

Tenjurehhi postijaama jurtas on laual välja pandud Jakuutia Vabariigi Sidevalitsuse teadaanne:

„Käesolevaga teen postiga sõitvaile reisijaile ja postivedajaile teatavaks, et arvesse võttes sellel teosal olevat suurt järsku mäeahelikku, on keelatud nõuda sellest üleviimist öisel ajal ohtlikkuse tõttu reisijatele ja põhjapõtradele.“

Tenjurehhi asetseb metsas ja on ümbritsetud järsunõlvaliste mägedega. Mäed sinavad lumest ja näivad eemalt vaatepiiri katvate pilvedena. Tõuseme üha kõrgemale ja kõrgemale. Tõus ei ole järsk ja põdrad astuvad reipal sammul.

Olemegi mäekuru harjal. Kivid kõssitavad lumimütside all. Põdraajajad jutustasid mulle Verhojanski mäekurust palju hirmsat ja imepärast, illustreerides jutustusi tondilugudega. Kuid mäekuru ei tundu hirmuäratavana, tõenäoliselt soodustab seda selge päikesepaisteline ilm.

Mäeharjalt viib järsult alla teeke, mida mööda laskub ees meie narta, selle järel aga mina põdraajajaga. Kiilasjää puhul on siin vist tõesti hädaohtlik.

Põdraajaja peatab põdrad. Ta on rahulik. Ka põdrad on rahulikud. Suitsetanud enne laskumist, ronib põdraajaja kõrge kivi otsa ja vaatab sealt nagu kaptenisillalt teed: kas see pole kuskil paljandunud, kas ei paista lume alt kardetavaid kive? Põdraajaja rakendab põdrad narta taha ühes varupõtradega. Nüüd põdrad ainult pidurdavad narta laskumist, ei lase sellel hoogu minna.

Võtan seljast kuhljanka, et oleks kergem laskuda. Sammun mööda pehmet lund, pidurdan kepiga, nagu kunagi Atõk ostoliga pidurdas oma narta jooksu. Minu põdravasikanahkne särk õitseb härmatisest. On palav. Lükkan malahhai kuklasse. Põdraajaja on juba nartaga alla jõudnud ja kutsub mind kajavalt-kõvasti enda juurde. Kaugel all narta juures paistavad põdrad väikesena nagu koerakesed.

Juba olen pool maad alla laskunud. Järsku langen pehmesse lumme. Ma libisen järsakust alla. Pidurdan ke-piga, paisates enda järel üles pilvena tuiskavat kohevat lund. Tšuktši pleketid libisevad ja libisevad lumel. Kii-resti nagu nartal jõuan ma pödraajaja peatuskohani. Ta õnnitleb mind lõbusalt õnnestunud laskumise puhul.

...Merkige jaamas jätan põhjapõtradega hüvasti. Siit Jakutskini viivad mind hobused. Ma ei kuule enam tai-gas põtru kokkukutsuvate pödraajajate hüüdmist: hoi-hoi-hoi! Mä-mä-mä!

Lähenen sotsialistliku Jakuutia pealinnale. Aldani jõe taga hakkas jurtasid esinema ikka sagedamini ja sageda-mini. Taigat jaotavad siin tarad karjakopliteks. On tunda suure linna lähedust.

PEALINNAS

Saja kaheteistkümne päeva sõidan ma nartas.

Kui palju jõgesid, järvi, metsi ja mägesid, kui palju peatuspaiku ja asulaid on jäänud seljataha.

Ja kui me lõpuks jõuame põdraajajaga taiga labürin-dist välja laiale Leenale, kostab järsku selgelt vile. Võib-olla mulle ainult tundus nii? Kust tuleb vile selles hääle-tuses?

Ei, vile kutse kostab Leena kohal. Ma ei eksinud, kuul-sin õigesti. See on tehase vile! Tervitus Jakutskist.

Paistab kuu! Arvult neljas minu teel. Neljas kuu lähe-neb lõpule alates sellest päevast, mil narta taga kostis Kozlovski lask.

Jakutsk võtab meid vastu uduga. See on niivõrd tihe, et ei ole näha ei tänavaid ega maju.

Hommik Jakutia pealinnas. Sõiduteel liigub voorimehi edasi-tagasi, kostab aisakellukeste helinat ja jalaste kri-ginat.

Jakutski ostroogi Leena ääres Gimadais asutas 1632. aastal käputäis Jenissei kasakaid rühmaülem Pjotr Beketovi juhtimisel. Kümme aastat hiljem toodi linn prae-gusele asukohale. Seitsmeteistkümne sajandil piirati kindlus püsttaraga. Viis kindluse torni ümbritseti palis-saadiga. 1824. aastal lammutati kindluse seinad ja püst-tara. Kõigest sellest muinsusest nägin ma ainult ühte säi-linud kindlusetorni. Peeter I ajal arvati Jakutsk Siberi kubermangu, aga hiljem, reorganiseerimisel, Irkutski pro-vintsi koosseisu. Aleksander I ajal allus Jakutski oblast

omaette üksusena Irkutskile. 1852. aastast kuni Veebruarirevolutsioonini oli Jakutski oblast tsiviilkuberneri haldusel. 1919. aastal, pärast kaheaastase kodusõja lõppemist, kehtestati Jakuutias nõukogude võim ja 1922. aastal kuulutati välja Jakuudi Autonoomne Nõukogude Sotsialistlik Vabariik.

Vähim kaugus linnast Leenani on umbes seitse kilomeetrit. Linn ise asub Leena harujõe Hatõstahhi vasakul kaldal.

Siberi jõed voolavad Põhja-Jäämerre. Oma lähetal on jõed surutud kivistesse kitsustikkudesse, aga sealt välja avarusse tungides jagunevad nad arvukateks harudeks ja kevaditi jäämineku ajal äestavad hiigel-äkkena oma sänge.

Sageli eemalduvad jõed asulaist, mille juures nad on olnud iidsest ajast, moodustavad uusi saari või lähenevad järsku otse asulate püsttaradele.

Ma näen Jakutski taga kõrget kallast.

„On see Leena?“ küsin ma Jakutski elanikult.

„See oli Leena palju aastatuhandeid tagasi. See on tema vana süng, kus nüüd kasvavad metsad. Praegune Leena on meist paremal.“

Minu sealolekul võtsid linnaelanikud vett jõe peasängist ja paljud, nagu Verhojanskiski, varusid jääd joogiveeks...

Udu tõttu ei olnud näha rohkem kui paari sammu kaugusele.

Hoian oma narta pukist kinni, et udus sõidukit mitte kaotada.

Oleme postkontori juures. Annan üle suure nahkpauna. Niisiis, kohustus seltsimeeste ees on täidetud. Meremeeste kirjad on toodud kohale Jakuutia Kesk-postkontorisse. Siit lähevad nad harilikus korras edasi. Minu kätte jäi ainult Kozlovski pakike, ettekanne Veetranspordi Rahvakomissariaadile, mille pean viima Moskvasse.

Päeval nägin ma lõpuks udust vabanenud linna.

Esmakordselt oma rännaku vältel kohtasin poolteistonnist veoautot. Rohelisel keral on lühend „Jakutselsojuz“ (Jakuutia Põllumajanduse Liit).

Jakutski tänavail käin ainult mina tšuktsi riietuses, alles jääpurikais ning lumine, ja kõik vaatlevad mind uudishimulikult.

Inimesed on linnariietuses. Harva võib kohata palitu kõrval lühikest kasukat; torbaseid asendavad vildid. Kinoteatri juures tungleb noorsugu. Müüakse tänast ajalehte „Sotsialistitšeskaja Jakutija“. Müürilehed kutsuvad draamateatrisse. Töötavad juukselõikusärid, saun, on avatud kauplused. Asutustest kostab telefonihelinat.

Iga kord, kui taiga pimeduses paistis järsku silma sädemevihk sõbralikust koldest, rõõmustusin selle üle ja sügavalt kummardudes astusin koputamata külalislahke jurta uksest sisse. Kuid suures pealinnas, kus on palju tänavaid, ruumikaid, hästi sisseseatud maju ja arvukalt inimesi, satun ma jälle segadusse ning nagu Verhojanskiski ei tea, kelle uksele koputada.

Olen pakkideta. Postipaun on ära antud. Narta on kingitud põdraajajale. Kelle juurde nüüd minna?

Siin pole Verhojansk. Ei ole sobiv koputada arsti uksele. Ja arstegei on siin rohkesti. Kui otsida meremehi või jõelaevnikke, tuleb ekselda ringi pimeduseni!

Lähen ajalehe toimetusse. Siin võeti mind soojalt vastu, katsuti minu kahekordset tšuktši riietust, liiga kummalist Jakuutia jaoks, ja eriti labakindaid polaarhundi käppade nahast. Joodeti kuuma teega. Ma soojendusin ja lugesin ühe sõõmuga läbi kogu kuu ajalehtede komplekti, nii tugevat igatsust tundsin trükisõna järele.

Jakutskis elasin mõne päeva.

Jakutski arhiivis otsisin huvitavaid märkmeid endistest reisijatest Leenalt Kolõmale. Mulle näidati ära kirja Jakutski ostroogi teenistuslase Timoška Buldakovi ettekandest:

„Tema sõidust Põhja-Jäämerel,

jõudmisest Kolõmale

ja Kovõmski maksukoguja talveasula oma juhtimisele võtmisest.“

Ära kirjal on kuupäev: 1651. aasta, 10. veebruar.

Tegin selle ära kirja huvitavamatest kohtadest mõned väljavõtted. Ja kui kergena tundus mulle oma reis koertega, võrreldes teenistuslase Timoška Buldakovi reisiga kotšidel, millest võiks kirjutada erutava jutustuse.

Esitan selle väljakirjutuse:

...„Olid vastutuuled kuni külma tulekuni ja Leenal tabas meid külm ja talvitasime Žiganõs... ja kui sõitsime Žiganõst alla mööda Leena jõge mereni ja jõudsimme juulikuu teisel

päeval suudmeni, seisime seal tuulte pärast neli nädalat, sest et olid vastutuuled merelt maa poole; ja kui hakkasid puhuma soodsad tuuled, kihutasime meiegi, Timoška, merele ja jõudisime Omoloi lahte, aga Omoloi lahes seisis jää ja selle jääga triivisime merel kaheksa päeva...

...aga maad tõesti ei leidnud... ja jumala tahtel, meie pattude pärast, tuli merelt vesi ja hakkas jääd murdma, aga too jää oli poole arssina paksune, ja meie ajusime koos jääga merele, kiiremini veel kui purjetamisel, ja kotšid purunesid ja meie triivisime merel viis ööpäeva, ja tuuled vaibusid ja jäävahed hakkasid külmuma ja kui õhuke jää hakkas kandma inimest ja meie seltsimeestega ei tahtnud nendel kotšidel ilmaaegset surma surra ilma puudeta ja ilma moonata ja soolasest mereveest jäime skorbuuti, aga merel jää liigub mööda vett ka ilma tuuleta ja jääpankade surumisest tekkisid suured ummistused ja meie kotšidest kanti jää peale leivatagavarad... ja teenistusinimesed... ütlesid mulle, Timoškale:

Läheme ju meie teist aastat ja keisri armuliku kingituse — leiva ja moonaga — oleme teel ära söönud ja merd mööda läheme kaua aega, ilma puudeta ja ilma moonata ja soolasest mereveest jäime skorbuuti, aga niisugust jumala viha pole olnud kunagi enne ega pole kuulnud, et keegi neil mereteedel oleks olnud niisuguses ummikus.

Ja kui meie, Timoška, teenistuslastega ja kaubitsejate ja töönduslastega läksime kotšiga maa poole, liiguvad tol ajal meres jääd ja purustavad teisi kotšisid ja viivad tagavarasid laiali, ja meie vedasime nartadel ja nõõridega üksteist üle, ja kargasime jääpangalt jääpangale, ja minnes mööda jääd viskasime toidu ja riided jääle, aga paate kotšilt endaga kaasa ei võtnud, kuna merd mööda minnes olime jäänud skorbuuti, ei jõudnud vedada, andsime endid jumala hoolde, aga kotšidelt mööda jääd kuni maani on üheksa päeva minna, ja saanud maale tegime nartakesed ning suusakesed ja läksime Indigirka suudmeni, Indigirka suudmest aga üles mööda Indigirkat maksukoguja talveasula juurde Ujandina jõe suure hädaga külmunult, näljaselt, riideteta ja palja jalu..."

Alles kolmandal aastal jõudsid kasakad skorbuudihai-geina Kolõma maksukoguja talveasulasse.

Jakutski ostroogi teenistuslane Timoška Buldakov riskis sõita, samuti nagu tema kaasaeglasedki, mööda Põhja-mereteed kotšidel — meresõidukõlvulistel lamedapõhjalistel dekiga purjekatel. Nende kotšide küljelauad õm-

meldi kokku pajuväätidega — lõhestatud pajujuurtega, kinnitati puuritud aukudesse taotud puunaeltega, praod topiti samblaga, õmblused määriti toore puutõrvaga. Purjed tehti poolpargitud nahkadest. Kotši kandejõud ulatus kaheksa puudani. Ankrutena kasutati suuri, pajuviitstest punutud kõiega allalastavaid kive. Tuuleta ei saanud need laevad liikuda, sageli aga põhjustas tuul kotši ja inimeste hukkumist.

Niisugustel kotšidel sõitis Mihhail Staduhhin. Niisugustel kotšidel läks oma ajaloolisele reisile Semeika Dežnev.

Praegu sõidab kapten, jakuut Bogatõrjov, kuulus jõelaevnik Leenal, oma kodujõel suurepärasel nõukogude aurikutel. Ta on üles kasvatanud jõelaevnike-jakuutide sugupõlve. Nüüd sõidavad ka Kolõmal jõelaevnikud-kolõmalased.

Käivad Põhjas nõukogude merelaevad, murdes endale teed läbi jää. Käivad selleks, et liita suur põhja-ala nõukogude eluga. Ühes meremeestega lähevad põhja-alale „teenistuslased“ — insenerid, geoloogid, geograafid, arstid, pedagoogid, ehitajad. Tühjadele kohtadele kerkivad sulad ja linnad.

Vanasti, alustades suurt tööd, riputasid jakuudid lehiste külge värvilisi hilpe, sidudes neid hobusejõhvist punutud nõoriga. Nende värviliste hilpude kimpu nimetati „salamáks“, see oli jakuudi and austatud puule. Minnes jahile, kalale või heinale, valis jakuut parima puu, riputas selle külge salamá ja viskas puu ümber igale poole võid. Sellega pakkus ta meelega vaim Doidu-Itšitele (maa peremehele). Jakuut ütles talle:

„Põllu ja metsa peremees, ma tulin jälle siia tööle, pakun sulle seda, mis mul on, ja palun osutada mulle toetust minu töös.“

Ei, nüüd jakuudid ei riputa enam salamád! Nüüd on jakuut ise saanud põldude ja metsade peremeheks.

Jakutski lennuväljal näen „kolduntšikut“ — tuulenäitajat. See on uus jakuudi „salamá“. Alles mõni aasta enne Jakuutia lennuliini avamist võis Irkutskist Jakutskisse pääseda suvel mööda veeteed ja talvel hobustel. Nüüd viivad nõukogude õhuhobused — lennukid — inimesi ja koormaid Jakuutia kohal kiiresti ühest kohast teise, tuhandete kilomeetrite kaugusele.

Needsamad lennukid, mida nägi unes poisike-jakuut Andrjuša Sleptsov, kes tegi taigas võimsa lõkke Suurima Inimese sünnipäeva auks.

Muutus tõeks tema vana-isa — vanakese Sleptsovi — lootus: seltsimees Stalin saatis taigasse kiirestilendavad masinad-nartad.

Kunagi siin kasakate poolt palkidest ehitatud vanast ostroogist on meie päevini säilinud ainult torn.

Ehitatakse uut nõukogude Jakutskit. Kõrgete palkkorpustena kerkivad Jakuutia pealinnas uued ehitused.

Külma on viiskümmend kaheksa kraadi. Kogu Jakutsk on jälle mässitud udusse. Ja alles keskpäeval muutus nähtavus paremaks.

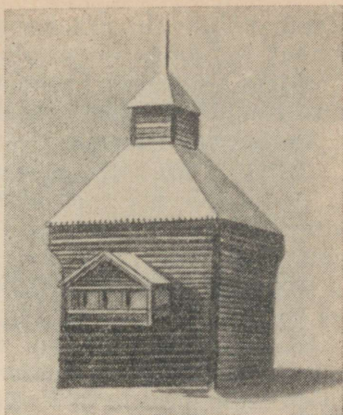
Ma seisan talvise Leena kaldal. Piiritu on tema võimas avarus. Lähedal on pooleli olev ehitus. See on tulevane kesk-elektrijaam. Põhja-Jäämereni kulgeva suure Leena veetee ääres kerkivad tsement-alustel tema korpused.

Koerad, põhjapõdrad, hobused, lennukid — liiklemise elav diagramm! Rasvalamp-EEK, kolle ja Iljitši lambike — valguse ja soojuste elav diagramm!

Esimene lendurina lendas Leena kohal Jefim Mihhailovitš Košeljov, üks nõukogude merelennuväe veteraanidest. Kohtusin selle vabra mehega Põhja-Jäämerel. Kunagi oli Košeljov lennanud Kodusõja rinnetel. Ta lendas esimesena Vrangeli saarele.

Košeljov jutustas mulle, kuidas ta esmakordselt maandus põhja-alal Leena ääres, kus seni kunagi ei olnud nähtud lennukit.

„Arvasid, et lendab mingi loom, jahimehed kavatsesid meid lasta. Lendasime Buluni juurde. Kui tiirlesin, nägin rahvast, aga maandusin — mitte kedagi! Mis ime see on! Vaja lennuk välja tirida, lendureil üksi käib see töö üle jõu. Seisame, ootame. Ootame minutit kaksikümmend,

Jakutski ostroogi muistne vahitorn.

ilmub nähtavale üks kohalik elanik. Näen märki tema rinnal. Ma lähen ta juurde.

„Miks sa, armas inimene, meid kardad, endal aga lennuk rinnal!” torkan talle kergelt näpuga rinnale.

Ta hakkas naerma.

„Meil on abi vaja, armas, inimesi on vaja!” ütlen talle.

Ta hakkas naerma, jooksis minema. Rahvas kogunes, aitasid. Elanikud muutusid julgeks, palusid end lennukiga sõidutada.

Võtsime kaks jakuuti masinasse, andsime täisgaasi ja — õhku!

Istuvad meie reisijad, on pingul, lasevad silmad igal pool ringi käia, aga kaela ei pööra. Kui jõudsime kohale, tuleb meie juurde üks reisijaist ja ütleb:

„Siin lähedal, umbes viiesaja kilomeetri kaugusel, on seltsimehel nimepäev, kas ei saaks teie kiirel nartal sinna kihutada?”

Seletasime talle, et siia tuleb varsti õhuliin, siis võib lennata nimepäevale või pulma. Aga praegu on bensiini väga napilt!

Reisija rahulolematus oli ilmne.

Lendur Košelšov ütles Jakuutia elanikule õigust.

Jakuutia taevast läbivad nüüd lennuliinid. Iga päev väljuvad Jakutskist lennukid põhja, lõunasse, itta.

Jakuutiat varustatakse mitte ainult maad mööda, vaid ka õhu kaudu.

Nõukogude meremehed on avanud pääsu Jakuutiasse mere poolt. Igal aastal lähevad Tiksisse merekaravanid kaupadega sotsialistlikule Jakuutiale.

Jakuutia jõgedel on nüüd aurikuid ja praame. Olnud veel äsja metsikud ning uurimata, teenivad need jõed nüüd sotsialismi koos teiste Nõukogude Liidu jõgedega.

Ma nägin Jakutski kaugkütte-keskjaama vundamenti.

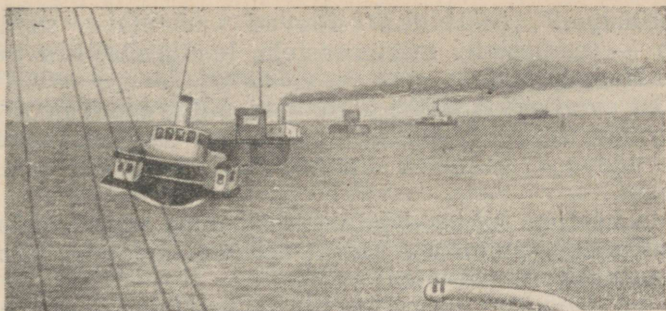
Ma nägin ehitatavat elektriijaama, nahavabrikut, jõesadamat ja saeveskeid.

Tsaari ajal öeldi:

„Jakuudid peavad olema õnnelikud, et nad on hari-mata, muidu nad saaksid aru, millises vaesuses elab nende rahvas.”

Kirjaoskus on tunginud nüüd ka kõige kaugemaise jakuudi jurtadesse, üsna Põhja-Jäämere rannikuni.

Ja jakuudid on nüüd õnnelikud sellepärast, et nad on

Jõelaevad ja praamid lähevad Laptevite mere kaudu
Leena suudmest Kolõmale.

omandanud kirjaoskuse ning lähevad edasi oma suure maa rikkuste omandamisele.

Jakuudi töölised on õnnelikud, et nad saavad hariduse, ja mõistavad, missuguses rikkuses elavad tulevikus kõik Jakuudi Autonoomse Nõukogude Sotsialistliku Vabariigi vabad rahvad.

Telefon, raadio, lennukid on lähendanud Moskvale Nõukogude Liidu kõige kaugemaidki ääremaid, aga veel enam on lähendanud Moskvale kaugete ääremaade inimesi Lenini-Stalini õpetus.

Partei Tšukotka ringkonnakomitee saadab oma parimad inimesed õppima Habarovskisse krai parteikooli. Jakuudid omandavad marksismi-leniniismi teooriat oma kodumaal, Jakutskis.

Jakuut ja tšuktš juhivad laeva, lennukit, kirjutavad teaduslikke töid, ravivad oma kaaskodanikke, õpetavad neid koolis...

Jakuut ja tšuktš töötavad raadiojaamas, sõidavad loengute pidamiseks tundras ja taigas nartadega ringi, juhivad elu oma põhja-kodumaal. Nad teavad, mis on stalinlik viisaastak, mida ta annab riigile ja kuidas ta tõstab Jakuutiat ja Tšukotkat.

Tšuktši ei peta enam ameeriklased-salakaubavedajad nagu varem. Viimastele on tee Nõukogude ääremaile alatiseks suletud. Nõukogude kaubandus meie Põhjas on nõukogude inimeste käes.

„Metšenki!“ — hea! — ütlevad tšuktšid oma uue elu kohta.

„Utšugei!“ — hea! — ütlevad jakuudid.

„Utšugei!“, „Metšenki!“ ütlevad nad Stalini saadikutele — teadlastele, meremeestele, lendureile, kes töötavad Kaug-Põhjas.

Ostrovnojest Anadõri ei sõideta nüüd enam pool aastat, nagu sõitis Tam-Tam. Niisugune kaugus läbitakse ühe päevaga. Lennukit silmates Põhja inimesed enam ei imesta.

Ma vaatlen Jakutski palkehitusi, tema vana vahitorni, mis kunagi oli üheks Jakutski ostroogi tugedest, ja meenutan dekabrist Rõlejevi värssse:

*Siin hangede ja tuisu seas
kui laia Leena poole astud,
näed seismas maju pikas reas,
palkseinad mustendavad vastu...*

*Karm, metsik on see avar maa
ja ikka sünge on siin loodus;
ei tige jõgi rahu saa,
siin raju möllab ühtesoodu
ja taevas kaetud pilviga...*

*Ei tule iial külastaja,
et näha siinseid süngeid maid,
mis jäetud vangidele vaid
ja talv kus kestab pika aja...*

Siia hakati asumisele saatma tsaar Aleksei Mihhailovitši ajal. Siia saadeti mustkunstnikke „salajase ja jumalavastase ühenduse eest paha vaimuga“. Siia saadeti Moskva „vasemässust“ osavõtjaid. „Leenal elamisele“ saadeti ka streletse. Palju dekabriste vaevles Jakuutias asumisel. Siin olid Bestužev-Marlinski, Muravjov-Apostol. Siin olid Poola ülestõusnud. Viljuiski ostroogis viibis suur vene patrioot, teadlane ja revolutsionäär Nikolai Gavrilovitš Tšernõševski. Jakuutiasse asumisele saadeti ka narodovoletseid. Uuele tsaarile Aleksander III-le truudusevandest keeldumise pärast saadeti Jakuudi oblastisse asumisele kirjanik Korolenko. Olles asumisel Permis, ta ei kirjutanud alla temale esitatud „truudusevande lehele“... Jakuutias kirjutab Korolenko oma kuulsa jutustuse „Makari unenägu“.

Jakuutias asumisel olid Sergo Ordžonikidze, Jemeljan Jaroslavski ja teised bolševikud. Sergo Ordžonikidze.

suure Stalini lähim võitluskaaslane, oli Jakutski esimese Täitevkomitee liige.

„Heledas linnas” Jakutskis oli sada aastat tagasi kaks ja pool tuhat elanikku, umbes kolmsada maja, kuus kirikut, üks klooster, üks õppeasutus, üks heategev asutus, viis kauplust, üheksa joogimaja.

1933. aastal oli Jakutskis kakskümmend viis tuhat elanikku ja kuus tuhat neist olid töölised.

Peale harilikkude keskkoolide oli linnas pedagoogiline ja põllumajanduslik töölisfakultet, karusnahamajanduse-, jõe-, kalanduse- ja sidetehnikum, milledes õppis jakuudi noorsugu, kes oli tulnud kaugeist, taigas laialipillatud küladest ja asulatest.

Linnas nägin kinoteatreid, klubisid ja jakuudi rahvuslikku teatrit stuudioga.

Äärelinnas kasvatas hallide rippuvate vurrudega vanamees-mitsuurinlane nagu võlur kasvuhoonete klaasi all Jakutskile meloneid, arbuuse, kabatšokke.

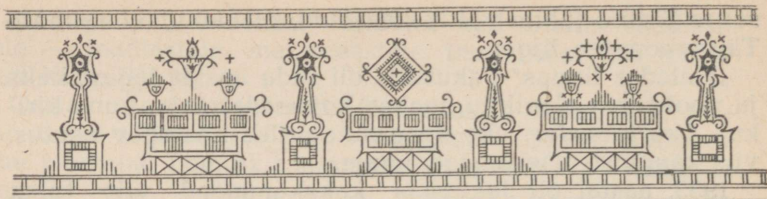
Geoloogid uurisid Jakuutia mägede saladusi, avastasid väärtuslikke maavarasid, suurendasid Nõukogude Liidu rikkusi.

Jakutskist lõuna poole läheb hiiglapikk lennuliin. Jakuutia lennuliini tegevuse esimese viie aasta jooksul ei olnud sellel ühtegi avariid. Ja seda hoolimata kuuekümnepakraadistest pakastest, sagedatest ududest ja purgast.

„Sotsialistitšeskaja Jakutijast” loen jakuudi sportlastest.

Muutub Jakuutia pale. Kui vähe sarnaneb ta selle maaga, mida üksikasjaliselt on kirjeldanud tema varasemad uurijad, kes elasid enne stalinlikku ajastut.

JAKUUTIA KOHAL

Jakutski lennujaama ülem hoiab käes stardimärke — helesinist ja punast.

Helesinine: „Luban lennata!”

Punane: „Keelan!”

Meile tõstetakse helesinine lipp.

Taevas on selge. Külma 61°. Veebruari keskpaik.

Lendur, koeranahast lenduriülikonnas, millel karv väljapoole, ja karusnahkses maskis, sarnaneb hiiglasuure karuga. Imestusväärse väledusega ronib ta lendurikabiini ja hakkab kindlalt lennukit juhtima.

Meie all mööduvad kiiresti suure Siberi jõe kaldad. Lumi ja metsad. Metsad ja mäed. Mootorite erutav mürin meenutab, et mind viib nüüd kihutades edasi teine sõidukijuht — Jakuutia lennuliini lendur.

Jakutski lennujaamas olime kaks päeva piineldes oodanud soodsat ilma. Ja siiski pettis meid ilm Jakutski taga. Me ei saanud kuigi kaua vaadelda Leenat. Udu kattis jõe ja peitis meie eest tema ilu.

Ule maski on piloodil karusnahkne lendurimüts. Teed Jakutskist Irkutskisse tunneb lendur niisama hästi nagu Atõk oma tundrat.

Rütmiliselt müriseb mootor. Lumisest pimedusest ilmuvad aeg-ajalt metsaga kaetud kaldad ja kaovad jälle uduvinesse.

Ootamatult vaikib mootor. Reisijad muutuvad rahuks. Kuid üks neist, kogenud inimene, seletab, et vist õli on külmunud õlijuhtmes.

„Pole häda!” lohutab ta seltsimehi. „Istume, õli soojendatakse ja jälle tee! On ju jakuutia pakane, kuuskümmend kraadi kopikatega...”

Reisijatekabiini köetakse, kuid siiski on siin kümmeviisteist kraadi alla nulli. Tšuktsi riietus kaitseb mind külma vastu.

Lähemas jaamas soojendatakse õli priimusel. Jälle õhus. Lühikeseks ajaks on udu haihtunud, me näeme murenemisel tekkinud kummalisi kivisambaid Leena järskudel kallastel. Nad seisavad nagu muistsete tornide varemed. Tuuled ja purga on voolinud need „kigiljahid”, mis jakuudi keeles tähendab „inimesetaolised”. Kohati sarnanevad nad tõesti kivistunud inimesetega...

Olekminsk teatas hea ilma, kuid see muutus. Lendur vähendab tiirude arvu, et paremini ringi vaadata. Lendame nii madalalt, et Leenal on näha lume jäätunud kornarikud ja iga jääkuhjatis.

Lennuk maandub mättalisele, noortest äsjaraiutud ning lumekuhjadesse torgatud kuuskedest taraga eraldatud väljakule.

See on tagavara-lennuväli. Pärast kolmetunnist lendu on õli jälle külmunud.

Õli soojendatakse priimusel ja lennuk asub uuesti teele.

Olekminsk. Kallakas vaateväli. Lennuk tiirleb linna kohal. Veerandtunni pärast sumiseb meie ees laual läikima hõõrutud teemasin. Telegraaf toob teateid halva ilma kohta. Tuleb mõneks ajaks ootama jääda.

Me ei kuivata enam torbaseid kolde juures, ei riputa oma riideid lattidele ega puunaeltele. Meie torbased on kuivad ja lennujaamades pole koldeid. Neid meenutab mulle suitsu lõhn, mis kuidagi ei tuldu välja minu sallist.

Metsad katavad mägesid.

Metsi katab lumi.

Lennuk läheb lõunasse, Irkutski poole.

Seljataga on Itšora ja Verholensk. Mootor töötab kõmisevalt ning rütmiliselt.

Talvel näivad jõed lennukilt kääbusmändide ja lehiste mustade massiivide vahele visatud valgete paeltena.

Meie all on rahvarikas trakt.

Reis Leena kohal lõpeb.

Läheneme Irkutskile tuhande neljasaja meetri kõrgusel. Partorgi — meremees Kozlovski — pakike on minu juures tervena ja kahjustamatuna. Peatselt annan ta Moskvas määratud kohta üle. Ei hävinenud külmal teekonnal ka minu põgusad märkmed . . . Ennäe, nagu sipelgate ahelik. Vaatan hoolikalt. Veoautod liiguvad põhja poole. Terve voor veoautosid.

Koormad lähevad kaugesse Põhja.

Vaatan lennukilt Siberi suurtele avarustele. Ma näen, kuidas raiutakse sihte seni puutumata taigas, rajatakse suuri teid, telegraafiliine, püstitatakse uusi ehitusi inimtühjades paikades, kus eile takistamatult laastasid metsatulikahjud ja peremehetses jakuudi „taat“ — karu.

Ja kõik see on alles algus. Mööduvad mõned viisaastakud, ja Jakuutiad ega ka Tšukotkat ei tunne enam ära.

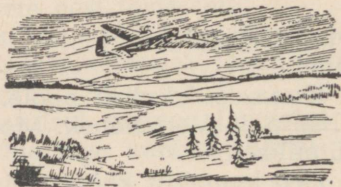
Irkutskis sõidan lennujaamast raudteejaama. Angara on murdnud oma jääkatte ja on täis jääkuhjatisi, nagu oleks siin olnud maavärin. Nii võimsat jääkuhjatiste tekkimist ei näe isegi Põhja-Jäämeres.

Nii on ka Nõukogude Sotsialistlike Vabariikide Liit — minu kodumaa — edasi liikudes ammu purustanud vana elu alused.

Ehitatakse uut elu meie suurel, ääretul maal. Ning võimas „tagam“ kuulduv tuhandete ja tuhandete kilomeetrite ulatuses! Kogu maailm kuuleb ja näeb, kuidas nõukogude rahvas sammub edasi uue elu poole. Ja ei mingi vaenlase jõud suuda kunagi pidurdada seda võimsat võidukäiku.

Tagam, minu Kodumaa!

Tagam! Edasi!

JÄRELSÕNA

...Raamat on lõpetatud. Aga elu Nõukogude Liidu põhjapoolsetel laiustel, samuti nagu kogu riigis, jätkab peatumatult edasiminekut kommunismi kõrguste poole.

Ammu juba elab Tšukotka täit elu ilma kulakuteta, keleteigineteta. Kommunistlikud noored, keda ma kohtasin palju aastaid tagasi Tšukotkal, on juba ammu saanud kommunistideks. Nad ehitavad ümber elu oma kodumaal, vastavalt suurele Lenini-Stalini õpetusele.

Inimtühjadel neemedel, kaugetel Põhja jõgedel on tekkinud tööstuskeskused. Raadiojaamad ja lennukid seovad meie Kaug-Põhja kogu riigiga.

Kui esimese kirde-ekspeditsiooni laevad pöördusid Arktikast koju, oli Tšaplini neemel organiseeritud esimene tšuktši kolhoos „Uus elu“. Nüüd on Tšukotkal palju kolhoose. On kerkinud kolhoosi-koolide ja -klubi hooned, raadiojaamade mastid.

Kahe aastakümne vältel on Tšukotka tundra mahajäänud põhjapõdrakasvatuse rajoonist muutunud karjakasvatuse üldise kollektiviseerimise rajooniks. Tšuktšid on loonud oma maal kolhoose-miljonäre. Kolhoose on mitte üksnes tundras, vaid ka rannikul. Kolhoosidesse ühinenud ranniku-elanikkond tegeleb püügiga merel ajakohastel mootorlaevadel. Rannikul asuvad mehhaniseeritud püügistöendusjaamad.

Tšukotkal on tekkinud tööstus, tööstuskombinaadid...

Põhjapõdrad ja koerad peavad Kaug-Põhjas teenima veel kaua. Kuid me teame — nende kõrval on olemas ka lennuk ja spetsiaalne sõiduk, mis on kasutatav igasugustes rasketes teeoludes.

Me kohtame tšuktši, oma rahva saadikut, NSV Liidu Ulemnõukogu istungjärgul.

Igal aastal lasevad Tšukotka pedagoogiline kool ja ringkonna kolhoosikaadri kool välja uut intelligentsi.

Me näeme tšuktše Leningradi ja Moskva ülikooli üliõpilaste hulgas.

Tšuktš-põdrakasvataja Talvavtõn, Ida-Tundra rajooni kolhoosist „Turvaugõn“, jutustas ajakirjanduses, et ta on elanud maailmas palju aastaid. Ja nüüd talle näib, et tšuktšide kogu möödunud elul lasus raske lume ja jää kiht, mille alt tundus olevat võimatu veel kunagi välja pääseda. Tšuktšidele abiks tuli aga Suurim Inimene — seltsimees Stalin. Tema abiga pääsesid ränd- ja rannikutšuktšid vana elu raske ikke alt valguse juurde. Ei jää ega lumi ei takistanud tšuktše vaatamast tulevikku, ehitamast uut elu, nagu õpetab seltsimees Stalin.

Rohkem kui kaksteist aastat töötab juba Habarovski pedagoogiline instituut. Meie põhjapoolsete ääremaade noorte parimad esindajad sõidavad igal aastal tundrast ja taigast sinna, et pühenduda suurele üritusele, saada pedagoogideks oma kodumaa taigas ja tundras.

Hбаровski pedagoogilise instituudi seinte vahelt on juba tulnud ligi poolteist tuhat õpetajat. Nagu lippu kannavad nad Kaug-Põhja Lenini-Stalini suurt õpetust, mobiliseerivad oma õpilasi innukale tööle, kutsuvad üles võitluseks rahu eest, võitluseks sõjasüütajate, inglise-ameerika imperialistide vastu.

Hбаровskis instituudi lõpetanud paarkümmend õpetajat kogunesid viimast korda, et kuulata põhja keelte kateedri juhataja N. A. Bogdanova saatesõna. Ta ütles oma õpilastele:

„Teispool Beringi väina vaevlevad ameerika dollari võimu all põliselanikud, kes on kaotanud kõik inimõigused ja on määratud väljasuremisele.

Meie õnneks on, et me elame Stalinliku Konstitutsiooni päikese all. Viige teaduse tungal Nõukogude Põhja, et meie rahva elu oleks veel ilusam!“

Ma loen neid sõnu ühest „Ogonjoki“ viimasest numbrist ja minu ette kerkib uuesti kauge Ida-Tundra.

Tahtmatult meenuvad tšuktši luuletaja Ermitegini tähendusrikkad sõnad. Neis on pojalikku rõõmu ja kauge tundra elaniku tänulikkust, tundra, kus elu suure vene rahva abiga, Lenini-Stalini lipu all, läheb edasi, pidades sammu kogu Nõukogude riigi eluga:

*Kommunism tundrasse elu nüüd toob,
igal pool rahvas siin ehitab, loob!
Üksteise järel me laulame kõik
rõõmsamat hüdni, sest saabumas võit:
„Leninil au! Stalinil au!“
Tundrates kõlamas võitude laul! ¹*

Ühes tšuktši luuletaja Ermiteginiga kordab neid sõnu rahvas, kes on lühikese ajaga läbi käinud ajaloos ennekuulmatult suure tee.

Tšuktši luuletajate värssides on algelise primitiivse oleskelu pimedusest sotsialismi juurde sammunud inimeste rõõmu.

Kui 1932. aasta talvel minu narta joonistas Jakuutia lumel oma lõpmatuna näivat teed, olid Jakuutias kõige suuremateks ehitusteks alles ehitatav tsentraal-elektrijaam ja nahavabrik. Nüüd kuulub Jakuudi ANSV-le mõne tööstusharu alal koguni juhtiv koht NSV Liidus.

Vabariigis on loodud rohkem kui tuhat kohaliku ja üleliidulise tähtsusega ettevõtet kümnete tuhandete kvalifitseeritud töölistega. Ääretu taiga ja tundra maavarad teenivad sotsialismi.

Omad kaevandused on saanud tööstuse ja Leena laevanduse kütusebaasiks. On avastatud ja kasutamisele võetud suuri värviliste metallide leiukohti.

Ammu vabanes Jakuutia kulakute ja toionite ikke alt. Jakuutias töötab rohkem kui 900 kollektiivmajandit. 14 masina-traktorijaama teenindavad Jakuutia kolhoose. Algeliste omatehtud puuatrade asemele, mille ette rakedati härjad, on Jakuutiasse tulnud traktorid, kombainid, viljapeksumasinad ja teised keerukad masinad.

Nüüd kuulub kolhoosikarjadesse mitusada tuhat pead veiseid, hobuseid ja põhjapõtru. Loomakasvatuse meistritele on antud sotsialistliku töö kangelase kõrge nimetus.

Ei polaaröö, ei pimestav purga, ei kanged pakased ja tüüled, ei tundra teedepuudus ega polaarmerede jää suutnud peatada sotsialismi ülesehitust Kaug-Põhjas.

Kui suurepäraselt kinnitab Jakuutia elu seltsimees Stalini sõnade sügavat tarkust:

„Geograafiline keskkond on vaieldamatult üks ühiskonna arenemise alatisi ja paratamatuid tingimusi ja ta

¹ Мы — люди Севера. Рассказы, повести, стихи и песни писателей и поэтов народов Севера. Изд-во Молодая Гвардия, 1949 г.

mõjutab muidugi ühiskonna arenemist, — ta kiirendab või aeglustab ühiskonna arenemise käiku. Kuid tema mõju pole määrav mõju, sest ühiskonna muutumine ja arenemine toimub võrratult kiiremini kui geograafilise keskkonna muutumine ja arenemine.”¹

Tsaari kindral Zinovjev, tsaar Aleksander III kasvataja, kirjutas 1867. aastal Põhja loodusvarade kasutamise algataja Mihhail Sidorovi avaldusele järgmise resolutsiooni:

„Kuna Põhjas on alatised jääd ja viljakasvatus võimatu ja kõik muud tööstusalad mõeldamatud, siis minu ja minu sõprade arvates tuleb inimesed Põhjast asustada riigi sisealadele, teie aga taotlete vastupidist ja seletate mingisugusest Golli hoovusest, mida Põhjas olla ei või. Niisuguseid ideid võivad esitada ainult hullud...“

Kommentaariid on üleliigsed, nagu öeldakse.

Kirjaoskamatus oli Jakuutias põhiliselt likvideeritud juba 1942. aastaks. Jakuudi vabariigi parimate pedagoogide hulgas on Vene NFSV teenelisi õpetajaid.

Jakuutias antakse praegu välja vene ja jakuudi keeles kuni kolmkümmend ajalehte. Igal aastal ilmub raamatuid ilukirjanduse ning teadusliku, poliitilise ja tehnilise kirjanduse alalt kogutiraažiga kuni miljon eksemplari. Jakuudi keeles on välja antud marksismi-leninismi klassikute, vene kirjanduse klassikute ja tänapäeva nõukogude kirjanike teoseid.

Mitmetuhandeline õpetajate armee õpetab rohkem kui kuuesajas koolis 65 000 õpilast. Vabariigi territooriumil töötab rohkem kui seitsesada haiglat, meditsiinilist punkti, dispanserit, sanatooriumi, polikliinikut. Elanikkonna tervise eest hoolitsevad tuhanded arstid, velskrid, sünnitusabi-andjad ja meditsiinilised öed.

1947. aastal organiseeriti Jakutskis NSV Liidu Teaduste Akadeemia teaduslike uurimiste baas, mis muudeti NSV Liidu Teaduste Akadeemia filiaaliks.

Niivõrd hämmastavad on Põhjas toimunud muutused!

Lühima aja vältel on läbitud muinasjutuline tee, on teostatud hiigelhüpe üle põlise mahajäämuse.

Ja nüüd pole harulduseks näha tšuktši jarangas elektrivalgust. Iljitši lambikesed põlevad kutsuvalt Atõki ja

¹ UK(b)P ajalugu. Lühikursus. Tallinn, 1951, lk. 107.

rangas ja Medveži neemel, mille lähedale tuleb meie vana tuttav tšuktš Tam-Tam kolhoosi põdrakarjadega. Medveži neeme lähedal õpivad koolis-internaadis põdrakasvatajate-tšautšude lapsed, põdrakasvatajate, kes koos Tam-Tamiga on rännanud tundra sisemusse, toitvatele põdrasambliku-aladele.

Seal, kus inimtühjades kohtades kunagi sõitis minu narta, on nüüd tekkinud nõukogude uusehitusi. Alles äsja kasutamata jõgedel sõidavad nõukogude aurikud, veavad üles ja alla praame koormatega, veavad reisijaid.

Kauge ja mahajäetud Kolõma on muutunud üheks Nõukogude Liidu suuremaks tööstusrajooniks, meie maa pärliks. Ma tulin esmakordselt Kolõmale esimeste temal sõitvate aurikutega. Ma olin tunnistajaks, kuidas selle seni kasutamata jõe kallastele tekkisid uued linnad, asulad ja jõesadamad. Ja suureulatuslike stalinlike viisaastakute lühikese ajaga on elu muutunud siin tundmatuseni.

Isamaasõja aastail aitas kauge Kolõma koos teiste tööstusrajoonidega ausalt ning ustavalt riiki tema võitluses elu ja surma peale fašistidega. Kolõma inimeste abi rindele oli niivõrd tähtis, et nad teenisid generalissimuse, seltsimees Stalini tänu.

Kolõmal sõidavad aurikud ja veavad puksiiris praame koormatega.

Siin on tekkinud maakide kaevandamise ja töötlemise ettevõtted.

On elustunud väikesed Põhja rahvad Kolõma ääres. Seal lähevad jõuka elu poole suured, kõige uuemat tehnikat omavad kolhoosid.

Ja Magadanis on nüüd nagu Habarovskiski oma pedagoogiline tehnikum, mis saadab igal aastal välja õpetajaid — jukagiire, lamuute . . .

Omad suured linnad ja asulad, omad ajalehed ja ajakirjad, oma kirjastus ja isegi oma suurepärane kuurort kuumaveeallikaga, õhu- ja jõelaevastik, kõik see on nüüd olemas endisel metsikul Kolõmal.

On ärrganud põlisest unest Kolõma, Indigirka ja Jana taiga.

Ja meenuvad jakuut Andrjuša Sleptsovi sõnad:

„Temale — isale, õpetajale ja sõbrale — meie palav pojalik tänu!”

SISUKORD

Nägin uue elu koidikut	3
Piki Tšukotka rannikut	8
Ettevalmistused teekonnaks	22
Tagam! Ärasõit!	31
Tõelised inimesed	41
Asulast asulani	55
Metsa piir	73
Muistse Anjui kindluse juures	82
Kolõma-maal	98
Esimene loots Kolõmal	115
Kolõma partisan	122
Tärcab elu	134
Tähtede sosin	149
Kolõmalt Indigirkale	157
Läbi suure jääpealse vee ja üle kõrge mäekuru	169
Pealinnas	182
Jakuutia kohal	192
Järelsõna	195

Toimetaja A. Pärn.

Kaane kujundus H. Vitsur.

Tehniline toimetaja A. Sepp.

Korrektorid S. Aron ja M. Amon.

Ladumisele antud 15. IX 1952. Trükkimisele antud 4. XII 1952. Paber 54×84, 1/16. Trükiarv 5000. Trükipoognaid 12,5. Formaadile 60×92 kohaldatud trükipoognaid 10,25. Arvutuspoognaid 11,25. Tellimise nr. 2884. MB-21425. Trükikoda „Ühiselu“, Tallinn, Pikk tän. 40/42.

2 На эстонском языке.

Rbl. 4.40.

Trükivigade õiendus

Lk.	Rida	Õn trükitud	Peab olema
29	11. alt	tšišid	tsižid
48	8. ülalt	kummulik eratud	kummulikeeratud
67	4. alt	võtnud	võtma
142	21. alt	laiali	laiale
183	5. alt	keral	kerel
186	22. ülalt	sulad	asulad
191	3. ülalt	Heledas	Haledas

A-19522

IV

TÜ RAAMATUKOGU

1 0300 00366666 8